



CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

SİVAS AYANINDAN KENANZADELER

Yüksek Lisans Tezi

Etem Erhan UYGUNUÇARLAR

SİVAS

Şubat 2018

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

SİVAS AYANINDAN KENANZADELER

Yüksek Lisans Tezi

Etem Erhan UYGUNUÇARLAR

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ömer DEMİREL

SİVAS

Şubat 2018

KABUL VE ONAY

Üniversite : Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Tarih Ana Bilim Dalı
Bilim Dalı : Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı
Tezin Başlığı : Sivas Ayanından Kenanzadeler
Savunma Tarihi : 30. 01. 2018
Danışmanı : Prof. Dr. Ömer DEMİREL

Unvanı-Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Prof. Dr. Ömer DEMİREL

Üye : Prof. Dr. Ali AÇIKEL

Üye : Doç. Dr. Ahmet YÜKSEL

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Etem Erhan UYGUNUÇARLAR tarafından hazırlanan Sivas Ayanından Kenanzadeler başlıklı tez kabul edilmiştir. .../.../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL

Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisan Tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm yerleri (tablo, grafik, şekil v.b. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi;

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim

27.02/2018

Etem Erhan UYGUNUÇARLAR

ÖNSÖZ

Â'yânlık müessesesinin teşekkülü ile taşra idaresinde yerel aileler ön plana çıkmış, güçlerini arttırdıkları ölçüde buldukları bölgelerde hâkim duruma gelerek, yerel hanedanlara dönüşmüşlerdir. Merkezden aldıkları vezaret, kapıcıbaşılık, mütesellimlik gibi payeler bu yerel hanedanların nüfuz sahalarının genişliği üzerinde belirleyici bir faktör olarak gözükmektedir. Â'yânlar devri olarak adlandırılabilir bu dönemde â'yânlık kurumu vilayet merkezlerinden kazalara kadar imparatorluğun tamamında etkili olmuştur. Çapanoğulları, Canikli Ali Paşa oğulları, Tepedelenli Ali Paşa oğulları gibi yerel hanedanlar vezaret rütbesiyle geniş sahalara hâkim olurken birçok â'yân ailesinin hâkimiyet alanı da buldukları bölgeyle sınırlı kalmıştır.

Bu çalışmada nüfuz alanı bulunduğu bölge ile sınırlı, Sivas'ın önemli â'yân ailelerinden Kenanzâde Â'yân Ailesi örnek olarak seçilmiştir. Araştırmamızda ailenin tarihi aydınlatılmaya çalışılırken, bir taraftan Kenanzâdelerin Sivas şehir hayatındaki rolleri diğer taraftan nüfuz alanı bulunduğu bölge ile sınırlı olan bu yerel hanedanın geneldeki etkinliği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmamız arşiv vesikalarına dayanırken Kenanzâdeler'in günümüz temsilcilerinden, geçmişe ışık tutacak, ferman, berat türünden bir evrak elde edilememiştir. Aile üyelerinin çalışmamıza sunduğu katkı; Vedat Bayiskit'ten alınan fotoğraflar, Peyami Çintay'ın hazırladığı şecere ve bir takım rivayetlerle sınırlı kalmıştır.

Çalışmalarımız sırasında değerli vakitlerini ayırarak bizden yardımlarını esirgemeyen çok kıymetli hocalarım Arş. Gör. Buket ÇELİK ve Yrd. Doç. Dr. Zafer KARADEMİR'e teşekkürlerimi ifade ederken konu seçimi dâhil araştırmamızın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen, değerli görüşleri ile yolumuzu aydınlatan ve bize rehberlik eden çok kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Ömer DEMİREL'e de ayrıca teşekkürlerimi arz etmek isterim.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	v
TABLOLAR LİSTESİ	vii
ÖZET	ix
ABSTRACT	xi
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM	5
Â'YÂNLIK MÜESSESESİ VE SİVAS Â'YÂN AİLELERİ	5
1.1. Â'yânlık Müessesesi	5
1.1.1. Â'yânlık Müessesesinin Oluşumunda Etkili Olan Faktörler	5
1.1.1.1. Ekonomik Nedenler	6
1.1.1.2. Timar Sisteminin Bozulması	10
1.1.1.3. Toplumsal Hareketlilik	12
1.1.2. Â'yânlık Kurumunun Gelişimi	13
1.1.3. Â'yânların İfa Ettiği Görevler	18
1.1.3.1. Askeri Görevler ve Asayişin Temini	18
1.1.3.1.1. Askeri Görevler.....	19
1.1.3.1.2. Asayişin Temini	20
1.1.3.2. Mali Görevler.....	22
1.1.3.3. Erzak ve Malzeme Tedariki	24
1.1.3.4. Â'yânların İstihbarat Faaliyetleri.....	25
1.1.4. Â'yânların Gelir Kaynakları.....	26
1.1.4.1. Malikâne, Çiftlik ve Murabahacılıktan Elde Edilen Kazançlar	27
1.1.4.2. Resmi Görevler ve Vergi Tahsilinden Elde Edilen Kazançlar	28
1.2. Sivas Â'yân Aileleri	30

1.2.1. Hatîpzâde Ailesi.....	30
1.2.2. Mütevellizâde Ailesi	35
1.2.3. Zaralîzâde Ailesi	37
1.2.3.1. Zaralîzâde Ailesinin İdari ve Askeri Hizmetleri	37
1.2.3.2. Zaralîzâde Ailesinin Vakıf Hizmetleri	41
1.2.4. Sarîzâde Ailesi	43
1.2.5. Selmanoğulları Ailesi.....	47
1.2.6. Himmetzâde Ailesi.....	49
II. BÖLÜM.....	51
KENANZÂDE Â'YÂN AİLESİ.....	51
2.1. Kenanzâde İsmi ve Ailenin Menşei.....	54
2.1.1. Kenanzâde İsmine Dair	54
2.1.2. Aile İçerisindeki Rivayetler	56
2.1.2.1. Savaşta Osmanlı Ordusuna Yardım Etme Rivayeti	56
2.1.2.2. Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi Rivayeti.....	57
2.1.2.3. Tüccar Aile Rivayeti	58
2.1.3. Aşîret Mensubiyeti Tezi.....	59
2.2. Kenanzâde Ailesinde Öne Çıkan İsimler.....	60
2.2.1. Mehmed Ağa.....	61
2.2.2. Ahmed Ağa	61
2.2.3. Feyzullah Ağa	64
2.2.4. Ali Ağa.....	68
2.2.5. Ali Ağa.....	69
2.2.6. Ahmed Ağa	70
2.3. Kenanzâdelerin Diğer Ailelerle İlişkileri	71

3.BÖLÜM	77
AİLENİN İFA ETTİĞİ GÖREVLER, VAKIF HİZMETLERİ VE EKONOMİK YAPISI	77
3.1. Ailenin İfa Ettiği İdari Görevler.....	77
3.2. Ailenin Vakıf Hizmetleri.....	84
3.3. Ailenin Ekonomik Yapısı.....	87
3.3.1. Malikâne Gelirleri	88
3.3.2. Çiftlik Gelirleri	90
3.3.3. Resmi Görevlerden Elde Edilen Gelirler.....	91
3.3.4. Menkul ve Gayr-ı Menkul Varlıklar.....	95
IV BÖLÜM	103
KENANZÂDE AİLESİNİN ASKERİ ve SİYASİ FAALİYETLERİ	103
4.1. Ailenin Askeri Faaliyetleri.....	103
4.2. Ailenin Siyasi Faaliyetleri.....	106
4.2.1. Canikli -Çapanoğulları Mücadelesi ve Kenanzâde Ali Ağa.....	106
4.2.2. Kenanzade Ahmed Ağa'nın İsyanı.....	109
4.2.2.1. İsyanın Nedenleri	109
4.2.2.2. İsyanın Başlaması ve Gelişmesi	113
4.2.2.3. Alınan Önlemler ve İsyanın Bastırılması.....	116
4.2.2.4. İsyancıların Cezalandırılması	120
SONUÇ	123
KAYNAKÇA	131
EKLER	139
EK 1: Resimler.....	139
EK 2: Örnek Belgeler.....	156
ÖZ GEÇMİŞ	167



KISALTMALAR

BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
S.ř.S	: Sivas şeriye Sicilleri
T.ř.S	: Tokat şeriye Sicilleri
VGMA HD	: Vakıflar Genel M¼d¼rl¼ę¼ Arşivi Hurufat Defterleri
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
DTCF	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fak¼ltesi
ky. Kş	: Kaynak Kişi
bkz	: Bakınız
çev	: Çeviren
haz	: Hazırlayan
C	: Cilt
S	: Sayı
s	: Sayfa
H	: Hicri
M	: Miladi



TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Kenanzade Feyzullah Ağa'nın İmdad-ı Seferiye Malı Tahsili	67
Tablo 3.1 Kenanzadelerin İfa Ettiği Görevler.....	83
Tablo 4.1 Kenanzâdelerin Şeceresi	126
Tablo 4.2 Kenanzâdelerin Şeceresi -Uygunuçarlar-1	127
Tablo 4.3 Kenanzâdelerin Şeceresi-Bayiskit ve Aykut.....	128
Tablo 4.4 Kenanzadelerin Şeceresi-Çintay	129
Tablo 4.5 Kenanzadelerin Şeceresi-Uygunuçarlar-2	130





ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu tarihinin en ilgi çekici araştırma konularından biri de â'yânlık müessesesi ve teşekkül ettiği dönemdir. Bu ilginin neticesi, â'yânlık kurumu üzerine genel çalışmalar yapılmış olmasının yanı sıra, Çapanoğulları, Karaosmanoğulları, Canikli Ali Paşaoğulları gibi önemli â'yân ailelerini konu edinen özel araştırmalar da yapılmıştır. Kanaatimizce bu önemli çalışmalara yenilerinin eklenmesi, imparatorluk sınırları içerisinde vilayet merkezlerinden kazalara kadar etkisi görülen bu kurumunun daha iyi analiz edilmesi sonucunu verecektir.

Buldukları bölgede nüfuz ve güç sahibi yerel hanedanlar olarak ortaya çıkan â'yân aileleri yeni çalışmalar için araştırmacılara yeterli malzemeyi sunacaktır. Bu ailelerin faaliyetleri â'yânlık kurumuna bakış açısında yeni pencereler aralayabileceği gibi bu müessesenin yerel düzeydeki etkilerini görmemize de yardım edecektir. Bu bağlamda Sivas'taki güçlü ve etkili yerel hanedanlardan olan Kenanzâde Â'yân Ailesi çalışmamızın temel konusunu teşkil etmektedir.

Araştırmamızda genelden özele doğru bir yol takip edilmiştir. Giriş kısmında â'yânlık ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra çalışmamızın birinci bölümünde â'yânlık kurumunun oluşmasında etkili olan faktörler, bu kurumun gelişmesindeki tarihsel süreç, â'yânların devlete hangi alanda hizmet ettikleri, ne tür görevler ifa ettikleri ele alınmış ve â'yânların kendilerinden istenilen hizmetleri yerine getirebilmeleri için gerekli olan gelirleri nasıl elde ettikleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ayrıca Sivas'ta etkili olan â'yân aileleri ele alınmıştır. Çalışmamızın bu bölümü Kenanzâde Ailesi ile onların doğal rakipleri durumundaki diğer â'yân ailelerini kıyaslayabilme imkânı sunacaktır.

İkinci bölümde çalışmamızın konusunu teşkil eden Kenanzâdeler ele alınmış, Kenanzâde ismi ve ailenin menşesine dair aile içerisindeki rivayetlerle birlikte araştırmacıların tezleri ve aşiret mensubiyeti tezi tartışılmış ve ailede öne çıkan isimler tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu kısım aynı ismi taşıyan aile üyelerinin birbiri ile karıştırılması ihtimalini ortadan kaldıracaktır. Bu bölümde ayrıca Kenanzâde Ailesi'nin Sivas ve çevresindeki diğer önemli ailelerle ilişkileri üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde Kenanzâdelerin idari hizmetleri, vakıf hizmetleri ve ekonomik yapısı üzerinde durulduktan sonra dördüncü bölümde aile üyelerinin askeri ve siyasi faaliyetleri ele alınmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya, Avusturya, İran ve Fransa ile harbe girdiği dönemlerde Kenanzâde üyelerinin devlete hangi cephelerde hizmet ettikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca Çapanoğulları-Canikli Ali Paşaoğulları mücadelesine Kenanzâde Ali Ağa'nın dâhil olması ile Ahmed Ağa'nın isyanı, isyanın nedenleri, başlaması ve gelişmesi, isyanın bastırılması konuları da bu bölümde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivas, Â'yân, Kenanzâde



ABSTRACT

One of the most interesting topics in the Ottoman history is the Ayan families and the period in which ayan families was founded. As a result of this interest, general research are carried out considering the Ayan institution as well as the special research considering the important Ayan families such as Çapanoğulları, Karaosmanoğulları and Canikli Ali Paşaoğulları. In our opinion, addition of new studies to previous will provide better understanding of the effect of Ayan families from provincial centers to towns.

The Ayan families which are the powerful and influential dynasties in their own territory will offer sufficient material for the researchers. The activities of these families will bring a new perspective to the Ayan establishment as well as to show the influence in local level. In this context, Kenanzade Family who are the powerful and influential local family in Sivas is the main subject of our study.

In our research, the subjects were introduced from general to the specific. In the Introduction, the general information about the background of the arise of the Ayan families are given. In following, the factors affecting the Ayan families, how the Ayan families serve the state and how they supplied their income to actualize the duties appointed from the state are discussed. Additionally, the Ayan families influenced the Sivas are taken into consideration. This chapter will also ensure to make a comparison between Kenanzade family and the other Ayan families which are natural rivals to Kenanzade family.

In the second chapter, Kenanzade family who are the subject of this study are investigated in detail. The name of Kenanzade family and its origin is inspected based on narratives quoted in the family and with the help of previous research. The family membership thesis is evaluated and the featured names of the family are introduced. Thus, this part will prevent the confusion of family members who have the same names or titles. Finally, the relationship between Kenanzade family and other Ayan families residing in Sivas territory is emphasized.

In the third chapter, the administrative and foundation services of Kenanzade family are mentioned with the economic structure of the family. Then, in the fourth

chapter is dealt with the military and political activities of the family. The Kenanzade Family members who served in the fronts of the Russian, Austrian, Iranian and French Wars for the Ottoman Empire were introduced. Also, the rebellion of the Ahmet Ağa and the stages of the rebellion during the conflict between Çapanoğulları and Canikli Ali Paşa Oğulları, in which Kenanzade Ali Ağa participated, were discussed.

Keyword: Sivas, Ayan, Kenanzade



GİRİŞ

Arapça bir kelime olan Â'yân, halk mümessilliği, azası, devlet tarafından seçilen meclis azası ve halk arasında alelade zenginler için kullanılan bir tabirdir.¹ İlk İslam Devletlerinde de görülen Â'yân Osmanlılara Anadolu Selçuklu Devleti'nden geçmiş ve çok geniş manada kullanılmıştır. Tarihi metinlerde voyvoda, mütesellim, muhassıl, mutasarrıf ve vali olarak görülen yerli hanedanlar â'yân, derebeyi veya mütegalibe tabirleriyle de ifade edilmektedir. Ayrıca müfti, müderris, seyyid ve tarikat şeyhi gibi ilmiye mensupları, esnafın önde gelenleri, tüccar ve mültezimler de â'yândan sayılıp Osmanlı Devleti'nde bunların hepsine birden Â'yân-ı Vilayet denilmiştir.² Şehirlerde ilk dönemlerden başlayarak merkezi yönetim, â'yân ve esnafı daima halkla yönetim arasında aracı olarak kabul etmiştir.³ XVI. yüzyıla ait belgeler Osmanlı şehir toplumunda devlet ve reaya arasındaki ilişkileri düzenleyen, hem reayanın temsilcisi hem de devletten gelen emirlerin uygulanmasında resmi görevlilere yardımcı olan gurubu “Eşraf ve Â'yân” olarak tanımlamaktadır.⁴ Ancak â'yânlık üzerine yapılan çalışmalarda söz konusu edilen â'yân, devletin resmi görevlisi olarak, verilen emirleri yerine getiren idari yetkiler kazanmış olan kişilerdir.⁵

Devletin resmi görevlisi olan â'yânların ifa ettikleri görevlerde, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan ekonomik, askeri, sosyal gelişmeler nedeniyle zaman içerisinde bir takım değişiklikler yaşanmış, bu değişim neticesinde â'yânların taşra idaresinde önemleri artarak yerel güçler haline dönüşmüşlerdir. Bu dönüşüm araştırmacılar tarafından merkezi hükümetin taşra idaresi karşısında otoritesinin zayıflaması şeklinde yorumlanmış ve â'yânlık konusunda genel bir kabul halini almıştır. Kanaatimizce böyle bir kabulün oluşmasındaki en önemli faktör 1808 yılında ortaya çıkan “Sened-i ittifak”tır. Bu vesika Padişahın mutlak otoritesini sınırlama amacı taşıyan ve siyasi tarih bakımından büyük â'yânın devlet otoritesini kontrol altına alma

¹ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.1, İstanbul 2004, s. 120.

² Özcan Mert, “Ayan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.4 s.195-196, www.İslamansiklopedisi.info/ayrinti.php, erişim tarihi 03.01.2018, ayrıca bkz. İ.Hakkı Uzunçarşılı “Ayan”, *MEB*. İstanbul, 1993, ayrıca bkz. İlhan Ege, *Son Dönem Osmanlı Tarihinde Bir A'yân Ailesi Zaralı-Zâdeler*, C.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2006, s. 14

³ Halil İnalçık, *Devlet-i' Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, İstanbul 2012, s.334

⁴ Özer Ergenç, “Osmanlı Klasik Döneminde ki Eşraf ve Ayan Üzerine Bazı Bilgiler”, *Osmanlı Araştırmaları III*, 1992, s. 106, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/oa/article/view>, erişim tarihi 03.01.2018

⁵ Yücel Özkaya, “XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da Ayanlık İddiaları”, *DTCF. Dergisi C. XXIV-S.3-4, 1966'dan ayrı basım*, Ankara 1969, s. 195

teşebbüsünü ifade eden⁶ bir belge olarak yorumlanmıştır. Sened-i ittifak hakkındaki bu yorum doğru olsa da Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümünün ardından bu belgenin bir geçerliliği kalmamıştır. Ayrıca sadece Sened-i ittifak üzerine yapılan bu yoruma bakarak belgenin ortaya çıktığı tarihten daha önce padişahın mutlak otorite sahibi olduğu sonucuna varılabilir.

Araştırmacıların bu kanaate varmalarının bir nedeni de â'yânlık müessesesinin imparatorluk dâhilinde vilayet merkezlerinden kazalara kadar geniş bir sahada varlığını hissettirmesi olabilir. Birçok â'yân ailesinin ortaya çıktığı bu dönemde kaçınılmaz olarak Sivas Vilayeti'nde de önemli â'yân aileleri ortaya çıkmıştır. Bu ailelerden yalnızca Zaralızâdeler müstakil bir çalışmanın konusu olmuştur.⁷ Diğer bir çalışmada ise Sivas'ta aldıkları idari görevler ve yapmış oldukları vakıf hizmetleriyle ön plana çıkan â'yân aileleri toplu olarak çalışılmıştır.⁸ Sivas'ın güçlü ailelerinden Kenanzâdeler'e bu çalışmalar ile birlikte bazı yayınlarda yer verilmişse de aileyle ilgili bilgiler sınırlı kalmış, müstakil bir çalışma yapılmamıştır.⁹

Tarihi çalışmalarda bir konunun yeniden ele alınmasını gerektiren husus ya farklı bir bakış açısı ortaya koymak ya da yeni belgelerin ortaya çıkmasıdır. Bu bağlamda, araştırmamızda hem diğer çalışmalarda yer almayan belgeler mevcut olup, hem de bazı belgeler farklı bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir.¹⁰ Ayrıca mevcut çalışmaların önemli hataları barındırdığı da görülmektedir.¹¹ Sivas â'yân aileleri içerisinde Kenanzâdeleri çalışma konusu olarak seçmemizin özel nedeni ise bu ailenin günümüzdeki temsilcilerinden olmamızdır. Kendi geçmişine uzanmanın verdiği hazzın

⁶ Halil İnalçık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu", *Belleten XXVIII*, 1964

⁷ Saim Savaş, "XVIII. Asırda Sivas'ta Bir Ayan Ailesi Zaralızadeler", <http://dergipark.gov.tr/download/article.file/58306> erişim tarihi 10.12.2017 ,ayrıca bkz. İlhan Ege, *Zaralızadeler*

⁸ bkz. Muhammet Aydın, *Sivas'ta Ayan Aileleri 1740-1850*, Sivas 2015

⁹ bkz. Ömer Demirel, *II. Mahmud Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim-Tüketim İlişkileri*, Ankara, 1989, ayrıca bkz. Ömer Demirel, *Osmanlı Vakıf Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Ankara, 2000, bkz. İlhan Ege "Sivas'ta Gizli Kalmış Bir İsyân", *Prof. Dr. Necmi Ülker'e Armağan*, İzmir 2008, bkz. İlhan Ege, "Hanedan-ı Memleket Kenanzadeler", *Sultan Şehir Kültür Sanat Dergisi*, 2009, S.10,

¹⁰ Fatih Yıldız'ın *Sivas Vilayet Yönetimi ve Valileri (1800-1850)*, isimli yüksek lisans tezi çalışmasında 666/32420 dosya ve gömlek nolu hat görülmüş fakat belge isyanın bastırılmasına memur olacak vüzeranın değerlendirilmesi yönünden kullanılmamıştır.

¹¹ İlhan Ege, *Kenanzâdeler*, adlı makalesinde BOA. C.ZB 37/1816 Dosya ve gömlek numaralı belgeyi Kenanzâde Feyzullah Ağa ile ilgili göstermiştir. Ancak belge Kenanzâde Ali Ağa ile ilgili bir belgedir. Ayrıca, Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, adlı çalışmasında İlhan Ege'den dipnot göstererek aynı yanlış bilgiyi tekrar etmiştir.

dışında, aile mensubiyeti bazı eksikliklerine rağmen günümüze ulaşan bir şecere oluşturmamızda etkili olmuştur. Çalışmamızın amacı elbette ki Kenanzâde ailesiyle ilgili bilgiler veren diğer araştırmaların eksiklerini, hatalarını göstermek bunları eleştirmek değildir. Bu aile ile ilgili müstakil bir çalışma yaparak â'yânlar ve â'yânlık kurumunun daha iyi anlaşılması noktasında bir katkı sunabilmektir.



1.BÖLÜM

Â'YÂNLIK MÜESSESESİ VE SİVAS Â'YÂN AİLELERİ

1.1. Â'yânlık Müessesesi

1.1.1. Â'yânlık Müessesesinin Oluşumunda Etkili Olan Faktörler

Devlet düzeninde meydana gelen değişimler birdenbire, kendiliğinden ortaya çıkmayıp belirli bir süreç gerektirir. Bu süreç içerisinde etkili olan âmiller yaşanan değişimin de nedenlerini teşkil eder. Osmanlı devlet düzeninde önemli bir değişimi, taşra idaresinde servet ve nüfuz sahibi insanların ortaya çıkışını ifade eden ve “Â'yânlık Kurumu” olarak adlandırılan kurum, kökleri XVI. yüzyıla kadar uzanan bir sürecin neticesinde ortaya çıkmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümlerlik döneminin son yıllarından başlayıp â'yânlık müessesesinin teşekkülü ile neticelenen bu süreç, ekonomik bunalımlara, askeri yenilgilere, devletin temel dayanağı olan miri toprak sisteminde değişime sahne olurken, yaşanan sıkıntılar, önemli kitlesel hareketleri de beraberinde getirmiştir ki, toplumsal hareketlilik var olan sıkıntıları daha da arttırmıştır.

Söz konusu zaman zarfı içerisinde, â'yânlık kurumunun oluşmasında müessir olan nedenleri ekonomik nedenler, tımar sisteminin bozulması, toplumsal hareketlilik ana başlıkları altında toplamak mümkündür. Kanaatimizce â'yânlık müessesesinin zuhurunda etkili olan diğer faktörler de bu temel başlıklar altında analiz edilebilir. Askeri yenilgilerin getirdiği mali sıkıntılar, devlet kadrolarında ortaya çıkan usulsüzlükler, ekonomi başlığı altında bir değerlendirmeye tabi tutulabilirken, Celali isyanları, Levendat ve Suhtevat hadiseleri toplumsal hareketlilik başlığı altında birlikte incelenebilir. Gerçi temel nedenler olarak ele aldığımız bu başlıkların da birbirinden tamamen bağımsız olmayıp büyük bir etkileşim içerisinde olduğunu, birinin diğerini tetiklediğini belirtmek gerekir.

Süreç içerisinde yaşanan etkileşim, ortaya çıkan buhranlar, merkezi hükümetin gereksinimleri devlet mekanizmasını taşra idarecilerinin güçlenmesi yönünde bir evrilmeye zorlarken, üretim, askeri, mali alanlarda yaşanan değişimler veya yeni

ihtiyaçların ortaya çıkışı â'yânlık kurumunun finans ve insan kaynaklarının oluşmasına neden olmuştur.

1.1.1.1. Ekonomik Nedenler

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi, savaş ve tarım ekonomisi olarak nitelendirilebilir. Fatih bir devlet olarak imparatorluğun parlak zaferleriyle yeni ülkeler fethedilirken aynı zamanda yeni üretim alanları ve vergi kaynakları sağlandığı, Osmanlı ekonomisinin savaşla büyüdüğü bilinen bir gerçektir. Ancak bu askeri seferlerin de finanse edilmesi gerekliliği açıktır. Dolayısıyla zaferlerin, fetihlerin ardına geldiği, padişahların muzaffer başkomutanlar olarak birbirini takip ettiği dönemlerde dahi Osmanlı maliyesinin para darlığı içerisine düşmesi, finansal problemler yaşaması normaldir. Osmanlı hükümetinin, devlet harcamalarında eskiden beri zaman zaman para darlığına düştüğü, özellikle II. Bayezid'in saltanat yıllarının ortalarından bu yana hazinenin para bulmakta sık sık zorluklarla karşılaştığı bilinmektedir.¹² Tüm bu zorluklara karşın 16. yüzyılın başlarından 1580'lere kadar Osmanlı sikkelerinin gümüş içeriklerindeki değişme çok sınırlı kalmıştır.¹³

Dünyada ve Avrupa'da yaşanan gelişmeler Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi ve içtimai hayatını derinden sarsmış, Amerika Kıtası'nın keşfinden sonra Avrupa'ya taşınan Peru ve Meksika gümüşleri 1584 yılına doğru Osmanlı piyasalarına girmiştir. Elinde bol miktarda gümüş sikke bulunan Avrupalı tüccar Osmanlı İmparatorluğu'nda üretilen zahire ve hammaddelere daha yüksek fiyat vererek bu maddelerin memleket içerisinde pahalılaşmasına yol açmıştır.¹⁴ Bu yıllarda devletin gerçekleştirdiği tağşiş ile paraların gümüş içeriği % 50 kadar azaltılmış, 100 dirhem gümüşten 450 yerine 800 akçe kesilmeye başlanmıştır. 1585 yılındaki bu dönüm noktasından sonra da merkezi devletin mali güçlükleri sona ermemiş, XVII. yüzyıl başlarında 100 dirhem gümüşten 1000 hatta 1400 akçe kesilmeye başlanmıştır.¹⁵ Görüldüğü gibi XVI. yüzyılın son çeyreği itibariyle paranın alım gücü sürekli bir düşüş göstermiştir.

Şüphesiz bu ekonomik tabloda Osmanlı piyasalarına giren Peru ve Meksika gümüşünün yanı sıra imparatorluğun askeri organizasyonları da önemli pay sahibidir.

¹² Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, C.2, Ankara, 1999, s. 290

¹³ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İstanbul, 2011, s.118

¹⁴ Özcan Mert, *XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Ankara, 1980, s.6

¹⁵ Şevket Pamuk, *İktisadi Tarih 1500-1914*, s. 118

Osmanlı İmparatorluğu'nun kolay ve hızlı genişleme dönemi sona ermiş, sınırlar Doğuda İran, Batıda Avusturya, Güneyde Afrika çöllerine ulaşmıştır. Bu geniş imparatorluğun farklı bölgelerinden İstanbul'a vergi gelirleri akmaya devam etse de dışarıdan gelen ganimet ve onun sağladığı mali olanaklar tükenmiştir. Zaferlerle sonuçlanan hazineye gelir sağlayan savaşlar yerini uzun, yorucu masraflı mücadelelere bırakmıştır.¹⁶ İran'la 1578 yılında başlayıp üç devre devam eden harbin sadece ilk devresi on iki sene sürmüştür. Esası, Kanuni Sultan Süleyman muahedesi olan Nasuh Paşa sulhu üzerine 1619 yılında yeniden anlaşma yapılmış¹⁷ iki devlet arasındaki savaş sona ermiştir. 1593'te başlayan Osmanlı-Avusturya harbi de İran harbi gibi yıllarca devam etmiş, III. Murad zamanında iki sene, III. Mehmed'in tüm saltanatı boyunca süren harp I. Ahmed zamanında sona ermiştir.¹⁸

XVII. yüzyılın son çeyreğinde yoğunlaşan savaşlar giderleri artırırken, gelirler bir bölümü elden çıkan bölgelerde kaldığı için azalmıştır. Dolayısıyla bütçe açıkları büyümüş, bu açığı kapatmak üzere de mukataalar vaktinden önce iltizama verilmeye başlanmıştır. Verdikleri peşini bir an önce tahsil etmekten başka kaygısı olmayan mültezimler reaya üzerindeki vergi yükünü üretim kapasitesini düşürecek biçimde arttırmış, üretim kapasitesi daraldıkça vergi gelirleri düşmüştür. Vergilendirme ve üretim kapasitesi arasındaki kısır döngüyü aşacak kurum olarak malikâne sistemi düşünülmüştür.¹⁹ Sistemin esasları Baş defterdar tarafından hazırlanıp, Ocak 1695'te yayınlanan fermanla belirlenmiştir.²⁰

Malikâneciye verilen beratta, serbestiyet üzere hayatta oldukça tasarruf etmesi için geniş idari ve inzibati yetkilerle donatılarak, kadılar hariç hiçbir devlet görevlisine izin verilmeyeceği belirtilmiştir. Malikâne sisteminin hazineye yegâne katkısı ise muaccele gelirinden ibarettir. Reaya ve padişah kızları hariç kadınların malikâne sahibi olmaları 1714 yılından sonra yasaklanarak padişahın özel iznine bağlı bir istisna haline getirilmiştir. Devlete ait gelirlerin yaklaşık % 50'sini oluşturan mukataalar için konan

¹⁶ Şevket Pamuk, *İktisadi Tarih 1500-1914*, s. 119

¹⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 6. Bas. C.3*, s. 55-68

¹⁸ Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi, C.III*, Ankara 2011, s. 1394

¹⁹ Mehmet Genç, "Malikâne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.27*, 2003, s. 516

²⁰ Mehmet Genç, *Osmanlı Tarihinde Devlet ve Ekonomi*, İstanbul, 2010, s. 105-106

sistem kısa sürede çok hızlı bir gelişme göstermiş, 1762 yılından itibaren Harameyn Vakıfları mukataaları da sisteme dâhil edilmiştir.²¹

Sistemin reayaya kapalı oluşu kimlerin malikâneci olabileceğini açıkça göstermektedir. Dolayısıyla mukataalar kayd-ı hayat şartıyla sadece askeri zümrenin, halkın önde gelenlerinin yani â'yânların tasarrufuna açık bir sistem olmuştur. Ayrıca reayanın elinde muaccele bedelini ödeyecek bir varlık olup olmadığı da ayrı bir tartışma konusudur. Mukataaların üretim ve vergi artışından yaşadığı sürece malikânececin yararlanacağı göz önünde tutulduğunda, sistemin malikâne sahibi askeri zümre ve â'yânların servet ve nüfuzlarını arttırdığı bir gerçektir. Başlangıçta devlet gelirlerinin yarısını kapsayan sistemin gelişmesi hatta Harameyn Vakıflarının sisteme dâhil edilmesi imparatorluk gelirlerinin büyük kısmını â'yânın kontrol etmesine imkân sağlamıştır.

Malikâne sistemi â'yânların nüfuz ve kuvvetini arttırıp üretim ve vergi üzerinde büyük bir kontrol mekanizması oluştururken, üretim üzerinde kontrolü sağlayan diğer önemli faktör büyük çiftliklerin kurulması olmuştur. Miri topraklar üzerinde özel kişilerin fiili denetim kurmaya başlamaları karşısında merkezi devletin seyirci kalmasının nedenleri vardır. Timar düzeni devlet için askeri ve mali işlevlerini yitirmiştir. Timarlar çerçevesinde pazarlanabilir ürünün önemli bölümü sipahi ve askerleri tarafından tüketilmekte, pazara yönelen bölüm ise sınırlı kalmaktadır. Oysa mültezimler devlete olan parasal yükümlülüklerini yerine getirebilmek, yükselen tarım ürünleri fiyatlarından yararlanmak için ürünün mümkün olduğu kadar büyük kısmını reayadan alarak pazara getirmiştir.²²

Sermaye sahipleri açısından çiftlikleri çekici kılan önemli bir neden 16. yüzyıl boyunca tarımsal ürün fiyatlarının diğer fiyatlardan daha hızlı artması olmuştur.²³ Dolayısıyla çiftliklerde istihsal edilen tarımsal ürünün pazarlanması da bu kişilerin servetlerinin artmasında etkili olmuştur. En güçlü mahalli kuvvetlerin çıktığı bölgelere bakılırsa, bu bölgelerin batı pazarları ile en yoğun ticaret yapan bölgeler olduğu görülür. Bu mahalli kuvvetler, bölgelerinin hâkimi, yöneticisi, mali otoritesi, hatta eşkıyaya karşı

²¹ Mehmet Genç, *Malikâne*, s.516-517

²² Şevket Pamuk, *İktisadi Tarih 1500-1914*, s.124

²³ Şevket Pamuk, *İktisadi Tarih 1500-1914*, s.124

koruyucusu olmuşlardır. Bu ailelerin buldukları bölgelere bakıldığında dışa yönelik bir tarımsal yapı değişikliğinin bu güçlenmede başat rol oynadığı görülür.²⁴

Â'yânların güçlenmesinde önemli bir diğer faktör devlet görevlilerinin usulsüzlükleri ve yolsuzluklarıdır. Paranın alım gücünün düşüşü usulsüzlüklerin temel nedeni olsa gerektir. Şöyle ki Fatih devrinde yıllık tahsilâtı bir milyon akçe olan bir beylerbeyinin altın cinsinden geliri, bir altın kırk akçe olduğunda 25000 “Flori” iken III. Murad devrinde 8333 Flori’ye düşmüştür.²⁵ Bu ekonomik tablo içerisinde bazı vezir-i âzamlar vali tayinlerinde kanunen almaları lazım gelen caizeyi mezada çıkarır gibi daha fazla arttırana vermiş, o vali verdiği fazlasıyla çıkarmak için çeşitli vesilelerle halkı soymaya kalkmıştır.²⁶ Taşrada görevli valiler, kadılar, naibler ve diğerleri fazla kazanç temin etmek için yerli aileler ile anlaşma yoluna gitmiş daha fazla para verene valiler â'yânlık buyruldu, kadılar da mürasele vererek â'yân olmalarını temin etmişlerdir.²⁷ Â'yân seçilen kişi tevzi defterlerinin belirlenmesinde söz sahibi olurken anlaşma gereği ödediği bedeli halktan geri almıştır. Örneğin Ankara Sancağı’na bağlı Sufla Kasabası’na â'yân seçilen Göğüş Ağa kendisini seçtiren mutasarrıf, kadı ve adamlarına 3750 kuruş hediye vermiş, bunu da 1820 yılı salyanesine ekleyerek halktan tahsil etmiştir.²⁸ Senelik düzenlenen ve vilayet harcı veya salyane kayıtları da denen masraf-ı vilayet kayıtları diğer tevzi defterlerinden içerik olarak ayrılıp eyalet bütçesi niteliği taşımaktadır ve defterde kayıtlı yükümlülükler daha çok tekâlif-i şakka türünden yükümlülüklerdir.²⁹

Görüldüğü üzere Osmanlı İmparatorluğu’nun giderek bozulan mali durumu yeni yapıların ortaya çıkmasını sağlarken, diğer taraftan taşrada adalet ve düzeni sağlaması gereken devlet memurlarının yolsuzluklarına neden olmuştur. Bu ekonomik vasat â'yânlık kurumunun lehine neticeler vermiş taşrada yerli ailelerin nüfuz ve servetlerini arttırmıştır.

²⁴ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara, 2008, s.356

²⁵ Mustafa Akdağ, *Celali İsyanları, (1550-1603)*, Ankara, 1963, s. 34

²⁶ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, C.4*, s, 292 ayrıca bkz. Muhammet Aydın, *Âyan Aileleri*, s. 31

²⁷ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*, Ankara 1994, s. XI

²⁸ Ali Rıza Gökbunar, *Türk Maliye Tarihinde Âyânlık Kurumu Rantiyer Bir Sınıfın Oluşum Mücadelesi*, Manisa,2007, s. 29

²⁹ Halil İnalcık, *Devlet-i’ Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine araştırmalar-IV*, İstanbul, 2016, s. 66

1.1.1.2. Timar Sisteminin Bozulması

Timar, en geniş anlamıyla belirli bir yere ait vergi gelirlerinin tümünün veya bir kısmının, dirlik olarak havale yoluyla bir görevliye devredildiği ve bu devir karşılığında bazı hizmetlerin kendisine yüklendiği; mali, idari, askeri amaçları olan bir sistemdir. Timara yalnız arazi gelirlerinden alınan vergiler değil, cizye, cerime, bad-ı hava, niyabet, resm-i arus gibi daha başka vergi kalemleri de dâhildir.³⁰ Timar müessesesi, para iktisadiyatının yeterince gelişmemiş olduğu devirlerde aynen mahsul olarak toplanan vergi gelirlerinin nakli, paraya çevrilmesi, merkezi hazinede toplanarak oradan dağıtılması gibi işlerin zorluğu karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nda Timarlı Sipahi denilen eyalet süvari ordusunun teşkilatlandırılmasında asırlar boyu başarı ile kullanılmıştır.³¹

Zaman içerisinde sistem üzerinde yapılan bir takım tasarruflar timarın bozulmasına neden olmuştur. 1584 yılına gelene kadar köyler ve tarlaların kılıç ehli elinde olduğunu söyleyen Koçi Bey bozulmanın ilk kez Acem memleketleri üzerine serdar tayin olunan Özdemiroğlu Osman Paşa ile başladığını belirtmektedir. Ona göre, Osman Paşa'nın, yiğitlikleri görülen yabancılara üç bin akçe timar hakkı vermesi üzerine timar ehli olmayanlar için fırsat doğmuştur. Osman Paşa'yı izleyenler işe yaramaz kişilere timar hakkını bol bol dağıtmışlardır. Mahlül timarlar kadim kanunlara aykırı olarak merkez tarafından verilmeye başlanmış, ileri gelenler ve vükela mahlül yerleri adamlarına ve akrabalarına vermişlerdir. En seçme timar ve zeametler kanuna aykırı olarak paşmaklık, arpalık yapılmış bazıları hazineye dâhil edilmiştir.³² Koçi Bey 1584 yılını başlangıç olarak vermiş olsa da Kanuni Sultan Süleyman'ın timarlar üzerindeki tasarrufu da oldukça önemlidir. Şehzade Mustafa'nın Konya civarında katlinden sonra 1554 yılında Kanuni, 20.000 akçeden fazla dirlikleri timarlı sipahiler yerine kendine sadık olan kapıkullarına vermiştir. Bu durum timarlı sipahiler arasında memnuniyetsizlik yaratmıştır.³³

Şüphesiz gerek Kanuni Sultan Süleyman'ın tasarrufu gerekse Özdemiroğlu Osman Paşa'nın açmış olduğu yol timar sistemi ve timar ehli üzerinde olumsuz etkiler yapmış olsa da sistemin bozulmasında etkili olan diğer âmiller göz ardı edilemez.

³⁰ İlber Ortaylı, *Teşkilat Tarihi*, s. 124

³¹ Ömer Lütfi Barkan, "Timar" *MEB*, Eskişehir, 1997, s. 286-287

³² Seda Çakmakkıoğlu, *Koçi Bey Risaleleri*, İstanbul, 2007, s. 51-52

³³ Özcan Mert, *Çapanoğulları*, s.5

Mesela tahrir usulünün terk edilmesi bu âmillerden biridir. XVI. asrın son yirmi yılına kadar muntazam aralıklarla yaptırılmış olan arazi tahrirleri timar rejiminin sıhhatli tatbiki imkânlarını hazırlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın son devirlerinde başlayıp, II. Selim veya III. Murad'ın saltanatının ilk yıllarında ikmal edilmiş olan büyük arazi tahrirlerinden sonra umumi tahrirler yapılmaz olmuştur.³⁴ Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu mali durum ve değişen harp teknikleri de timar sisteminin bozulmasında etkili olmuştur. Piyasayı züyuf akçenin kaplaması ve timarlara dâhil olan vergilerin sabit tutulması sipahileri mali sıkıntı içerisine sokmuştur. Değişen harp teknikleri ve taktikleri ile piyade askeri ön plana çıkınca timarlı sipahilerin önem ve sayıları azalmaya başlamıştır. Piyade askerine gelir sağlamak amacıyla boş timarların iltizama verilmesi ve vakıf toprakların miri arazi aleyhine çoğalması timarlı sipahilerin arka plana itilmesini hızlandırmıştır.³⁵

Timar sisteminde ortaya çıkan kanuna aykırı tasarruflar ve usulsüzlükler neticesinde alaybeyleri timarları ehliyetsiz fakat zengin kişilere himaye, aracılık, rica ile özellikle mali kuvveti fazla olanlara vermeye başlamış böylece Anadolu ve Rumeli'de zengin olan zümre timarları ele geçirerek idari ve askeri bir değişikliğe neden olmuştur.³⁶ Sistemin çökmesi ile irsi toprak hâkimiyeti doğmuş, büyük arazilere sahip aileler sosyal ve idari sistemde yerlerini almışlardır. İzmir yöresinde Karaosmanoğulları, Trabzon'da Tuzcuoğulları, Arnavutluk'ta Tepedelenliler, Orta Anadolu'da Çapanoğulları yerel beyler haline gelmişlerdir. İmparatorluğun emniyet kalmayan bölgelerinde köylüler bunların himayesine ve egemenliğine sığınmışlardır.³⁷

Gerek ekonomik nedenler gerekse timar sisteminin çöküşü â'yânlık müessesesinin ortaya çıkmasında etkili olurken, aynı zamanda â'yânlık kurumunun oluşumunda müessir olan toplumsal hareketliliği de tetiklemişlerdir. Mevcut şartlar karşısında yerlerini terk eden insanlar imparatorluğu karışıklıklar ve kargaşa ortamına sürüklemişlerdir.

³⁴ Ömer Lütfi Barkan, *Timar*, s.289

³⁵ Özcan Mert, *Çapanoğulları*, s.7-8

³⁶ Yücel Özkaya, *Osmanlı'da Ayanlık*, s.42

³⁷ İlber Ortaylı, *Teşkilat Tarihi*, s.157

1.1.1.3. Toplumsal Hareketlilik

XVI. yüzyıl ortalarında özellikle Şehzade Mustafa ve Bayezid olayları sırasında Anadolu'da şiddetli bir kaynaşma başlamıştır. Askeri sınıfa geçme amacı ile rakip şehzadeler hizmetine giren binlerce Anadolu köylü genci bu kargaşayı desteklerken öbür yandan timarı az veya timarsız ve mazul sipahiler kaynaşmanın ön safında ortaya çıkmışlardır. İlimiye mesleğinin ayrıcalıklarından yararlanmak isteyen binlerce Anadolu genci de medreselerin çatısı altında toplanmış ya da dağ başlarında kendi medreselerini veya çetelerini kurmuşlardır. Eskiden Anadolu'nun fazla nüfusu için Balkanlar bir taşma ve göç bölgesi iken XVI. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da yayılma duraklamış, yeni timar olanakları kalmamış ve uç akıncı kurumu çökmüştür. Öte yandan büyük nüfus artışı nedeni ile Orta Anadolu'da nüfus baskısı güçlenmiştir.³⁸

1550 tarihine gelindiğinde pek çok insan köyünden ayrılmış bulunmaktadır. Zamanın hukuk dilinde çift bozan adını alan bu kimseler levendat ve suhtevat denen iki zümrenin meydana gelmesine sebep olmuşlardır. Sıbyan mektebinde okuyan köy çocukları yaşları müsait çağa gelince kasaba ve şehirlerdeki orta medreselere giderek imaretlere yerleşip suhte oluyorlardı. 1550 sıralarında bütün medreseler tıklım tıklım dolu idi. XVI. asrın ortalarından itibaren Anadolu'da ve kısmen Rumeli'de harekete geçerek halkın başına bela olan suhte kitlesi böyle türemiştir. Levendler ise doğrudan doğruya köyü terk eden delikanlılardan ibaretti. Devlet hudut kalelerine pek çoklarını azap, yeniçeri, gönüllü yazarak yollamaktaydı. Fakat sayıları o kadar çoktu ki hepsinin buralara yerleşmesine imkân yoktu. Bu başıboş insanlar da üçer beşer gruplar halinde haramiliğe çıkmışlardır.³⁹ Memlekette kapı halkı olmak isteyen pek çok insanı bu yola sevk eden sebeplerin en büyüğü işsizlik ve fakirliktir.⁴⁰

1593-1606 Avusturya savaşlarında piyade kullanılması gereği ile Anadolu'da köylülerden, ücretle tüfekli sekban ve saruca askeri yazılmaya başlanmış, barış dönemlerinde sekban askerine gerek kalmadığında ücretsiz kalan bu eli tüfekli ve yeniçeri subayları kumandasında örgütlenmiş gruplar Anadolu'da halkı haraca kesmeye ve halka saldırmaya başlamışlardır. Timarları yetmeyen veya elinden alınan sipahiler de bu soyguna katılmışlar, Anadolu'yu kasıp kavuran Celali grupları ortaya çıkmış ve

³⁸ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye -I*, s.191-192

³⁹ Mustafa Akdağ, *Celali İsyanları*, s.44-45

⁴⁰ Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, Ankara, 2013, s.229

köylüler kitleler halinde kaçmaya başlamışlardır; bu durum Anadolu'da "Büyük Kaçgunluk" diye anılmıştır.⁴¹

Bu toplumsal hareketlilik â'yânlık kurumunun oluşmasında önemli etkiler yapmıştır. Bu hareketliliğin etkisi ile boşalan timarların iltizama verilmesi hız kazanmıştır. Â'yânlar mültezimlik yoluyla bu topraklara ve üzerinde tarım yapan köylüye adeta hâkim olmuşlardır. Böylece â'yânların gücü geniş sahalar ve kalabalık insan toplulukları üzerinde giderek artmıştır. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren toprağını terk eden çiftçi ve levendlerin â'yânlara sığınması karşısında â'yânlar nüfuz bakımından da kuvvetlenmişlerdir.⁴²

1.1.2. Â'yânlık Kurumunun Gelişimi

Özellikle 17. Yüzyılın ortalarından başlayarak klasik Osmanlı yönetim düzeni, toprak idaresi ve asker sağlama usullerinde önemli değişiklikler görülmeye başlanmıştır. Klasik dönemin birçok kurum ve kuruluşu etkinliğini yitirmiş, ortaya çıkan boşluk yeni örgütlerle doldurulmak istenmiştir.⁴³ Bunun neticesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan bu yana var olan â'yânlık, söz konusu değişimler neticesinde güçlenerek idari yetkilere haiz, servet ve nüfuz sahibi, kendi kapı halkı olan bir zümreyi ifade etmeye başlamıştır. Kanaatimizce â'yânlık kurumunun gelişimi etrafında cevaplanması gereken temel soru; bu müessese merkeze rağmen mi gelişmiştir yoksa imparatorluk merkezi bir takım nedenlerle â'yânlık kurumunun inkişafına göz mü yummuştur? Sorusudur. İmparatorluğun en güçlü hatta vezaret rütbesine sahip â'yânları üzerine yapılan araştırmalar, kayıtlar bu önemli sorunun cevaplanmasına ışık tutacaktır.

İmparatorluğun Avrupa topraklarındaki güçlü isimlerinden Tepedelenli Ali Paşa on sekiz yaşında çete reisi olmuş, 1768-1774 Osmanlı-Rus harbi esnasında devlete yaptığı hizmete karşılık derbent paşalığına yükseltilmiş, 1788'de Yanya Paşası olmuştur.⁴⁴ Oğlu Muhtar Paşa Eğriboz ve Karlı-eli mutasarrıfı, diğer oğlu Veli/Veliyüddin Paşa babasının yerine derbendler nazırı ve Mora valisi, küçük oğlu Salih Paşa da Lepanto=İnebahtı mutasarrıfı olunca Güney Arnavutluk ve Yunanistan

⁴¹ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye -I*, s. 194

⁴² Özcan Mert, *Çapanoğulları*, s.13

⁴³ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara, 1997, s.33

⁴⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. I*, s.110

Tepedelenli ailesinin malikânesi haline gelmiştir.⁴⁵ II. Mahmud'un mühürdarı Halet Efendi'nin Tepedelenli hakkındaki suçlamaları ve Ali Paşa'nın Avlonya Mutasarrıfı İbrahim Paşa'yı hapsederek sancağını idaresine almak istemesi üzerine Tepedelenli'nin cezalandırılmasına karar verilmiş, Ali Paşa'nın tenkil işine Hurşit Paşa memur edilmiştir.⁴⁶ Nihayetinde öldürülen Paşa'nın, Kütahya ve Ankara'ya sürülen evlatlarının kesik başları payitahta gönderilmiştir.⁴⁷

Bu örneğe, Tepedelenli Ali Paşa'nın tenkil edildiği dönem II. Mahmud'un saltanat yıllarıdır ve Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümünün ardından padişah merkezi otoriteyi güçlendirmek üzere â'yânlar karşı harekete geçmiştir şeklinde itiraz edilebilir. Ancak II. Mahmud'un selefleri zamanında da benzer örnekler verilebilir. I. Abdülhamid'in saltanat yıllarının önemli simalarından olan ve iki kez Kırım seraskerliği ve Kars seraskerliği görevlerine getirilen, Trabzon, Erzurum, Sivas valiliklerinde bulunan Canikli Ali Paşa⁴⁸ Çapanoğulları ile girdiği mücadeleyi kaybederek bölgedeki tüm nüfuzuna rağmen 1780 yılında firar etmek zorunda kalmıştır. Devlet bu mücadelede Çapanoğlu Mustafa Bey'i desteklemiş, mücadeleyi devletin desteğini alan taraf kazanmıştır. Canikli Ali Paşa'nın ikinci oğlu Mikdat Ahmed Paşa ise III. Selim döneminde 1791 yılında idam edilmiştir.⁴⁹ Aileden Tayyar Mahmud Paşa'nın 24 Ağustos 1808 yılında öldürülmesiyle ailenin Kuzey ve Doğu Anadolu'daki hâkimiyeti sona ermiştir.⁵⁰

Çapanoğlu ailesinden Ahmed Paşa sağladığı başarılar sonucu şımarıp hizmetleriyle kazandığı nüfuzdan yararlanmak istemiş ve halk üzerindeki baskılarını arttırmış, Bâb-ı âli nezdindeki itibarını istismara kalkışarak Maraş valiliğinin kendisine verilmesini talep etmiştir. Bâb-ı âli Çapanoğlu'nun idamına karar vererek bu hususla ilgili hükümleri Sivas Valisi Zaralızâde Feyzullah Paşa ile Abaza Mehmed Ağa'ya göndermiştir. Hükümün gereği 24 Mart-2 Nisan 1765'te yerine getirilmiştir.⁵¹ Çapanoğlu Ahmed Paşa'nın idam edildiği dönem ise Sultan III. Mustafa'nın saltanat yıllarıdır. Bu örneklerin sayısı daha da arttırılabilir.

⁴⁵ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul, 1972, s. 103

⁴⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.111

⁴⁷ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Kronoloji*, s.104

⁴⁸ Geniş bilgi için bkz. Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, Ankara, 2003

⁴⁹ Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, s. 149

⁵⁰ Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, s. 153

⁵¹ Özcan Mert, *Çapanoğulları*, s.32

Gerek Tepedelenliler gerek Canikli Ali Paşaoğulları gerekse Çapanoğulları geniş alanlarda hâkimiyet sağlamış, nüfuz, servet ve askeri güç bakımından bölgelerinin en güçlü aileleridir. Taşrada merkezi hükümetin kararlarına karşı çıkabilecek bir kuvvet varsa, bu aileler olabilir. Ancak görüldüğü gibi payitaht haklarında cezai işlem kararı almış ve uygulamıştır. Dolayısıyla taşrada servet, nüfuz ve askeri güce malik insanlar karşısında merkezi otoritenin zayıfladığı tezi kanaatimizce tekrar değerlendirilmelidir. Örneklere bakıldığında, Canikliler ile mücadele eden Çapanoğulları ve Çapanoğlu Ahmed Paşa'nın idamına memur edilen Zaralızâde Feyzullah Paşa'nın â'yân kökenli olmaları nedeniyle, hükümetin bunları birbirine kırdırıp zayıflatma politikası izlediği de iddia edilebilir. Hükümet bu tarz bir politika geliştirmiş olabilir ancak neticede â'yân kökenli de olsalar merkezin ortaya koyduğu irade doğrultusunda hareket etmişler yani merkezi otoritenin kendilerine vermiş olduğu görevi yerine getirmişlerdir. Daha açık ifadeyle merkezi otoriteye boyun eğmişlerdir.

Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu idaresinin ne derece merkezi olduğu da yine tartışmalı bir konudur. Osmanlılar fethettikleri bölgelerin durumuna göre mutlak bir merkezîyetçilik fikriyle hareket etmemişler, pragmatik davranarak ihtiyaca göre farklı özelliklere sahip çeşitli idare şekilleri tesis etmişlerdir. Bu anlayışın sonucu olarak Adana, Çıldır, Trabzon, Şam, Rakka, Tunus, Bosna, Şehrizon ve daha çok İran sınırına yakın bölgelerde, Yurtluk-Ocaklık ve hükümet diye adlandırılan bir tür irsî sancak beylikleri oluşturmuşlardır.⁵² Osmanlı İmparatorluğu idari teşkilatında yine Eflak-Boğdan gibi iç işlerinde serbest sayılan ancak devletin yüksek hâkimiyetini kabul etmiş özel statülü hükümetler bulunmaktadır.⁵³ Dolayısıyla Osmanlı İdari teşkilatının katı bir merkezîyetçi anlayıştan çok pragmatist bir anlayışa sahip olup zamana, coğrafyaya ve ihtiyaca göre idari tarzlar geliştirdiği rahatlıkla söylenebilir. Bu nedenle â'yânların kendi bölgelerinde nüfuz ve servet sahibi kişiler olarak ortaya çıkmasında devlet bir takım faydalar görmüş olmalıdır. Çünkü â'yânlar faydalı oldukları sürece nüfuz ve kuvvetlerini devam ettirmişler, payitahtın rızasına aykırı hareketlere kalkıştıklarında sürgün, idam gibi çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Bu durum dahi â'yânlar ne kadar

⁵² Fatih Gencer, "Merkezileşme Politikaları Sürecinde Yurtluk-Ocaklık Sisteminin Değişimi", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1627/17446.pdf>, Erişim Tarihi, 12.01.2018, s.76

⁵³ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara, 1998, s.87

güçlenirlerse güçlensinler merkezi otorite karşısında aciz kaldıklarını gösteren bir veridir.

Devlet â'yândan olan zengin ailelerden yardım istemekle bu ailelerin kuvvetlenmesine bizzat önyak olmuştur. Halkta devlete yardım eden, â'yândan olan kuvvetli hanedanların sancak ve kazalarda ön planda olmasını kolaylaştırmıştır.⁵⁴ XVIII. yüzyılın ortalarından sonra â'yân kelimesi yeni bir mana kazanmış, kazalarda devlet işlerini yerine getiren kimse olarak devletçe tanınan resmi vazife sahibi için kullanılmış, â'yânlık unvanı vali ve sadrazamlar tarafından tayin ve azil edilen resmi bir makam olarak düşünülmüştür.⁵⁵ 1726'dan önce de Anadolu'da var olan â'yânlığın bu tarihe kadar henüz tam teşekkül etmediği anlaşılmaktadır. 1726 yılında hanedan sahibi olan kimselerin sancakbeyi olmaları hakkında alınan kararla, â'yânlık bu tarihten itibaren hemen tüm sancaklarda yerleşmeye başlamıştır. 1726-1740 arası â'yânlığın gelişmesi için bir hazırlık devresi olmuştur.⁵⁶

1765 senesinde Rumeli ve 1766 senesinde Anadolu'nun üçer koluna hitap edilen fermanlarda â'yânlık müessesesine yeni bir nizam verilmiştir. Fakat Rusya'ya açılan harp dolayısıyla kazalarda tedarik edilecek olan zahire ve levazımın süratle ikmal edilmesi gerekmiştir. Bu sebeple â'yândan biri öldüğü takdirde yeni bir â'yânın seçilmesi hususunda sadrazam tarafına ilam ve buna cevap yazılmasına vakit olmadığından daha önce çıkarılan â'yânlık fermanları iptal edilmiştir. Bundan sonra kazanın bi'l-cümle ahali ve reyanın muhtarları olan her kim ise marifet'i-şer'le â'yân seçilecektir.⁵⁷ 1786 Martından sonra belgelerde sık sık şehir kethüdalarına hitap edildiği görülmektedir.⁵⁸ Esasen â'yânlık sözü yerine şehir adı geçmiş olsa da bu görevde bulunanlar gene eski â'yân ve â'yanzâdeler olmuştur. 1789 tarihli fermanın anlaşıldığına göre bu tarihlerde hem â'yânlık hem de şehir kethüdalığı mevcut olup devlet her yere şehir kethüdası tayin ederek â'yânlığı ortadan kaldırmak istemişse de bunda başarılı olamamış, 1790 tarihli ferman ile şehir kethüdalığı kaldırılarak â'yânlık yeniden ihya edilmiştir.⁵⁹

⁵⁴ Yücel Özkaya, *Osmanlı'da Ayanlık*, s.121

⁵⁵ Yuzo Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi*, ?,1976, s.2

⁵⁶ Yücel Özkaya, *Osmanlı'da Ayanlık*, s.123

⁵⁷ Yuzo Nagata, *Muhsin-zade Mehmed Paşa*, s.38

⁵⁸ Yücel Özkaya *Osmanlı'da Ayanlık*, s.285

⁵⁹ Yücel Özkaya, *Osmanlı'da Ayanlık*, s.289

Devlet â'yânlıkla ilgili düzenlemeler yaparken, IV. Mustafa'nın tahtan indirilerek II. Mahmud'un tahta çıkışı ve Alemdar Mustafa Paşa'nın sadaretini â'yânlık kurumunun zirveye ulaşması olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır. 1808 yılında Alemdar Mustafa Paşa'nın davetiyle, Bozok Â'yânı Cebbarzade Süleyman Bey, Serez Â'yânı İsmail Bey, Çirmen Mutasarrıfı Mustafa Bey, Manisa Â'yânı Kara-Osman-oğlu Hacı Ömer Ağa, Bolu Voyvodası Hacı Ahmed oğlu Seyyid İbrahim Ağa, Bilecik Â'yânı Kalyoncu Mustafa Ağa⁶⁰ büyük kuvvetlerle İstanbul'a gelmişler ve Sened-i İttifak denilen vesika ortaya çıkmıştır. Bu vesika Padişahın mutlak otoritesini sınırlamak gayesini güder ve siyasi tarih bakımından büyük ayanın devlet otoritesini kontrol altına alma teşebbüsünü ifade eder.⁶¹ Her ne kadar 1808 yılında â'yânlar bir taht değişikliği yapmaya muvaffak olmuşlarsa da Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a gelebilmesi "Rusçuk Yaranı"nın faaliyetleri ve Padişahın müsaadesi ile yani merkezin isteği üzerine mümkün olabilmiştir.⁶²

Sened-i ittifak'ın arkasındaki güç olan Alemdar Mustafa Paşa'nın 16 Kasım 1808'de yeniçeriler tarafından çıkarılan olaylarda ölmesi sonucu Sened-i ittifak etkisini yitirmiş ve bu belgeden bahsedilmez olmuştur. Zeylinde göreve yeni gelen her sadrazam tarafından senedin imzalanması öngörülmüşse de yeni sadrazam tarafından imzalanmamış, senet uygulama alanı bulamamıştır.⁶³ Dolayısıyla bu belgenin geçerliliği Alemdar Mustafa Paşa'nın hayatta kaldığı süre ile sınırlıdır.

Rusya'ya karşı 1806'da başlayan savaş sırasında devlet â'yânın getirdiği askerlere şiddetle ihtiyaç duymuş II. Mahmud ancak 1812'de harp bittikten sonra, bilhassa 1815'ten sonra â'yâna karşı şiddetle harekete geçmiştir. Merkezdeki başlıca kuvvetler, saray ve ulema Bâb-ı âli merkezîyetçiliğin getirilmesi için canla başla çalışmışlardır. Padişahın emrindeki kuvvetlerin modern silahlarla donatılması da bu işi başarıya ulaştıran sebeplerin başındadır. Merkezi hükümet â'yânları padişahın emirlerine itaatsizlik, reyayı soyma ve baskı yapma şeklinde suçlayarak azil, mukataa ve çiftliklerini müsadere, İstanbul'a çağırıp ikamete mecbur etme, direndikleri takdirde

⁶⁰ İ.Hami Danişmend, *İzahlı Kronoloji*, s.94

⁶¹ Halil İnalçık, *Sened-i İttifak*, s.603

⁶² Bkz. İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, Ankara 2010, s.82-111

⁶³ Ali Rıza Gökbunar, *Maliye Tarihinde Ayanlık*, s.115

güvenilir valilerin, paşaların idaresindeki askeri kuvvetlerle tedib ve idam etmek suretiyle bu işi başarmıştır.⁶⁴

II. Mahmud'un merkeziyetçilik politikası, bizim merkezi otorite var olduğu tezimizle çelişen bir durum değildir. Sultan Mahmud merkezi kuvvetlendirmek adına sadece â'yânları ortadan kaldırmamış merkezi idarede yaptığı değişikliklerle, kurulan nazırlıklar ve kabine sistemiyle İstanbul'daki güç odaklarını da saf dışı etmiştir. Otorite sahibi olmayan saltanat makamının bu atılımları gerçekleştirmesi mümkün müdür? Adem-i merkeziyet, merkezi otoritenin olmadığı yada zayıf olduğu anlamına gelmez. İmparatorluk merkezi bir takım işleri taşrada nüfuzlu insanların idaresine bırakarak hızlı ve verimli sonuç elde etmeyi düşünmüş dolayısıyla â'yânlık kurumu merkezin belirlediği doğrultuda görevler ifa etmiştir.

1.1.3. Â'yânların İfa Ettiği Görevler

Â'yânlar esasında resmi otoriteyi temsil edici görevler üstlenmişlerdir. Merkezi idarenin sorumluluğunda olan görevleri yürüttükleri sürece varlıkları söz konusu olmuş, bunu aşınca faaliyetleri yasaklanmıştır.⁶⁵ Memurlar hükümetin verdiği görevleri yerine getirme konusunda tam faaliyet gösteremeyince â'yânlar asayiş, asker temini görevlerini yüklenmek için öne atılmışlardır. Bu durumdan istifade eden â'yânlar vergileri toplama, zirai sulama, zahire temini, asker tedariki ve diğer hususların yerine getirilmesinde baş yönetici olmuşlardır.⁶⁶

1.1.3.1. Askeri Görevler ve Asayişin Temini

Â'yânların devlet hizmetinde yerine getirdikleri en önemli görev şüphesiz askeri görevler ve asayişin teminidir. Askeri sistemin bozulması, tımarlı sipahiliğin çökmesi neticesinde devlet cephelere â'yân kuvvetlerini ya da â'yânların tedarik ettiği askerleri gönderebilmiştir. Â'yânların yerine getirdiği diğer önemli bir görev asayişin teminidir. Â'yânların asayişin temini noktasında iki önemli hususu gerçekleştirdikleri görülmektedir. Birincisi başıboş dolaşarak eşkıyalık yapan grupları askeri kuvvet kullanmak suretiyle tedib ve tenkil etmektir. İkincisi başıboş dolaşan bu grupları kendi

⁶⁴ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye- IV*, s.103

⁶⁵ Ali Rıza Gökbunar, *Maliye Tarihinde Ayanlık*, s.34

⁶⁶ Yücel Özkaya, *Osmanlı'da Ayanlık*, s.129

kapı halkları olarak istihdam etmek suretiyle eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmalarını önlemektir.

1.1.3.1.1. Askeri Görevler

Â'yânlık kurumunun gelişiminde en önemli etken ifa edilen askeri görevlerdir. XVIII. yüzyılda â'yânlık kurumu özellikle Rumeli ve Doğu Karadeniz yörelerinde diğer bölgelere oranla daha fazla gelişmiş ve etkinlik kazanmıştır. Bunun ortak nedeni her iki bölgenin de sıcak cephelere yakın konumda olmasıdır.⁶⁷ Ordu mevcudunun büyük kısmının â'yânların kapı halkından oluşması hatta kumandalarını ellerinde bulundurmaları XVIII. yüzyılda â'yân kökenli hanedanların nüfuzlarının artışı sebebinin teşkil eder. İmparatorluğun askeri zayıflığı, hükümeti askeri birliklerin teşkilatlandırılması ve bakım masrafları hususunda kendi görevlerini değişik bölgelerde gücünü kabul ettiren â'yânlara bırakmaya mecbur etmiştir.⁶⁸

1768 senesinde Rusya ile çetin bir savaşa girilmesi â'yânlık vazifesini zahire ve levazımat tedariki gibi geri hizmette bırakmamış Rumeli ve Anadolu â'yânlarının tümü cepheye çağırılmıştır. Bu durum â'yânlık vazifesinin adeta bir askeri kumandanlık karakteri kazanmasına neden olmuştur.⁶⁹ Mesela 26 Nisan 1776 tarihli sabık Erzurum Valisi Ali Paşa tarafından gelen tahrirata göre Kenanzâde Ahmed Ağa ve Elbeylioğlu Halil'in Binbaşı, Bekir Ağa'nın iki yüz elli başı payesiyle kumandan oldukları anlaşılmaktadır.⁷⁰ Yine 15 Haziran 1790 tarihli sicil kaydında Zaralızâde Recep Bey, Hazinesdar Mehmed Ağa, İnce Mehmed Ağa, Kenanzâde Feyzullah Ağa ve diğer isim sahibi bin başı, beş yüzbaşı, sipah ve silahdar kethüdayerlerinin sefere azimetleri emrolunmuştur.⁷¹

Bir diğer askeri hizmet cepheye gönderilecek askerin yazılması ve sevkidir. Örneğin Anadolu'nun Sol kolundan Kırım için istenen 23.000 askerin tertibi ve sevki için Adana Valisi Zaralızâde Feyzullah Paşa görevlendirilmiştir.⁷² Aralık 1771'de ikinci kez sadrazam olan Muhsinzâde Mehmed Paşa Ruslarla derhal muhabereye başlayıp harbe son vermeye gayret ettiği gibi her ihtimale karşı tedbir almak üzere savaş

⁶⁷ Ali Rıza Gökbnar, *Maliye Tarihinde Ayanlık*, s.42

⁶⁸ Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, s.4

⁶⁹ Yuzo Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa*, s.78

⁷⁰ BOA. C.AS. 469/19580

⁷¹ S.Ş.S.No 3/190

⁷² Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, s.40

hazırlıklarına devam ederek gönderdiği fermanlarla, nerede asker toplayıp orduya göndermeye kudreti olan varsa kendi mallarından asker yazıp göndermelerini veya bizzat gelmelerini emretmiştir. Â'yânların toplayacağı asker sayısı 30.000'e yaklaşmaktadır.⁷³ 1788 yılında Çapanoğlu Süleyman Bey Avusturya cephesine 3000 asker yollamış ardından Ankara mütesellimliğini kazanmıştır.⁷⁴ Asker yazımı ve sevki devlet için oldukça mühim bir mesele olarak gözükmektedir. 4 Haziran 1791 tarihiyle kayıt olunan fermandan Kenanzâde Feyzullah Ağa ve Hatipzâde Ali Ağa'ya sefer-i hümâyûn için tertip olunan askerin geriye kalmasına neden oldukları gerekçesiyle ceza-i müeyyide uygulandığı anlaşılmaktadır.⁷⁵

Â'yânların askeri hizmet hususunda üstlendikleri diğer bir görev de yeni askeri birliklerin kuruluşuna, yaygınlaşmasına yardım etmeleridir. Örneğin Bolu Voyvodası Hacı Ahmedoğlu İbrahim Ağa teşkil ettiği bir miktar Nizam-ı Cedid askerini kasabanın kenarlarındaki çayırlarda ara sıra talim ettirmiş, teşebbüsünden aralıklarla İstanbul'a malumat vermiştir. Burada da bir kışlanın lüzumunu önemle bildirmiş, aldığı izinle Debbağlar mahallesi civarında Nizam-ı Cedid askerine mahsus büyük bir kışla inşa ettirmiştir.⁷⁶ Yine Orta Anadolu'nun güçlü ailesi Çapanoğullarından Süleyman Bey kendisine bağlı yerlerde Nizam-ı Cedid teşkilatını kurmuş, Bâb-ı âli yeni ordu teşkilatını Amasya'ya yaymak şartıyla 2 Mart 1805 tarihinde kendisini Amasya mütesellimliğine tayin etmiştir.⁷⁷ Nizam-ı Cedid'in yerine kurulan Sekban-ı Cedid'in eyaletlere yayılması kararlaştırıldığında da Süleyman Bey kendi bölgesinde Sekban-ı Cedid teşkilatı kurmaya girişmiştir.⁷⁸

1.1.3.1.2. Asayişin Temini

İmparatorluk sınırları içerisinde asayişin temini oldukça mühim bir meseledir. Bilindiği gibi Suhtevat, Levandat ve Celali gurupları memlekette bir anarşi ortamı doğurmuş, insanlar kitleler halinde yerini yurdunu terk etmiş, bir kısmı da bu guruplara katılmış ve birçok köy boşalmıştır. Köylerin boşalması aynı zamanda üretim ve vergi miktarının azalması anlamı taşır. Dolayısıyla bu eşkıya guruplarının dağıtılması elzemdir.

⁷³ Yuzo Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa*, s.78

⁷⁴ Özcan Mert, *Çapanoğulları*, s.51

⁷⁵ S.Ş.S. No 5/26-27

⁷⁶ Midhat Kemal Bey, *Ayanlar Devrinde Bolu*, Haz. Hamdi Birgören, Bolu, 2008, s.19

⁷⁷ Özcan Mert, *Çapanoğulları*, s.57

⁷⁸ Özcan Mert, *Çapanoğulları*, s.63

Örneğin â'yândan Kel Ahmet Paşazâde Feyzullah Bey'in malikânesi olan Bor Budalı mukataası eklerinden Hassa Köyü reayasının ekserisi kapısız leventlerin zulmünden eski yerlerini terk ederek Ankara ve diğer yerlere taşınmışlar, bu da mukataa gelirinin azalması neticesini vermiştir. Haymaneteyn mukataasını elinde tutan Hacı Mehmed'in bildirdiğine göre İran savaşı sebebiyle levent eşkıyalarının ve diğer aşiret ve kabilelerin hücumlarından Haymaneteyn reayasının bir kısmı Ankara ve yakınlardaki çiftliklere yerleşmiş geride kalan reaya perişan olup gerekli vergileri dahi ödeyememiştir. Bundan dolayı mukataa gelirinin yarısı kadar bile vergi toplanmamıştır.⁷⁹

Seferler esnasında valilerin kapı halklarıyla cepheye gitmelerini fırsat bilen eşkıyaların, asker kaçaklarını da yanlarına alarak tecavüzlerini arttırmaları hükümeti, taşrada resmi devlet memurlarından başka kudret sahiplerinin bulunmasını istemeye sevk etmiştir.⁸⁰ Hükümetin bu isteği aynı zamanda başıboş dolaşan bu insanların bir kısmının istihdam edilmesi demektir. Örneğin 6 Eylül 1786 tarihli emr-i âli ile o sırada Sivas mütesellimi bulunan Kenanzâde Ahmed Ağa'dan başıboş dolaşan "Delil Neferatı"ndan eyalet dâhilinde baş gösterenleri yanına çekerek istihdam etmesi istenmektedir.⁸¹ Eşkıyalık faaliyetlerini istihdam etme suretiyle azaltmak bir yöntem olmakla beraber haydutluk eden guruplar ve aşiretlere karşı kuvvet de kullanılmıştır. Sivas'ın önemli ailelerinden Zaralızâdelere mensup olan Feyzullah Paşa maiyetindeki adamlarla eşkıya tedibinde büyük yararlılık göstermiştir.⁸² Yine Kayserili Zennecizâdeler Afşar eşkıyasının cezalandırılmasında büyük fayda sağlamıştır. Ayrıca kapısız Levendlerden Ali ve kardeşi Osman'ın cezalandırılması hakkında Zennecizâde Mehmed Ağa'ya bir ferman yazılmıştır.⁸³ Çapanoğlu Mustafa Bey Hacıbektaş ve Avanos taraflarında haydutluk eden Sarılar Türkmenleri ve kapısız levendlerden meydana gelen topluluğu bozguna uğratarak öldürülenlerin kellelerini İstanbul'a göndermiş, Mustafa Bey'e 11 Mayıs 1768'de Kapıcıbaşılık verilmiştir.⁸⁴

İsyanların bastırılmasında da â'yânların faal olarak görev aldıkları görülmektedir. 1770 yılında başlayan ve süratle yayılan Mora isyanında karşı koyabilecek kuvvet olmadığı gibi hükümet tarafından gönderilecek ordunun da

⁷⁹ Yücel Özkaya, *Osmanlı'da Ayanlık*, s.86

⁸⁰ Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, s.3

⁸¹ S.Ş.S. No. 2/125

⁸² Yuzo Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa*, s.17

⁸³ Yücel Özkaya, *Ayanlık İddiaları*, s.201-202

⁸⁴ Özcan Mert, *Çapanoğulları*, s.36

zamanında gelemeyeceğini anlayan Serasker Muhsinzâde Mehmed Paşa civarda bulunan â'yânlarla başvurmak suretiyle meselenin halledilmesini uygun bulmuştur. İsyanın dönüm noktasını teşkil eden Tropoliçe çatışmasında Osmanlı ordusunun galibiyeti hücum ve müdafaanın yerlerini değiştirmiştir. Yenişehirli Kapıcıbaşı İsmail Ağa, İzdin Â'yânı Beyzâde Yusuf, Yenişehir â'yânından Müderris Osman, Çatalcalı Ali Ağa ve Mehmed Paşa'nın Kapıcılar Kethüdası Mehmed, 3000 askerin başında isyancıları takip için yola çıkmış Londar Derbendi'nde 2000 kişilik bir düşman taburunu mağlup etmişlerdir. Modon Kalesi'nin 8000'den fazla isyancı ile basıldığını duyan â'yân kuvvetleri o tarafa dönüp düşmanın arkasına saldırmışlar, kale muhafızlarının da düşman üzerine saldırmasıyla isyancılar yenilerek kaçmışlardır. Bu suretle Ruslarla isyan eden Rumların elindeki kaleler birer birer ele geçirilmiştir.⁸⁵

Yine Pazvantoğlunun Balkanların Kuzey taraflarını elde etmek istemesine karşın hükümet Tirsiniklioğlunu tutarak isyan sahasını sınırlamaya muvaffak olmuş, Pazvandı dar bir saha içerisinde bırakmıştır.⁸⁶ Pazvantoğlunu cezalandırmak için 1797 yılında Çapanoğlu Süleyman'a yazılan hükümde Ankara'dan tedarik edilecek askerin temin olunması emredilmiştir. Ankara mütesellimi Vanlı Çırağı İsmail ve Şorba Â'yânı Tiryakizâde Mustafa iki yüz yetmiş beşer süvari tertip edecekler ve topladıkları süvarinin üzerine başbuğ olacaklardır.⁸⁷ Görüldüğü gibi â'yânlar kendi kuvvetleriyle, gerektiğinde kendi mallarından asker yazmak suretiyle harp sahalarında Osmanlı ordusunda hizmet gördükleri gibi eşkıya guruplarının dağıtılması, isyanların bastırılmasında da faal olarak rol almışlardır.

1.1.3.2. Mali Görevler

Â'yânlık kurumunun ve â'yânların taşra idaresinde etkinlik kazanmaya başladığı dönem, gelirlerin azalmasına karşın giderlerin artış gösterdiği, imparatorluğun önemli mali sorunlara sahip olduğu bir dönemdir. Dolayısıyla bir bölgedeki vergilerin tespiti, tevzi olunması ve toplanması İmparatorluk Maliyesi açısından oldukça önemli bir konudur. Bu nedenle bölgesinde nüfuz sahibi, bölgeyi en iyi tanıyan insanların ön plana

⁸⁵ Yuzo Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa*, s.53-57

⁸⁶ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Rumeli Ayanları*, s.11

⁸⁷ Yücel Özkaya, *Osmanlı'da Ayanlık*, s.240-241'de Pazvantoğlu değil Paspanoğlu şeklinde kayıt etmiştir. Ayrıca Çapanoğulları Çaparzade, Cabbarzade şeklinde de anılmaktadır.

çıkması kaçınılmazdır. Â'yânlar Osmanlı mali sisteminde iki yüzyıl süreyle vergi tahsilâtında önemli rol oynamışlardır.⁸⁸

Merkezden tayin edilen Beylerbeyi veya Sancakbeyi, Kadı, Müderris gibi yöneticilerle â'yânlardan oluşan bir meclis toplar şehrin gelir gider hesapları, vergilerin tespit ve toplanması gibi hususlar burada görüşülürdü.⁸⁹ Örneğin 2 Haziran 1783 tarihinden 21 Mayıs 1784 tarihine gelinceye kadar geçen bir yıllık sürede Sivas için Zaralızâde Recep Bey, Kethüdayeri Ali Ağa, Seyyid Himmet Ağa ve Kenanzâde Feyzullah Ağa tarafından tanzim edilen tevzi defterindeki 30.000 kuruşluk meblağın üç taksitle eda olunması kararlaştırılmıştır.⁹⁰ Hızır ve Kasım tevzilerinde kazaların hissesine düşen meblağın pusulası â'yânın yedine verilmiş,⁹¹ özellikle imdad-ı seferiye ve imdad-ı hazariye ve avarız vergilerinin toplanmasında yalnızca kazadaki kadılar ve vilayet â'yânlarına başvurulmuştur.⁹²

Vergi tahsilâtında çok önemli bir konu da bakaya kalan vergilerdir. Trabzon Valisi olan Canikli Ali Paşa'ya Trabzon sancağının vergi gelirlerinden bakaya kalanları tahsil etmesi şartıyla 1775 yılı sonlarında Gümüşhane Maden Eminliği görevi verilmiştir.⁹³ Benzer şekilde 30 Şubat 1766'dan beri üzerindeki Kayseri cizyelerinin bir kısmını ödemeyen Cizyedar Hüseyin ve Ahmed'den bu paranın tahsili ve davasının görülmesi işiyle de Zennecizâde Mehmed uğraşmıştır.⁹⁴

Â'yânların buldukları bölgedeki verginin tespiti ve toplanması dışında, kabahatli bir kimsenin malının hükümetçe padişah adına zapt edilmesi demek olan müsadere⁹⁵ işlerinde de görev aldıkları görülmektedir. Hükümetin kararıyla Zaralızâde Feyzullah Paşa ve Abaza Mehmed Ağa tarafından 1765 yılında idam edilen Çapanoğlu Ahmet Paşa'nın muhallefatının zaptı işi de Feyzullah Paşa ile Abaza Mehmed Ağa'ya tevdi edilmiştir.⁹⁶ Yine Firari Ali Paşa'nın mallarının müsaderesinde de Sivas Valisi

⁸⁸ Ali Rıza Gökbunar, *Maliye Tarihinde Ayanlık*, s.2

⁸⁹ Midhat Kemal Bey, *Ayanlar Devrinde Bolu*, s.4

⁹⁰ S.Ş.S. No.2/40-41

⁹¹ Midhat Kemal Bey, *Ayanlar Devrinde Bolu*, s.33

⁹² Yücel Özkaya, *Osmanlı'da Ayanlık*, s.8

⁹³ Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, s.27

⁹⁴ Yücel Özkaya, *Ayanlık İddiaları*, s.201-202

⁹⁵ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 2010, s.862.

⁹⁶ Özcan Mert, *Çapanoğulları*, s.32

İzzet Mehmed Paşa tarafından Çapanoğlu Mustafa Bey'in de görevlendirildiği⁹⁷ anlaşılmaktadır.

Â'yânlar içerisinde â'yân vazifesiyle beraber her hangi bir kazanın voyvadalığını da elde edenler vardır. Voyvadalar 15 ve 16. asırlarda Padişah, vezir ve ümeraya mahsus hasların senelik gelirlerini toplayan ve has sahibi tarafından gönderilen memura denilirdi. Has usulü kalktıktan sonra arazi, mukataa suretiyle maliye tarafından idare edilip bir kısmı da hükümdarın hemşire ve kadınlarına paşmaklık olarak verildiğinden vilayet ve kazalardaki bu gibi mukataaların gelirlerinin tahsili ve mahalline gönderilmesi için yine voyvadalar istihdam edilmekte idi.⁹⁸ Örneğin 1728 yılında Çapanoğlu Ahmet Ağa Yeniil Has Voyvodalığında bulunuyordu ve voyvodalık XVIII. yüzyılda Anadolu'da yaşayan konargöçerlerin vergilerini toplamakla vazifelidir.⁹⁹

1.1.3.3. Erzak ve Malzeme Tedariki

Â'yânlık kurumunun taşrada yerine getirdiği önemli vazifelerden birisi de erzak ve malzeme tedarik ederek gerekli yerlere sevk edilmesidir. Bölgenin ekonomik özelliğine göre maden işletmek, odun naklettirmek, sayım yapmak, asker yiyeceği hazırlatıp depolamak gibi işlerde de â'yânlardan yararlanılmıştır.¹⁰⁰ Â'yânlar devlete zahire, kereste, savaş malzemesi, araba ve çeşitli ihtiyaçların temininde aracı olarak önemli rol oynuyordu¹⁰¹ ve devlete mali yönden pek çok yardımları dokunmaktaydı. Örneğin Kirmastı Â'yânı Küçük Mehmedoğlu Mustafa kabahatinin af olunması karşılığında tersane ambarına 100.000 kile buğday göndermeyi kabul etmiştir. Biga Â'yânı Emirzâde kereste temin etmekte, Tavaslı Ömer yapılacak iki gemi için zift, katran, üstübü istemiş ve gemi yapacağını bizzat taahhüt etmiştir.¹⁰² Yine Sinop Â'yânı Kavizâde Hüseyin Bey görevini hakkıyla yaptığı gibi gemi inşaatında da gayret ve sadakat gösterdiğinden kendisine Dergâh-ı âli Kapıcıbaşılık rütbesi verilmiştir.¹⁰³ 1755'te İstanbul'da meydana gelen et sıkıntısını gidermek üzere koyun göndermesi

⁹⁷ Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, s.119 bkz. Çaparzade Mustafa şeklinde kaydetmiştir.

⁹⁸ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Rumeli Ayanları*, s.6

⁹⁹ Özcan Mert, *Çapanoğulları*, s.25

¹⁰⁰ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.35

¹⁰¹ Yücel Özkaya, *Osmanlı'da Ayanlık*, s.146

¹⁰² Yücel Özkaya, *Osmanlı'da Ayanlık*, s.152-153

¹⁰³ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.37

karşılığında Bozok Sancağı Voyvodalığı malikâne suretiyle Çapanoğlu Ahmed Ağa'ya verilmiştir.¹⁰⁴

Özellikle sefer zamanlarında asker ve malzeme tedarikinin daha fazla önem kazanacağı açıktır. Canikli Ali Paşa'nın ikinci kez Kırım Seraskerliğine tayin edilmesi dolayısıyla uhdesine malikâne kaydıyla Kastamonu Sancağı verilmiştir. Kastamonu'nun Ali Paşa'ya verilmesi, maiyetinde Kırım'a memur çok sayıda asker ve ordu için lazım olan zahireyi kolayca temin etmesi içindir.¹⁰⁵

1.1.3.4. Â'yânların İstihbarat Faaliyetleri

Â'yânların ifa ettikleri önemli hizmetlerden biri de istihbari faaliyetleridir. İletişim araçlarının günümüzdeki gibi yaygın olmadığı bir çağda istihbari faaliyetlerin imparatorluk merkezi için değeri aşikârdır. Merkeze servis edilen bilgiler, hükümetin memleketin ahvali hakkında fikir sahibi olmasını sağlamıştır.

Sened-i İttifak'ın hemen ardından Sirozlu İsmail Bey Siroz'a dönerken yol üzerinde bulunan kazalar ahalisinin o sırada ülkede başlayan sekban askeri yazımı hususunda tavırlarını anlamak için gizlice yürüttüğü çalışmalar neticesi algıladığı olumsuz manzarayı aynı gizlilikle İstanbul'a servis etmiştir. Â'yânlar bazen merkezi idarenin istediği bölgelere casuslar göndererek bazen de diğer idarecilerden farklı olarak bir casus hüviyetiyle edindikleri bilgiyi imparatorluk merkezi ile paylaşarak II. Mahmud devri İstihbarat çalışmalarının önemli bir elemanı olmuşlardır. Mesela 1817'de Babadağ Â'yânı düşmanın durumunu gizlice araştırması için Hotin ahalisinden Camcızâde Seyyid Ahmed'i casusluk için ticaret bahanesiyle Rusya sınırına gönderirken 1829 senesinde Rahova'da â'yânlık işini yürütmekle görevli kişi bir aracı olmaksızın Ruslar hakkında önemli istihbari bilgiler edinmiştir.¹⁰⁶

İstihbarat toplama, bölgedeki durum hakkında merkezi bilgilendirme hususunda dikkate değer bir örnek de Tepedelenli Ali Paşa'dır. Ali Paşa Rumların bir ihtilal yapmak için hazırladıklarını öğrenmiştir. Rum olan doktoru vasıtasıyla Etnik-i Eteryâ'nın çalışmalarına dair pek çok bilgi edindiği gibi komitecilerin bazı mektuplarını ve bu arada Yanya Despotu'na yazdıkları bir mektubu da ele geçirmiştir. Bunun üzerine

¹⁰⁴ Özcan Mert, *Çapanoğulları*, s.28

¹⁰⁵ Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, s.26

¹⁰⁶ Ahmet Yüksel, *II. Mahmut Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, İstanbul, 2013, s.153-154

Ali Paşa Bâb-ı âli'yi durumdan haberdar ettiyse de II. Mahmud'un Mühürdarı Halet Efendi¹⁰⁷ bu çok önemli istihbaratın doğru değerlendirilmesini engellemiş, ardından gelişen olaylar neticesinde Osmanlı Devleti büyük zarar görmüştür.

1776 yılında İran'a harp ilan edilmesinden sonra Kars seraskerliğine getirilen Canikli Ali Paşa'ya da Azerbaycan ve Gürcistan hanlarıyla fevkalade muhabere görevi verilmiş, Tiflis Hanı Ereğli Han ve diğer Azerbaycan Hanlarından Ali Paşa vasıtasıyla alınan mektuplar hususunda sadrazamın sarayında meşveret meclisi toplanarak durum değerlendirilmesi yapılmıştır. Ali Paşa'ya gönderilen hükümlerde hanların İran'a meyillerinin mümkün olduğu ifade edilerek Hanların Zend Kerim Han'dan el çekip çekmediklerine dair casuslar vasıtasıyla bilgi edinmesi istenmiştir.¹⁰⁸

1800 yılında ise birçok vali Anadolu veya uzak eyaletlerde dolaşmaktadır. Şerif Mehmed Paşa, Maraş Valisi İsmail Paşa ve Rakka Valisi Silahdar Hüseyin Paşa'nın serkeş tavırları devleti ürküttüğünden Köse Paşa ile Bozok Mutasarrıfı Çapanoğlu'na bunların mansıplarına gitmeyip ayak diredikleri, maksatlarının bir takım zulüm ve yolsuzluklar yapmak olduğu hatırlatılarak gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.¹⁰⁹ Köse Paşa'nın 20 Eylül 1800 tarihli raporunda Çapanoğlunun casusları vasıtasıyla paşaların durumlarının araştırıldığı belirtilmektedir. Bunların Sivas dolaylarında saldırılar düzenlemek niyetinde oldukları sezilerek derhal boğazlar ve yollar tutulmuştur. Yollanan emirlerde Tekfur Yaylağı ve öteki boğaz yollarının tutulması istenmiş, emir gereği Köse Paşa, paşaların durumunu gizlice incelettirmiş, Silahdar Hüseyin Paşa'nın Urfa'ya girdiği, İsmail Paşa'nın Maraş'a girdiği, Şerif Paşa'nın ise Adana'ya gitmeyip Ahıska'ya gideceği bilgisi merkeze rapor edilmiştir.¹¹⁰

1.1.4. Â'yânların Gelir Kaynakları

Â'yânlık müessesesinin kendisinden talep edilen vazifeleri yerine getirebilmesi, kendi kapı halkını beslemesi, gerektiğinde kendi malından asker yazarak cepheye sevk etmesi, devlet memurlarından görev satın alabilmeleri veya İstanbul'da kendilerini destekleyenlere hediyeler gönderebilmeleri, buldukları bölgelerde çeşitli vakıf hizmetlerini gerçekleştirebilmeleri için önemli gelir kaynaklarına sahip olmaları

¹⁰⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.111

¹⁰⁸ Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, s.48-51

¹⁰⁹ Necdet Sakaoğlu, *Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı*, Ankara, 1984, s.96-97

¹¹⁰ Necdet Sakaoğlu, *Köse Paşa Hanedanı*, s.97

gerekmektedir. Â'yânların servet ve nüfuzlarını arttırmalarını, bölgelerinde yerel hanedanlara dönüşmelerini temin eden gelir kaynaklarını malikâne, çiftlikler ve murabahacılıktan elde edilen kazançlar, devletin resmi görevlerinden ve vergi tahsilinden elde edilen kazançlar olarak tasnif etmek mümkündür.

1.1.4.1. Malikâne, Çiftlik ve Murabahacılıktan Elde Edilen Kazançlar

Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu mali problemleri aşmak, devlet hazinesine yeni gelir sağlamak üzere ortaya çıkan malikâne sistemi â'yânlık müessesesinin önemli gelir kaynaklarından. Bazı mukataaların ömür boyu tasarruf edilmesi ilk defa Defterdar Köse Halil Paşa tarafından II. Ahmed'e teklif edilmiş ve uygulanmıştır.¹¹¹ Malikânelerin açık arttırmayla devredilmesi rekabet koşullarının egemen olduğu anlamına gelmemektedir. Peşin para ödemelerinin büyüklüğü nedeniyle açık arttırmaya girecek kişilerin sayısı oldukça sınırlı kalmış,¹¹² malikâneler üzerinde servet ve nüfuz sahibi insanlar tasarruf hakkı elde etmişlerdir. Sistemde malikâneler kayd-ı hayat şartıyla verildiğinden devlete ödenen rakamlar sabit kalırken malikânenin ürün ve vergi artışından malikâneci yararlanmış. Malikâneci iltizama aldığı mukataa üzerinde idari ve polisiye yetkilere de sahiptir. Bu nedenle bölgelerindeki resim, haraç ve cezaları, avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiye gibi olağanüstü vergileri de toplama yetkisine sahiptir.¹¹³ Malikâne sahibinin ölümünden sonra varisleri açık arttırma sonucu ortaya çıkan en yüksek bedeli vermeyi kabul ederek malikâneyi aile içerisinde tutabilmiş, kuşaktan kuşağa aktarabilmiştir. Böylece sistem geniş tarımsal toprakların veya diğer mukataaların fiili mülkiyetini değil ama bu kaynaklardan vergi toplama imtiyazını elinde tutan ve bu imtiyazı babadan oğla geçirebilen bir toplumsal kesim yaratmış,¹¹⁴ â'yânlık kurumu için çok önemli bir gelir kaynağı oluşturmuştur. Örneğin Balkanların meşhur â'yânlarından Tepedelenli Ali Paşa'nın elinde en az bin mukataanın iltizamı bulunmaktadır.¹¹⁵

Â'yânlık kurumunun nüfuz ve servetini artıran, elde edilen ürün üzerinde kontrol kurmalarını sağlayan diğer önemli bir mekanizma çiftliklerdir. Klasik Osmanlı rejimi

¹¹¹ Ali Rıza Gökbunar, *Maliye Tarihinde Ayanlık*, s.87

¹¹² Şevket Pamuk, *İktisadi Tarih 1500-1914*, s.149

¹¹³ Ali Rıza Gökbunar, *Maliye Tarihinde Ayanlık*, s.88

¹¹⁴ Şevket Pamuk, *İktisadi Tarih 1500-1914*, s.149

¹¹⁵ Bruce McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812" *Osmanlı İmparatorluğunun Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, C.2, İstanbul, 2004, s.791, çev. Ayşe Berktaş

sırasında arazi mülkiyeti mevcut olmayıp, sistem çiftliklerin kurulmasını imkânsız kılarken zamanla timar sisteminin çökmesi üzerine çiftliklerin teşekkül ettiği görülmektedir. Tanınmış â'yânlardan olup yüzlerce çiftlik tasarruf eden Serezli İsmail Paşa ve Vidinli Osman Pazvantoğlu bu hususta örnek olarak gösterilebilir.¹¹⁶ Arazi tahrir usulü terk edilince devlet raiyyet çiftliklerinin bozulup bozulmadığını kontrol edemez olmuştur.¹¹⁷ Ayrıca devlet tarafından boş kalan toprakları şenlendirenlere de özel mülkiyet hakları verilmiştir.¹¹⁸ Çiftliklerden elde edilen ürünün büyük kısmı pazarlara taşınmış, artan zahire fiyatları nedeniyle büyük karlar elde edilmiştir. Bir başka kazanç elde etme yolu ise üretim sahasındaki raiyyetin faizle borçlandırılmasıdır. Küçük çiftçi tipi kendi tüketeceği miktarla, çoğunluğunu aynı olarak ödeyeceği vergilerin toplamını nadiren aşan üretim hacmine sahip olduğundan mahsulün az olduğu yıllarda yardıma muhtaç bir üniteyi temsil etmiştir. Osmanlı çiftçisi artan ölçüde nakdileşen vergileri ödemek için çoğunlukla borçlanmak zorunda kalmıştır.¹¹⁹ Örneğin Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa'nın servet ve kudret kaynağı iltizam, tefecilik ve Avrupa tüccarıyla yerli üreticinin arasını bulma gibi faaliyetlerdir.¹²⁰

1.1.4.2. Resmi Görevler ve Vergi Tahsilinden Elde Edilen Kazançlar

Taşra valilerine ihdas edilen dirlik ve arpalıklar genellikle, 17. yüzyılda bu yöneticilerin gücünün dayanağı olan büyük kapıkullarını beslemeye yeterli olmamıştır. Bu durum 18. yüzyıl başlarında bir gelir bunalımına ve bu nedenle sıkışan devlet görevlileri zümresinin kendileri ve küçülen kapıkullarını idame ettirme çabasıyla geçici ve keyfi salma çıkarmalarına yol açmıştır. Valilerin keyfi vergilere başvurmalarını ortadan kaldırmak için taşrada yeni bir dizi verginin uygulamaya konulması zorunluluk arz etmiş, yeni vergilerin taşrada etkili biçimde uygulanması için bölgeyi yakından tanıyan ve vergileri bölgeye uygun hale getirebilecek yörenin ileri gelenlerinden oluşan â'yân heyetlerinin aracılığına ihtiyaç duyulmuştur.¹²¹ Örneğin Sivas'ta 2 Haziran 1783 ile 21 Mayıs 1784 tarihleri arasını kapsayan tevzi defteri Zoralızâde Receb Bey,

¹¹⁶ Bruce McGowan, *Ayanlar Çağı*, s.789

¹¹⁷ Yücel Özkaya, *Osmanlı'da Ayanlık*, s.95

¹¹⁸ Şevket Pamuk, *İktisadi Tarih 1500-1914*, s.157

¹¹⁹ Mehmet Genç, *Devlet ve Ekonomi*, s.107

¹²⁰ Yuzo Nagata, *Tarihte Ayanlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara, 1997, s. 3

¹²¹ Bruce McGowan, *Ayanlar Çağı*, s.782

Kethüdayeri Ali Ağa, Seyyid Himmet Ağa ve Kenanzâde Feyzullah Ağa tarafından tanzim edilmiştir.¹²²

Buldukları bölgede bir takım görevleri yerine getiren â'yânlar bu işler karşılığında â'yân caizesi, â'yân ücreti, caize ya da â'yâniye adıyla tanımlanan ücretleri almışlardır.¹²³ Hızır ve Kasım tevzilerinde kazaların hissesine düşen meblağın pusulası â'yânın yedine verilmiş, â'yân bu miktarın üzerine kendisi de zam yaparak icraata başlamıştır. Toplanan paradan asıl tahsilâtın da bir kısmı gizlenerek bakaya gösterilmiştir.¹²⁴ Sivas'ta Miralay Emin Bey'in Temmuz/Ağustos 1779 tarihinden Haziran/Temmuz 1781 tarihine gelinceye kadar iki senede 240.000 Yıldızeli kazası ve nahiyesinden Aralık/Ocak 1780/1781'de Sivas Beylerbeyi İbrahim Paşa'nın gelişinde 50.000 ve Haziran/Temmuz ayında Sivas Beylerbeyinin gelişinde 70.000 kuruş fukaradan tahsil ettiği ancak bu meblağın sarf olunmadığı anlaşılmaktadır.¹²⁵

Vergilerin üzerine zam yaparak topladıkları paradan başka mütesellimlik, kethüdayerilik gibi görevler de â'yânlar için gelir sağlayan memuriyetlerdir. 23 Mart 1791 tarihinde Sivas eyaleti Silistre seraskeri Karahisarlı Ahmed Paşa'ya tevcih olunmuş, önce Kenanzâde sonra Hatipzâde mütesellim tayin edilmiş ardından 1791senesi Mayıs ayı başında Zaralızâde Recep Bey mütesellim tayin olunmuştur. Mütesellimlik aylığı ve tayyarat-ı saireden geriye kalan 10.375 kuruşun tahsil edilerek Recep Bey tarafından kabz olunması hususunda emr-i şerif sudur etmiştir.¹²⁶ Görüldüğü gibi mütesellimlik tahsisatı oldukça önemli bir meblağ tutmaktadır. Kethüdayerilik makamının tayinatının dışında tevzi defterlerinde bu makamda bulunan kişinin tahsildariye adı altında para aldığı görülmektedir. Örneğin 21 Temmuz 1792 tarihinden Ocak 1793 sonuna kadar altı aylık tevzi defterinde Kethüdayeri Kenanzâde Feyzullah Ağa'ya 500 kuruş tahsildariye verilmiştir.¹²⁷

Â'yân ailelerinin gerek malikâne ve çiftlik gerekse resmi görevleri neticesinde elde edebildikleri servetin büyüklüğünü görebilmek açısından Karaosmanoğulları ve Çapanoğulları ailesinden örnekler verilebilir. Karaosmanoğulları ailesinden Pulad

¹²² S.Ş.S. No: 2/40-41

¹²³ Yücel Özkaya, *Karaosmanoğulları*, s.IX

¹²⁴ Midhat Kemal Bey, *Ayanlar Devrinde Bolu*, s.33

¹²⁵ S.Ş.S. No. 1/419-420

¹²⁶ S.Ş.S. No 5/43

¹²⁷ S.Ş.S. No 5/147

Mehmed Ağa'nın 1806 tarihli muhallefati 1.110.859 kuruşken yine aynı aileden Mehmed Sadık Bey'in 1862 tarihli muhallefati 3.660.297 kuruştur.¹²⁸ Orta Anadolu'nun güçlü ailesi Çapanoğullarından Süleyman Bey ise Bozok Sancağı mutasarrıflığının kendisine tevcihi için Bâb-ı âli ve saray çevrelerinde teşebbüse girişerek ağabeyinin muhallefatinin kendisine bırakılmasına karşılık 1.900.000 kuruş ödemeyi taahhüt etmiştir. Devlet, hazinenin içinde bulunduğu sıkıntıyı hafifletmek maksadıyla onu Bozok Sancağı Mutasarrıflığına tayin etmiştir.¹²⁹ Söz konusu meblağlar muazzam bir servettir. Ancak â'yânlar büyük servet sahibi olsalar da topladıkları gelirleri kapı halkının çok fazla olan masraflarında kullanmışlardır. Bunların donatımı, iâşe ve ibatesi â'yânların servetlerini azaltan en önemli etken olmuştur.¹³⁰

1.2. Sivas Â'yân Aileleri

XVIII. yüzyılın ortalarına doğru Anadolu'nun önce önemli sancak ve kazalarında yüzyılın ikinci yarısında ise bütün Anadolu'da hemen hemen köylere kadar â'yânlık örgütü görülmeye başlanmıştır.¹³¹ Dolayısıyla Anadolu'nun önemli merkezlerinden olan Sivas vilayetinde de bazı â'yân ailelerinin temeyyüz etmesi doğaldır. Sivas â'yân ailelerinin bir kısmı idari ve askeri sahada ön plana çıkarken bir kısmı daha çok dini alanda görev almakla birlikte idari görevler de üstlenmişlerdir, bu nedenle söz konusu aileler idari görev alma hususunda Kenanzâde Ailesinin doğal rakipleridir.

1.2.1. Hatipzâde Ailesi

Ailenin günümüzdeki temsilcilerinden Uğur Sarısözen dedelerinin Anadolu'ya gelmeden önce Buhara'nın Selçuk kazasında yaşadıklarını, Yavuz Sultan Selim'in 1514 seferini yaptığı sırada bölgede derin dini bilgilere sahip Yakup Efendi ve ailesini beraberinde Anadolu'ya getirdiğini ve Yakup Efendi'nin Sivas'ı beğenerek yerleştiğini söylemektedir.¹³² Timur yıkımının ardından, şehrin önemli bir nüfus kaybına uğradığı arşiv kaynaklarından anlaşılmaktadır. Osmanlılar tarafından yeniden ele geçirilmesi sonrasında tutulan ilk tahrir göre şehir nüfusunun Müslim ve Gayri Müslim toplam

¹²⁸ Yuzo Nagata, *Karaosmanoğulları*, s.166

¹²⁹ Özcan Mert, *Çapanoğulları*, s.48

¹³⁰ Ali Rıza Gökbunar, *Maliye Tarihinde Ayanlık*, s.118

¹³¹ Yücel Özkaya, *Osmanlı'da Ayanlık*, s.13

¹³² Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.94

3000 ilâ 5000 gibi çok düşük bir rakama inmesi Timur felaketinin boyutlarını göstermesi açısından son derece önemlidir.¹³³ 1454-1455 tarihli tahrirden Fatih döneminde 567 hane olduğu anlaşılan şehir nüfusu hızlı bir artış kaydederek Yavuz Sultan Selim döneminde yapılan 1519-1520 tarihli tahrire göre 1327 haneye ulaşmıştır.¹³⁴ Aile ferdi Uğur Sarısözen'in anlattığı rivayet ile tarihi veriler sentezlendiğinde Hatipzâde ailesinin Sivas'a imar ve iskân faaliyetlerinin arttığı bu dönemde yerleştikleri tahmininde bulunmak yanlış olmayacaktır. Aile, Sivas'ın en büyük camisi olan Ulu Cami'de hatiplik görevini icra etmelerinden dolayı Hatipzâdeler diye anılmıştır.¹³⁵ Tarikat erbabından olup vakıf faaliyetleri ile ön plana çıkmış¹³⁶ olan aile bazı kaynaklarda Sarı Hatipzâdeler olarak da geçmektedir.¹³⁷

Ailenin bilinen ilk ismi XVII. yüzyılda yaşayan şeyh Abdurrahman Efendi'dir.¹³⁸ Faaliyetlerini ölümünden sonra oğulları Şeyh Ahmed Hamdi Efendi ve Abdullah Efendi devam ettirmiştir. Abdullah Efendi Sivas Müftülüğü görevinde bulunmuş 1772 tarihinde vefat etmiştir.¹³⁹ Şeyh El-hac Ahmed Hamdi Efendi müderrislik, müftülük ve Ulu Cami mütevelliliği gibi çeşitli görevler icra etmiştir. Ayrıca şair olan Ahmed Hamdi Efendi'nin basılmış bir divanının olduğu söylenmesine rağmen bu divan bulunamamıştır.¹⁴⁰

Ailenin diğer önemli ismi Ahmet Hamdi Efendi'nin oğlu Numan Sâbit'tir. 1696 yılında Sivas'ta doğmuştur. Bilindiği gibi İmam-ı âzam'ın ismi Numan bin Sâbit'tir, Numan Efendi ismini İmam-ı âzam'a benzetme hevesiyle Sâbit mahlasını alınca adı Numan Sâbit olmuştur. Amcası Abdullah Efendi'den iyi bir öğrenim görmüş, babası ve dedeleri gibi Ulu Cami mütevellisi, müderrislik ve Sivas müftülüğü görevlerinde bulunmuştur. Namaz suresi Hakkında Risale, Akait, Sıfatullah Hakkında Risale,

¹³³ Ömer Demirel, "Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ve Yağmalanması" *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri – Makaleler-*, Sivas, 2006, s.17

¹³⁴ Ömer Demirel, *Vakıf-Şehir*, s.27-30

¹³⁵ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.94

¹³⁶ Ömer Demirel, *Vakıf-Şehir* s.94, ayrıca bkz. Ömer Demirel, "Sivas Şehri Vakıf Kurucularına Dair" *Makaleler*, s.144

¹³⁷ İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.34

¹³⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Rıdvan Nafiz Ergüder, *Sivas Şehri*, Ankara, 2014, s. 211, Haz. Recep Toparlı

¹³⁹ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.96

¹⁴⁰ İbrahim Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları, C.I*, Sivas 2006, s.427

Feradis, Cennet ve Cehennem, İman ve Küfür hakkında etraflı bilgiler içeren risale gibi eserleri olan Sarıhatıpzâde Numan Sâbit 1768 yılında vefat etmiştir.¹⁴¹

Hatıpzâde ailesinde ön plana çıkan aile fertlerinden birisi de Esseyyid El-hac Hüseyin Efendi'dir. Onun döneminde Sivas'ta müftülük makamı etrafında bir mücadele yaşanmaya başlamış, Hatıpzâde, Altıparmakzâde ve Müftüzâde aileleri arasında cereyan eden mücadele 1850'li yıllara kadar devam etmiştir.¹⁴² Eylül 1794 yılında Hatıpzâde Esseyyid El-hac Hüseyin Efendi görevini yerine getiremediği gerekçesiyle görevinden alınmış, Sivas müftülüğü rakibi olan Altıparmakzâde Esseyyid Hüseyin Efendi'ye tevcih edilmiştir. Kısa süre sonra, tahminen benzer gerekçelerle Altıparmakzâde de bu görevden alınmıştır. Çünkü Eylül-Ekim 1795 tarihinde Sivas Müftüsü, Müftüzâde Hüseyin Efendi görevden alınarak yerine Hatıpzâde Hüseyin Efendi'nin atandığı anlaşılmaktadır. Aynı yılın Şaban ayında Hatıpzâde'nin yerine yine Altıparmakzâde Hüseyin Efendi getirilmiştir. Mayıs-Haziran 1796 tarihinde yeniden Sivas Müftülüğü görevine getirilen Hatıpzâde Esseyyid El-hac Hüseyin Efendi'nin Eylül-Ekim ayında görevine son verilerek müftülük görevine yeniden Altıparmakzâde Hüseyin Efendi getirilmiştir.¹⁴³

Kendinden önceki Hatıpzâde ailesi üyeleri gibi Ulu Cami'nin müezzinlik ve hatiplik görevlerini ifa eden ve aynı zamanda Sahibiye, Buruciye ve Şifaiye medreselerinde müderrislik yapan¹⁴⁴ Hatıpzâde Abdullah Efendi 1823 yılında Sivas Müftülüğü görevini ifa etmiştir.¹⁴⁵ 1833 yılında yeniden atandığı müftülük görevinden 1839 yılında uzaklaştırılmış, 1852 yılında ikinci kez göreve getirilse de bir yılını doldurmadan görevden alınmıştır.¹⁴⁶

Hatıpzâde ailesinin idari alanda görev alan ismi ise Ali Ağa'dır. Sivas, Sivasili, Yıldızeli ve Behramşah ve bağlı nahiyelerde sakin ve mütemekkin altı bölük yoldaşları üzerlerine 1781 tarihiyle "müceddeden" zabıt ve kethüdayeri tayin olmuştur. Önceki kethüdayeri Recep Bey'in altı bölük neferatı ile aralarında geçimsizlik olduğu ve bu durumun ihtilala sebep bir hal aldığı gerekçesiyle Recep Bey kethüdayerilikten alınarak

¹⁴¹ İbrahim Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları, C.II*, s.331

¹⁴² Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.102

¹⁴³ İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.35-36

¹⁴⁴ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.104

¹⁴⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Rıdvan Nafiz Ergüder, *Sivas Şehri*, s.178, ayrıca bkz. İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.37

¹⁴⁶ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.104

cümle neferatın isteği ile Hatipzâde Ali Ağa kethüdayeri olmuştur.¹⁴⁷ Müceddeden kelimesi Ali Ağa'nın daha önceki bir tarihte de Kethüdayerilik vazifesinde olduğunu göstermektedir. 1786 yılında da kethüdayeri tayin edilen Ali Ağa bu görevini 1788 yılına kadar sürdürmüştü, bu tarihte kethüdayerilik görevi yenilenmiştir. 1789 tarihinde yeniden Kenanzâde Feyzullah Ağa'nın yerine Kethüdayerilik görevine getirilmiş ve 1790 yılına kadar bu görevde kalmıştır.¹⁴⁸ 23 Mart 1791 tarihinde Sivas Vilayeti Karahisarlı Ahmed Paşa'ya tevcih olmuş, onun Silistre Seraskerliği'nde bulunması nedeniyle Sivas'a bir mütesellim tayin edilmesi gerektiğinden önce Kenanzâde Feyzullah Ağa, ardından Hatipzâde Ali Ağa Sivas mütesellimliğine getirilmiştir. Ancak mütesellimliğe iktidarları olmadığı gerekçesiyle 1791 Mayıs ayı başlarında Zaralızâde Recep Bey mütesellim tayin olunmuştur.¹⁴⁹ Ali Ağa 20 Haziran 1791 tarihli ferman ile Sivas'tan sefer-i hümayun için tertip olunan askerin geriye kalmasına sebep olduğu gerekçesiyle Maraş'a sürgün edilmiştir.¹⁵⁰ Daha sonra affedilen Hatipzâde Ali Ağa Sivas Valisi Osman Paşa tarafından 1792 yılında tekrar Sivas mütesellimliğine getirilmiştir.¹⁵¹ Ağustos-Eylül 1792 tarihinde ise Süleyman Paşa'nın emriyle yaşlılığından dolayı kethüdayeriliğe iktidarı olmadığı gerekçesiyle görevden alınmıştır.¹⁵²

Hatipzâde Ali Ağa ile ilgili öne sürülen bir bilgi ise oldukça dikkat çekicidir. Ali Ağa'nın kethüdayeriliği döneminde, Ayıntab'dan gelen üzüm ve pekmez yüklerinden, yük başına, kethüdayeriliğin onar para alması geleneğini, ticareti canlandırmak amacıyla kaldırdığını ve kendisinden sonra gelecek kethüdayerilerinden de bu uygulamayı devam ettirmelerini istediğini, bu isteğe uymayacak olanlara da beddua ettiği belirtilmektedir.¹⁵³ Ancak taşradan ve Ayıntab'dan gelen üzüm ve pekmez yüklerinden yük başına onar para alınması bizzat Hatipzâde Ali Ağa'nın

¹⁴⁷ S.Ş.S.No.1/382

¹⁴⁸ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.99-100

¹⁴⁹ S.Ş.S. No.5/43

bkz. Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.100'de 23 Mart 1791 tarihini Ali Ağa'nın kethüdayerilik makamından alınarak mütesellim tayin edildiği tarih olarak vermiş ve 3 nolu Sivas Şeriye Sicilinin 255'inci sayfasını dipnot olarak vermişken, İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.34'te bu tarihi Hatipzade Ali Ağa'nın mütesellimlikten alındığı tarih olarak vermiş ve her hangi bir dip not belirtmemiştir. Ancak bu tarih Karahisarlı Ahmed Paşa'ya Sivas vilayetinin tevcih edildiği tarihtir.

¹⁵⁰ S.Ş.S. No.5/26

¹⁵¹ İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.35

¹⁵² S.Ş.S. No. 5/115

¹⁵³ İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.35'te bu bilgiyle birlikte 1798 yılında kethüdayeri olduğuna dair bir bilgi de vermiştir. ayrıca Bkz. Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.101'de yine bu bilgiyle birlikte Hatipzâde Ali Ağa'nın 1793 yılında vefat ettiği bilgisini vermektedir.

kethüdayeriliğinde mutat hale getirilmiştir. Dolayısıyla kendi ihdas ettiği bir gelenek için bedduada bulunması mümkün değildir. Ayrıca belge “...merhum Hatipzâde Ali Ağa'nın kethüdayeriliğinden beru...” kaydıyla Ali Ağa'nın bu tarihte hayatta olmadığını ve uygulamanın onun zamanında başladığını ifade etmektedir. 1 Temmuz 1798 tarihiyle bu belgeyi sicile kaydettiren Kenanzâde Feyzullah Ağa'dır. Belgenin hemen altında da kethüdayeri olarak imzası bulunmaktadır.¹⁵⁴ Ölüm tarihi olarak 1793 yılı verilen ve söz konusu belgeden de hayatta olmadığı anlaşılan Hatipzâde Ali Ağa'nın 1798 tarihinde sicile böyle bir kayıt yaptırması mantıken de mümkün değildir. Belgenin en ilgi çekici kısmı ise bu tezkireye uymayanlar için yapılan “...Allah u Teâlâ'nın rahmetinden ve Peygamber-i Zî-şân Hazretlerinin şefâatinden ve **Hazret-i Ömer ocağından mahrum olub lanete müstağrak olsun...**” bedduasıdır. Allah'ın rahmetinden ve Peygamber Efendimizin şefaatinden mahrum olmak her zaman görülebilecek bir beddua iken Hazret-i Ömer ocağından mahrum olmak kısmı sık karşılaşılabilecek bir tabir değildir. Böyle bir tabir kullanılmasının nedeni kethüdayeri vazifesinde bulunanların ocak neferleri arasında meydana gelen davalarda bir tür yargıç sıfatı taşımasından kaynaklanmış olabilir. Çünkü Hz. Ömer İslam Dünyasında adaleti ile meşhur olmuş bir sahabedir.

Hatipzâde ailesinin idari alandaki diğer bir ismi Mehmed Emin Efendi'dir. 1823 yılında Sivas, Han-ı Cedid, Yıldızeli ve İlbeyli Kazalarına Bala-zâde Mehmed Arif Efendi yerine Kaim-makam olarak atanmıştır.¹⁵⁵ Hatipzade Süleyman Efendi ise ailenin Tanzimat döneminde önde gelen isimlerindedir. Süleyman Efendi bu dönemde Sivas Maarif Kalemî, Muhacir Komisyonu, Mahkeme-i İstinaf Hukuk Dairesi üyeliği gibi görevleri ifa etmiştir.¹⁵⁶

Hatipzâde ailesi ifa ettiği görevlerin yanı sıra tarikat erbabından olup, Şeyh Mustafa, Şeyh El-hac Ahmed Hamdi ve onların evlatlarından Müfti Numan Efendi'nin vakıfları 18.asrın en önemli vakıflarındandır.¹⁵⁷ Aileden Sivas Müftüsü Numan Efendi Ulu Cami civarında 1758 yılında bir kütüphane yaptırmış ve yine oraya bir de çeşme

¹⁵⁴ S.Ş.S. 4/13 “... eğer matlûb iderler ise Allah u Teâlâ'nın rahmetinden ve Peygamber-i Zî-şân Hazretlerinin şefâatinden ve Hazret-i Ömer ocağından mahrûm olub lanete müstağrak olsun bu tezkire mahkeme-i şerifde sicil-i mahfûza kayd olunub ber-mûceb-i tezkire âmil olasız vesselâm. Fi 17 M 1213 Esseyid Feyzullah Kenanzâde Kethüdayeri.”

¹⁵⁵ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.104

¹⁵⁶ İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.37, ayrıca bkz. Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.104

¹⁵⁷ Ömer Demirel, *Makaleler*, s, 144

inşa ettirmiştir.¹⁵⁸ Kütüphane'nin vakfiyesinde haftada iki gün tefsir ve hadis ile Cami-i Kebir'de haftada bir gün Muhammediye okutulması şartı bulunmaktadır.¹⁵⁹ II. Mahmud'un vakfından bu kütüphaneye dokuz kitap gönderilmiş,¹⁶⁰ Numan Efendi vakfiyesi 1765 yılında yazılmıştır. Vakfiyeye göre Cami-i kebir mahallesinde oturan Numan Efendi kendi yaptırmış olduğu 1 kütüphane, 1 hamam, 3 çeşme, Mahkeme Çarşısı'nda lülecî dükkânı üzerine yaptırdığı serçe odası ve onarımını üstlendiği Ulu Cami'nin devamlılığını sağlamak üzere 38 dükkân, 12 kiracı evi, 4 değirmen, 2 kahvehane, bir hayli arazi ve gelirlerini vakf eylemiştir.¹⁶¹ Bütün kitaplarını da yaptırmış olduğu kütüphaneye bağışlayan Numan Efendi, 1768 yılında vefat etmiştir.¹⁶²

1.2.2. Mütevellizâde Ailesi

Ailenin kökeni 1321'de kurulan Darü'r-Raha Vakfî'nin kurucusu Rukneddin Hattab bin Kemaleddin Ahmed'e ve Rahatoğullarına dayanır.¹⁶³ Sivas vakıflarına bakıldığında kurucuların ve evlatlarının tevliyet görevini üstlendikleri anlaşılmaktadır, bu görev "Mütevellizâde" unvanıyla anılan lakabın doğmasına neden olmuştur.¹⁶⁴ Aile üyeleri Dârü'r-Rahâ Vakfî'nin mütevellileri oldukları için bu isimle anılmaya başlamıştır.¹⁶⁵

Aile üyeleri mütevelliliğin yanı sıra farklı görevleri de ifa etmişlerdir. Mütevellizâde Mustafa Bey maliye memurlarından olup 1587'de Mısır defterdarı olmuş, III. Murad devrinin sonlarına doğru vefat etmiştir.¹⁶⁶ Saf ve sessiz bir kişiliğe sahip olan Mütevellizâde Ahmed Efendi müderrislik ve mollalık görevlerinde bulunmuş, 1602 yılında vefat etmiştir. Oğlu Mustafa Efendi de müderrislik görevinde bulunmuştur.¹⁶⁷ Ailenin önemli fertlerinden birisi de Seyyid Osman Efendi'dir. Mollalık ve müderrislik görevlerinde bulunmuş, Sivas, Han-ı Cedid, Yıldızeli ve İlbeyli

¹⁵⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Rıdvan Nafiz Ergüder, *Sivas Şehri*, s.209-210

¹⁵⁹ Ömer Demirel, *Vakıf Şehir*, s.154

¹⁶⁰ Ömer Demirel, *Vakıf Şehir*, s.155

¹⁶¹ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.161

¹⁶² İbrahim Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları*, C.II, s.331

¹⁶³ Rahatoğulları ve Dârü'r-Rahâ hakkında geniş bilgi için bkz. İsmet Kayaoğlu, "Rahatoğlu ve Vakfiyesi", *VD. XII*, 1981, ayrıca bkz. Ömer Demirel, *Vakıf Şehir*

¹⁶⁴ Ömer Demirel, *Vakıf Şehir*, s.143

¹⁶⁵ Sadi S.Kucur, "Rahatoğulları" *Diyanet Vakfî İslam Ansiklopedisi*, C.34, 2007, s.411

¹⁶⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.4, İstanbul,1996, s.1146-1147

¹⁶⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.I s.185

kazalarına vekil, naib, kaim-makam göreviyle atanmıştır. 1788 yılında yeniden aynı göreve getirilmiştir.¹⁶⁸

Ailenin idari sahada görev alan üyelerinden Süleyman Ağa Sivas mütesellimi olarak görev yapmıştır. İdari alanda önemli bir isim olan Mütevellizâde Mahmud Ağa 1815 Haziran ayı başlarında Sivas, Han-ı Cedid, Yıldızeli ve İlbeyli kazalarında bulunan sâdât-ı kiram üzerine kaim-makam olarak atanmıştır. 1816 yılında Kars Muhafızı El-Hac Ali Paşa Sivas Valiliğine getirildiğinde,¹⁶⁹ Ali Paşa'nın Sivas'a gelişine kadar Mahmud Ağa, Sivas mütesellimliğine tayin olunmuştur. Sivas valisinin görevine başlamasının ardından eski görevine dönmüş yine kaim-makam olarak atanmıştır.¹⁷⁰

Sivas Valisi Hacı Ali Paşa'ya karşı 1818¹⁷¹ yılında başlayan isyanda Mütevellizade Mahmud Ağa da etkin rol oynamış isyancılar yaklaşık üç bin kişi ile Hacı Ali Paşa'nın sarayına hücum etmişlerdir. Kâşif Ömer Ağa ve Zaralızâde Lütfullah Paşa'nın Sivas'a girmeleriyle ayaklanma bastırılmış, ayaklanmaya karışanlardan bazıları Tokat ve Zile taraflarına kaçmışlarsa da Lütfullah Paşa tarafından yakalanarak idam edilmişlerdir.¹⁷² Sivas valisi El-hac Ali Paşa ve Lefkoşa naibine hitabeden Temmuz 1818' tarihli emr-i âli'de Mütevellioğlu Mahmud'un haddinin bildirilmesi ve emsallerinin korkutulması hususunda Kıbrıs adasına sürgün edilmesi istenmektedir.¹⁷³ Vezir-i azam tarafından Kıbrıs muhassılına yazılan mektupta ise merkumun firarından kaçınılması istenmiştir.¹⁷⁴ 28 Ekim 1818 tarihli tahrirattan¹⁷⁵ Kıbrıs Adası'nda sürgün olarak ikamet üzere olan Mütevellizâde Mahmud Ağa'nın hakkında ortaya çıkan ferman gereği idam ve izale edildiği anlaşılmaktadır. Bu belgeye göre idamının ardından yanında mevcut muhallefati ada muhassılı olan Dergâh-ı âli Kapıcıbaşlarından Esseyid Mehmed Naim Ağa tarafından satılarak muhallefât defteri tanzim olunmuştur. Mahmud Ağa'nın 2 Mayıs 1819 tarihli kassam defterine göre ise 5365 kuruş 63 paralık

¹⁶⁸ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.87

¹⁶⁹ Fatih Yıldız, *Vilayet Yönetimi*, s.116

¹⁷⁰ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.89

¹⁷¹ İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.43'te bu tarihi 1817 olarak vermiştir. Ancak Kâşif Ömer Ağa ve Zaralızade Lütfullah Paşa'nın Pirkinik Karyesi'ne geldikleri tarih Hicri 2 Şevval 1233 tarihidir, bu tarihin Miladi karşılığı 5 Ağustos 1818 tarihidir. Bkz. BOA. Hat. 78/3233

¹⁷² İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.43

¹⁷³ S.Ş.S. No 11/5

¹⁷⁴ BOA. Hat. 500/24506

¹⁷⁵ BOA. C.ZB. 27/1313

terekeesi olup, bu tereke zevcesi Zeynep binti Derviş Ömer, oğulları Ali ve Abdullah' ve kızı Şemsi Hatun'a taksim edilmiştir.¹⁷⁶

Mütevellizâde ailesi üyelerinin ifa ettikleri görevlerin yanı sıra bazı binalar tesis ettiği de görülmektedir. Aile üyelerinden Abdurrahman Ağa Kale Ardı Mahallesinde pederi namına bir cami yaptırmıştır.¹⁷⁷ Ailenin Sivas'a hizmet anlamında en büyük eseri ise şüphesiz günümüzde de hizmet vermeye devam eden Ziya Bey Kütüphanesi'dir. Mütevellizâde Ziya BAŞARA, 1908 yılında kurduğu kütüphanenin zenginleşmesi için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamış, hatta milletvekili maaşını dahi kütüphaneye tahsis etmiştir. 20.000 cildin üzerinde kitabı ile bu değerli eser, orijinal el yazmaları bakımından Orta Anadolu'nun en büyük bilgi hazinesidir.¹⁷⁸

1.2.3. Zaralızâde Ailesi

1.2.3.1. Zaralızâde Ailesinin İdari ve Askeri Hizmetleri

Zaralızâde ailesi halen Zara ilçesinde yaşayan sülalelerden "Ruşenlerin" dedeleridir. İki kardeşten biri Zara'da kalmış diğeri Sivas'a yerleşmiş, Sivas'a yerleşenler daha sonra Zaralızâde diye anılmışlardır.¹⁷⁹ Zara menşeli bu ailenin ortaya çıkışından itibaren bilhassa askeri hizmetlerde, daha açık bir ifadeyle asayişin sağlanmasında gösterdikleri başarılarından ötürü merkezi otoritenin dikkatini çektikleri ve bu yolla muhtelif görevlere tayin edildikleri anlaşılmaktadır.¹⁸⁰

Zaralızâde ailesinin bilinen ilk ismi Osman Paşa'nın siyasi hayatı hakkında fazla bilgi olmamakla beraber, Sipahiler Ağalığı'na terfi ettikten sonra 1715 yılında Erzurum Beylerbeyiliği ve Anapoli Muhafızlığı görevlerinde, 1735 yılında da Kayseri Sancağı Mutasarrıflığı görevinde bulunmuştur.¹⁸¹ Bu görevi esnasında kendisinden, Anadolu Valisi ve Şark Canibi Seraskeri Köprülüzâde Abdullah Paşa tarafından gönderilen hükümle Canik ve Kayseri taraflarında türeyen eşkıyanın tenkil edilmesi istenmiştir.¹⁸²

¹⁷⁶ S.Ş.S No. 11 /45

¹⁷⁷ BOA. C.EV. 449/ 22714/ 02

¹⁷⁸ İbrahim Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları*, C.I, s.192-193

¹⁷⁹ İlhan Ege, *Zaralızadeler*,s.55

¹⁸⁰ Saim Savaş, *XVIII. Asırda Zaralızadeler*, s.82

¹⁸¹ İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.68

¹⁸² BOA. C.ZB. 60/2983

Osman Paşa'nın Mehmed ve Feyzullah adında iki oğlu ve Alime adında bir kızı vardır.¹⁸³

Osman Paşa'nın büyük oğlu Mehmed Paşa yaptığı imar ve vakıf faaliyetleri ile Zaralızâdelerin Sivas'ta kökleşmesini sağlamıştır.¹⁸⁴ Tespit edebildiğimiz ilk görevi Sivas Mübâyaaacılığıdır.¹⁸⁵ Ocak 1745 tarihinde Anadolu eyaletlerinden, ihracı ferman olunan 2050 deve, 750 baş katır ve beygire Sivas'ta mevcut miri zahirenin yüklenerek Anadolu Valisi ve Kars Canibi Seraskeri Hacı Ahmed Paşa'ya teslimi hususunda Sivas Mübâyaaacısı olan Zaralızâde Mehmed görevlendirilmiştir.¹⁸⁶ Askeri bölüklerin tayinatı için mübâyaa vazifesi verilen Mehmed Bey'in Nisan 1745 yılında Sivas Mütessellimi olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁷ Haziran 1745 tarihinde ise kendisine Mirmiranlık ve Sivas Eyaleti tevcih olunmuştur.¹⁸⁸ Aralık 1745'te Sultanönü Mutasarrıfı¹⁸⁹ olup 1747 yılında vezaretle Sivas Valisi olan Mehmed Paşa 1750'de Trabzon, 1751'de Vidin ve 1752 yılında yeniden Sivas valiliklerinde bulunmuştur.¹⁹⁰ Mehmed Paşa Kasım 1752 tarihinde Amasya Mutasarrıfı olmuş, ardından Bağdat bölgesinde mütegalibelik yapan Süleyman Paşa'nın yakalanması için Serasker tayin edilmiştir. Amasya Mutasarrıfı iken yaptığı zulümler nedeniyle 1754 yılında azledilmiş, 1755 yılında tekrar Sivas valisi olarak görev yapmıştır.¹⁹¹ Mehmed Paşa'nın ölümüyle ilgili farklı bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilerden birincisi yeni Sivas Valisi Çeteci Abdullah Paşa tarafından idam edildiği bilgisidir. İkincisi ise Kelleci Osman Paşa tarafından Tokat'ta katledildiği ve Osman Paşa'nın bu nedenle Kelleci lakabını aldığı bilgisidir. Fakat Paşa'nın devlet hazinesine ait mühim miktarda parayı kendi işlerine sarf ederek ödememesi, parayı ödemesi için devlet tarafından sıkıştırıldığında da bu parayı halktan zorla tahsil etmeye kalkışmasının, azil ve idamının asıl sebebi olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹²

Osman Paşa'nın diğer oğlu Feyzullah Paşa önce Sivas Muhassılı olarak göreve başlamış, 1752 yılında Tokat Voyvodalığı'nda bulunmuş, Sivas'a yönelen çok sayıda

¹⁸³ Saim Savaş, *XVIII. Asırda Zaralızadeler*, s.83

¹⁸⁴ Özcan Mert, *Çapanoğulları*, s.30

¹⁸⁵ Mübâyaa= satın alma Bkz. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca Lûgat*, s.817

¹⁸⁶ BOA. AE.SHMD.I. 6/404

¹⁸⁷ BOA. AE.SHMD.I. 192/15034

¹⁸⁸ BOA. TS MA e 542/30

¹⁸⁹ İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.69

¹⁹⁰ Saim Savaş, *XVIII. Asırda Zaralızâdeler*, s.86

¹⁹¹ İlhan Ege, *Zaralızâdeler*, s.69

¹⁹² Saim Savaş, *XVIII. Asırda Zaralızâdeler*, s.87

levendat eşkıyasını Karaçayır mevkiinde etkisiz hale getirmiştir.¹⁹³ Levendat eşkıyasını tedib etmesi üzerine mükâfaten vezaretle Sivas Valisi, 1761 yılında Diyarbekir, aynı yıl içinde Van ve Sivas, 1763'te yine Van, 1765'te yine Sivas Valiliğine getirilmiştir.¹⁹⁴ Bu görevi sırasında Çapanoğlu Ahmet Paşa'nın idamıyla ilgili görevlendirilmiş, bu hükmün gereği 2 Nisan 1765'te yerine getirilmiştir.¹⁹⁵ 1767 yılında Konya, 1768'de önce Alaiye sonra Hanya daha sonra da Anadolu valiliklerinde bulunmuş, 1768 yılında düzenlenen Rus seferi sırasında Boğdan Muhafızı tayin edilmiştir.¹⁹⁶ Ancak sefere memur edildiği halde gitmemiş, Mart 1769 tarihli hükümlerle bu defa Özi Kalesi'ne giderek Muhafız Abdi Paşa ile beraber çalışması istenmiştir.¹⁹⁷ Hotin, Boğdan ve Kalas'taki başarısızlıklarından dolayı Dimetoka'ya sürülerek vezareti elinden alınmıştır.¹⁹⁸ 1772 yılında kendisine Adana Valiliği tevcih olunmuştur.¹⁹⁹ Adana Valiliği sırasında Anadolu'nun Sol kolundan Kırım için istenen 23.000 askerin tertibi ve sevki ile görevlendirilmiştir.²⁰⁰ Zaralızâde Feyzullah Paşa 1775 yılında Kastamonu'da vefat etmiştir.²⁰¹

Zaralızâde Mehmed Paşa'nın oğullarından Osman Ağa Sivas Mütessellimliği yapmış, diğer oğlu Ali Bey de 1770 yılında Kapıcıbaşı rütbesiyle Sivas Mütessellimi olmuştur.²⁰² Aynı yıl Osmanlı-Rus savaşında Tuna Nehri kenarındaki Ordu-yu Hümayun'a destek istenmesi üzerine Ali Bey iki yüz süvari göndermiştir.²⁰³ Ekim 1774 tarihinde Muarız (Saroz) Körfezini muhafaza etmek üzere Sivas'tan yola çıkan Zaralızâde Ali Paşa Torbalı'da vefat etmiştir.²⁰⁴ Bu evraktan Zaralızâde Ali bin Mehmed'in de Paşalık rütbesi elde ettiği anlaşılmaktadır.

Zaralızâde Abdullah Paşa, Feyzullah Paşa'nın oğludur. 1775 yılında Aksaray Sancağı ve Karaman Eyaleti kendisine tevcih edilmiştir.²⁰⁵ Rusların Kırım'a asker

¹⁹³ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.49

¹⁹⁴ Saim Savaş, *XVIII. Asırda Zaralızâdeler*, s.88

¹⁹⁵ Özcan Mert, *Çapanoğulları*, s.32

¹⁹⁶ Saim Savaş, *XVIII. Asırda Zaralızâdeler*, s.88

¹⁹⁷ BOA. C.AS. 1005/43992

¹⁹⁸ İlhan Ege, *Zaralızâdeler*, s. 91

¹⁹⁹ BOA. TS MA e 791/67

²⁰⁰ Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, s.40

²⁰¹ BOA. TS MA e 231/5, ayrıca bkz. Saim Savaş, *XVIII. Asırda Zaralızâdeler*, s.90'da, İlhan Ege, *Zaralızâdeler*, s.70'de Feyzullah Paşa'nın Dimetoka'ya sürgün edilip burada vefat ettiğini belirtmişlerdir.

²⁰² İlhan Ege, *Zaralızâdeler*, s.70-71

²⁰³ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.50

²⁰⁴ AE.SABH.I. 273/18362

²⁰⁵ İlhan Ege, *Zaralızâdeler*, s.71

göndermesi, Şahin Giray'ın Kırım'da kendisini hanlığa intihab ettirmesi, ahalinin seçilen Devlet Giray'ı kaçırmaması ve Rusların sınıra asker yığması üzerine asker sevkıyatı mecburi görülerek 1778 yılında Zaralızâde Abdullah Paşa'ya gönderilen hükümle Sivas dâhilinde beş yüz asker yazıp bizzat idaresine alarak orduya gitmesi istenmiştir.²⁰⁶ Aynı yıl Çorum Mutasarrıflığı, 1784 yılında Çirmen Muhafızlığı yapmış aynı yıl kendisine Sultanönü Sancağı tevcih edilmiştir. 1787 yılında Kalas Muhafızlığını ifa eden Abdullah Paşa 1788 yılında İçel Muhafızlığı'nın yanı sıra Koşan Muhafızı olarak görev yapmıştır.²⁰⁷ Devletin hizmetlerinden istifade etmek üzere birkaç vezire ihtiyaç duyması nedeniyle 1789 yılında Zaralızâde Abdullah Paşa'ya vezir rütbesi verilmesi gerekli görülmüştür.²⁰⁸ Abdullah Paşa 1790 yılında vefat etmiştir.²⁰⁹

Zaralızâde Mehmed Paşa'nın oğlu olan Recep Paşa 1776-1798 yılları arasında yedi kez Sivas Mütesellimi tayin edilmiştir.²¹⁰ Çıldır ve Sivas Valiliği yapan Recep Paşa'ya daha sonra Kars Muhafızlığı tevcih olunmuşsa da bu görevde uzun süre kalamamış, 1803 yılında kendisine Van Eyaleti ve muhafızlığı tevdi edilmiştir. 15 Ağustos 1804 tarihli belgeye göre Van Muhafızı müteveffa Recep Paşa'nın emval ve eşyasının devlet adına zapt edilmesi Cabbarzâde Süleyman Bey'den istenmiştir.²¹¹

Lütfullah Paşa, Ali Bey'in oğlu olup 1797 yılında Sivas Mütesellimi, bir yıl sonra da Kethüdayeri olmuştur. 1799 yılında işтира ve ağnam vergilerinin toplanması sırasında ordunun zahire ihtiyaçları için gerekli olan 5000 kuruşu zimmetine geçirmiş, mütesellimlik görevinden alınmıştır.²¹² 1804'te Sivas Valisi El-hac Ali Paşa'nın hilaf-ı rıza hareketine binaen vezaretinin alınarak Tokat'ta ikamete mecbur edilmesi üzerine Lütfullah Bey yeniden Sivas Mütesellimi tayin olunmuştur.²¹³ 1806 yılında, yolda düşmanları tarafından öldürüleceği için affına dair, Erzurum Valisi Yusuf Paşa'nın tahriratından Zaralızâde Lütfullah Bey'in katline ferman verilmişken cezasının sürgün olarak değiştirildiği anlaşılmaktadır.²¹⁴ Bolu ve Viranşehir Sancaklarına tayin edilmiş olan Zaralızâde Lütfullah Paşa, hazineye bir kuruş para göndermediği gibi ahalinin de

²⁰⁶ BOA. C.HR. 83/4128

²⁰⁷ İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s. 71

²⁰⁸ BOA. Hat. 1411/57370

²⁰⁹ Saim Savaş, *XVIII. Asırda Zaralızadeler*, s.94

²¹⁰ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.51

²¹¹ İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.72

²¹² Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.53

²¹³ Saim Savaş, *XVIII. Asırda Zaralızadeler*, s.95

²¹⁴ BOA. Hat. 35/1796

kendisinden şikâyetlerinin artması üzerine 1815 yılında azledilerek Rodos'a sürgün edilmiştir.²¹⁵ Bir yıl sonra vezareti iade edilen Paşa önce Çıldır daha sonra Karahisar-ı Sahip Sancağına atanmıştır. 1817 yılında Sivas Valisi Ali Paşa'nın mutasarrıfı olarak görülen Lütfullah Paşa 1821-22 yılında Hanya Valisi olup, 1823'te Kandiye Valiliğine getirilmiş, 1827 yılında Manisa'da ikamet etmek şartıyla azledilmiş, burada vefat etmiştir.²¹⁶

1.2.3.2. Zaralızâde Ailesinin Vakıf Hizmetleri

Zaralızâde Ailesi askeri ve idari hizmetlerinin yanı sıra önemli vakıf faaliyetlerinde de bulunmuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi Zaralızâde Mehmed Paşa yaptığı imar ve vakıf faaliyetleri ile ailenin Sivas'ta kökleşmesini sağlamış²¹⁷ dönemin ve ailenin en büyük vakıflarını kurmuştur.²¹⁸ Ancak ailede vakıf faaliyetlerinde bulunan tek kişi Mehmed Paşa değildir. Kız kardeşi Alime Hatun 1769 tarihli vakfiyesine göre Sivas şehir merkezinde 23 kemer dükkân, 3 adet yüzta dükkân, 2 dükkân, 8 canbaz ahır, 3 yüzleme dükkânı, 1 kahvehane ve 1han vakfetmiştir. Bu vakfın hayratıyla Mahkeme Çarşısı'nda bir cami ve bir çeşme ile yine şehir merkezinde Mihmanhane denilen bir misafirhane tesis etmiştir.²¹⁹ Alime Hatun'un vakfiyeye kaydettirdiği önemli şart ise hitabet hariç diğer bütün cihetlerin bizzat vakıf mütevellisinin tezkeresiyle zabt olunmasını istemesidir. Böylece vakıf yönetimi ve işletilmesinin haricinde cami görevlilerinin tayin ve tevcih işlemlerini de mütevellinin kontrolüne bırakmıştır. Kendisinin vefatından sonra Seyyid El-Hac Ahmed Ağa'yı müteveli tayin etmiştir.²²⁰

1747 yılında Sivas Valisi bulunan Zaralızâde Mehmed Paşa tarafından Abdulvahab Gazi Vakfı tevsi ve kabri yanındaki mescit genişletilip bir minare bir zaviye bir de çeşme ilave edilerek 1749 yılında vakfiyesi düzenlenmiş, buraya Mehmed Paşa tarafından Zeynel Suyu getirilerek türbedarına maaş tahsis edilmiştir.²²¹ Mehmed

²¹⁵ BOA. Hat. 1533/01

²¹⁶ Saim Savaş, *XVIII. Asırda Zaralızadeler*, s.95

²¹⁷ Özcan Mert, *Çapanoğulları*, s.30 ayrıca bkz. Saim Savaş, *XVIII. Asırda Zaralızadeler*, s.84,

²¹⁸ Ömer Demirel, *Vakıf-Şehir*, s.122

²¹⁹ Saim Savaş, *XVIII. Asırda Zaralızadeler*, s.84 ayrıca Zaralızade Ailesinin vakfiyeleri için bkz. Ömer Demirel, *Vakıf-Şehir*, s.122,123 bkz. İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.144 bkz. Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.157

²²⁰ Saim Savaş, *XVIII. Asırda Zaralızadeler*, s.84

²²¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Rıdvan Nafiz Ergüder, *Sivas Şehri*, s.223, ayrıca bkz. Saim Savaş, *XVIII. Asırda Zaralızadeler*, s.84,85

Paşa, 1749 tarihli vakfiyeye göre Tokat'ın Alaca Mescit Mahallesi'nde Hacı Osmanoğlu Hanı ile Sivas'ın Küçük Bengiler Mahallesi'nde bulunan ve Nasuhzâde yerleri olarak bilinen yaklaşık 5 Keyl-i Sivasi tohum ekilebilen bahçesini vakfetmiştir. Han ve bahçenin her sene kiraya verilerek elde edilecek gelirlerinden tamir ve onarım için gerekli harcama yapılarak artan miktarın Haremeyn-i Şerifeyn Nezaretine kaydolanması şart koşulmuştur.²²²

Mehmed Paşa, 1748 tarihli vakfiyesinde ise muhtelif yerlerde hizmet veren 159 dükkân, 1 balmumcu, 1 tahmis, 1 mâi boyahane, 1 şem'hane, 3 kahvehane, 1 basmacı kârhanesi, 1 han ve Sivas merkezinde 6 kıta tarla, 1 ahır ve 2 bahçeyi vakfetmiştir. Vakfiyede kendisini mütevellî tayin ettiği gibi ölümünden sonra oğulları Ali Bey ve Osman Bey'in iştiraken mütevellî olmalarını onlardan sonra çocukları ve çocuklarının çocukları şeklinde devam etmesini istemiştir.²²³ Zaralızâde Mehmed Paşa tarafından yapılan 1754 tarihli üçüncü vakıfta 1749 tarihli vakfa ilhak edilmiştir. Vakfiyeye göre Semerciler Çarşısı'nda bulunan ve Yağcızade Hanı adı verilen dört tarafı kârgir mülk han vakfedilmiştir.²²⁴ Sivas'ta Zaralızâde Mehmed Paşa'nın vakıflarına ait 180 vakıf işyeri icareteyn yoluyla kiralanmıştır. Bu vakıf Sivas Şehrinde mevcut en zengin vakıflardan biridir.²²⁵

Mehmed Paşa çeşitli imar faaliyetlerinde de bulunmuş, Abdulvahab Gazi mescidinin genişletilmesi, minare, zaviye ve çeşme yapımının yanı sıra Ulu Cami'nin avlusuna da bir şadırvan yaptırmıştır.²²⁶ Tokat'ta Sulu Sokak sonunda önemli ticari alanlardan biri olarak işlev gören Paşa Hanı da yine Zaralızâde Mehmed Paşa tarafından yaptırılmış ve 1752 yılında Abaza Mehmed Paşa tarafından tamir ettirilmiştir.²²⁷

Zaralızâde Feyzullah Paşa tarafından tesis edilmiş bir vakıf kaydına rastlanmasa da eşi Aişe Hanım iki adet vakıf tesis etmiştir. Aişe Hanım 1798 tarihli vakfiyesinde Küçük Bengiler Mahallesi'nde bulunan Çay Hamamı ile Zara merkezde bir değirmen vakfetmiş, "evlad-ı maneviyem" olarak nitelediği Behçet Osman Bey'i mütevellî tayin etmiştir. Vakıf akarlarının kiraya verilmesinden elde edilecek gelirin bir kısmıyla Küçük

²²² İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.145

²²³ Saim Savaş, *XVIII. Asırda Zaralızadeler*, s.84-86, ayrıca bkz. İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.145-147, bkz. Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.157

²²⁴ Saim Savaş, *XVIII. Asırda Zaralızadeler*, s.86

²²⁵ Ömer Demirel, *II. Mahmud Dönemi Esnaf*, s.70

²²⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Rıdvan Nafiz Ergüder, *Sivas Şehri*, s.221

²²⁷ Mehmet Beşirli, *Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat*, Tokat, 2005, s.157

Bengiler Mahallesi'nde ki Hacı Hüseyin Cami-i Şerifine yıllık bir batman balmumu alınması karşılığında eşi Feyzullah Paşa ve kendi ruhu için her yıl bir hatm-i şerif okunarak hatim duasından sonra bir miktar yemek verilmesini istemiştir.²²⁸ Aişe Hanım 1806 tarihli diğer vakfiyesinde kendine ait çeşitli mücevher ve takıları vakf etmiştir. Toplamda 6000 kuruş olan mücevheratın 2000 kuruşunu eşinin haccı için, 2000 kuruşunu kendi haccı için ayırmış, hac farizalarının başkaları tarafından yapılmasını, kalan 2000 kuruşla da fakir fukaraya aşure çorbası dağıtılmasını, kendi ve eşi için Hatm-i Şerif okunmasını istemiştir.²²⁹

Zaralızâde Recep Paşa, Üryan-i Zimmî mahallesi'nde bulunan Handanzâde Mehmed Ağa Mescidi'ni 1792 yılında hanımı adına yeniden inşa ettirmiştir. Handanzâde Mehmed Ağa Cami, kaynaklarda Recep Paşa veya Hanımın Camii şeklinde de geçmektedir.²³⁰ 1799 yılında Sivas şehir merkezi'nde ve Zara'da bulunan mühim miktarda mülkünü vakfetmiştir. Vakfiye kaydına göre 2 bıçakçı, 1 kazgancı, 1 kılıççı, 4 penbeci, 1 kuyumcu, 17 semerci dükkânı ile 3 adet vasıfsız dükkân çeşitli büyüklükte müştemilata sahip evler, 3 Kahvehane, çeşme ve bir takım mülkleri vakfedip oğlu Osman Bey'i mütevellî tayin etmiştir. 1797 tarihli vakfiyesinde ise 1 kahvehane ve 1 duhancı dükkânını vakfetmiştir.²³¹

1.2.4. Sarızâde Ailesi

Sivas'ın nüfuzlu ve idari sahada görev alan ailelerinden bir diğeri Sarızâde ailesidir. Sarızâde Mehmed Paşa Sivaslı Hacı Osman Ağa'nın oğlu olup Sivas Alay Beyi iken Amasya'da eşkıya tedibinde hizmet ve yiğitliği görüldüğünden 1762 yılında Mir-i miran olmuştur.²³² Görevini layıkıyla yerine getirmesinden dolayı Beylerbeyi olarak gönderilmiş olduğu Çorum'dan Vezaret rütbesiyle Trabzon ve Van valiliğine getirilmiştir. 1766/67'de Kars Valisi olup bölgedeki karışıklıkları bertaraf etmiştir.²³³

²²⁸ İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.127 ayrıca. Bkz. Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.157-158

²²⁹ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.158

²³⁰ Ömer Demirel, *Vakıf-Şehir*, s.54-55

²³¹ Saim Savaş, *XVIII. Asırda Zaralızadeler*, s.93-94

²³² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Rıdvan Nafiz Ergüder, *Sivas Şehri*, s.225

²³³ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.75

Daha sonra Sivas Valiliği ve Bender Muhafızlığına tayin edilmiş 1769 yılında Bender Muhafızı iken vefat etmiştir.²³⁴

Bender Muhafızlığına tayininde Sultan III. Mustafa'nın Eflak Voyvodasına fermanı ile Paşaya Eflak Cizyesi malından 10.000 kuruşun dört taksitle verilmesi emrolunmuştur.²³⁵ Mehmed Paşa'nın canib-i miriden borçlandığı 10.000 kuruş ve diğer işlerden ortaya çıkan borcu karşılığında vefatı sırasında yanında mevcut olan emval ve eşyasıyla Sivas'ta bulunan bütün muhalefatı zabt ve tahrir olunmak için Haziran/ Temmuz 1769 tarihinde emir çıkmışsa da oğlu Mehmed Emin Bey borcu ödemeyi taahhüt ettiğinden Paşa'nın bütün muhalefatı oğluna teslim olunmuştur. Ancak ödenmesi gereken meblağdan 1000 kuruştan başka bir akçe teslim olunmamıştır.²³⁶

Sarızâde Mehmed Paşa'nın oğlu Mehmed Emin Bey de idari sahada çeşitli görevler almıştır. Mehmed Emin Bey'in Zaralızâde Vezir Mehmed Paşa'nın torunu olduğu bilgisi ilgi çekicidir. Bu bilgide bir yanlışlık yoksa Zaralızâde ile Sarızâde aileleri arasında evlilik kanalıyla akrabalık tesis edildiği söylenebilir.²³⁷ Mehmed Emin Bey'e 13 yaşında iken babasının mansıbı olan Sivas Alaybeyliği verilmiştir. Tevcihten kısa süre sonra Gürcistan seferi başlamış, Çıldır Valisi maiyetine memur olan Mehmed Emin Bey çocukluktan yeni çıkmaya başlamış olmasının etkisiyle Sivas'a dönmek istemiştir. Haberi duyan padişah kendisini Sekson'da hapsedirmiştir. Bir süre sonra babasının araya girmesiyle affedilmiştir.²³⁸

1778 yılında Sivas Alaybeyi görevinde bulunan Mehmed Emin Bey "...*Tama'-ı hamından...*" olmayacak isteklerinden ayrı, eyalet askerinden birer bahane ile para cezası alma ve mallarını zorla almak ve bayrağı altında mevcut olanların zeamet ve tımarlarını "...*nâ-mevcûdundan...*" arz ve diğer sancakların alaybeylerine gadr eylediğinden başka, ölenlerin terekelerini gereksiz yere satıp yemek suçlarına dayalı olarak Alaybeyliğinden alınmış yerine Seyyid İsmail oğlu Derviş Mehmed Alaybeyi

²³⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı-Rıdvan Nafiz Ergüder, *Sivas Şehri*, s.226'da ayrıca bkz. İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.38-39'da Mehmed Paşa'nın İçel Sancağı Mutasarrıfı iken 1768'de vefat ettiği bilgisini vermektedir.

²³⁵ BOA. TS MA e 889/24

²³⁶ S.Ş.S. No 1/79

²³⁷ Saim Savaş, *XVIII. Asırda Zaralızadeler*, s.88

²³⁸ İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.39

olmuştur.²³⁹ 27 Ekim 1778 tarihinde Sivas Vilayeti Kars Muhafızı İbrahim Paşa'ya tevcih olunmuş, kendisi Kars muhafazasında memur olduğu için yerine Mütessellim tayini gerekli olduğundan sabık Sivas Alaybeyi Sarızade Mehmed Emin Bey Mütessellim tayin olunmuş,²⁴⁰ kendisine aylık 1000 kuruş maaş tahsis edilmiştir.²⁴¹

Canikli Ali Paşa ve Çapanoğlu Mustafa Bey arasındaki mücadelenin ardından Ali Paşa'nın yakalanması için rakibi durumundaki Mustafa Bey memur edilmiş, Sivas Valisi İzzed Mehmed Paşa başta olmak üzere bölgedeki diğer görevlilerin de Mustafa Bey'e yardım etmesi istenilmiştir.²⁴² İzzed Mehmed Paşa'nın emrindeki askerlerle Tokat ve Niksar tarafına hareket etmesi üzerine yerine bir mütessellim nasbı gerekli olduğundan Dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından "hala Sivas Alaybeyi" olan Sarızâde Emin Bey 20 Ekim 1779 tarihinde mütessellim tayin olunmuştur.²⁴³ 1778 yılında mütessellim tayin olunduğunda kendisinden sabık Alaybeyi şeklinde bahsedilirken 1779 tarihli belgede kendisinden hala Sivas Alaybeyi şeklinde bahsedilmesi kısa süre sonra bu görevi yeniden elde ettiğini göstermektedir. Yanı sıra kendisine Dergâh-ı âli kapıcıbaşılığı rütbesi verildiği de bu belgeden anlaşılmaktadır.

16 Kasım 1781 tarihli sicil kaydına göre, Gelmuğad ve Karahisar-ı Behramşah fasıllarının ilamlarından ve Sivas'ta sakin ulema, imam, hatip, serdengeçti, terakkilü ve diğer yüzbaşılardan dilekçelerinden Miralay Mehmed Emin Bey'in avenelerinin zulümlerinin arttığı anlaşılmaktadır.²⁴⁴ Belgeye göre Mehmed Emin Bey Temmuz/Ağustos 1779 yılından 1781 yılına kadar, iki yılda Yıldızeli kazası ve nahiyesinden 240.000, Sivas Beylerbeyi İbrahim Paşa'nın gelişinde 50.000 ve aynı senenin Receb'inde Sivas Beylerbeyinin gelişinde 70.000 kuruş fukaradan tahsil etmiş ancak bu meblağ sarf olunmamıştır. Kendisi bundan sonra mütessellim olmama ve vilayet işlerine karışmama emri çıkartmak üzere İstanbul'a birkaç kişi yollamışsa da Sivas Müftüsü Abdülmecid ve kardeşi Küçük Şeyh ve Altıparmaklı kendi menfaatleri için Sarızâde Mehmed Emin Bey'i tahrik etmişlerdir. Bunun üzerine Mehmed Emin Bey'in Tokat'ta ikamet etmesi emr olunmuştur. 14 Şubat 1782 tarihinde Sivas Vilayeti sabıkan Niğde Mutasarrıfı olan Abdi Paşa'ya tevcih olunmuş kendisi

²³⁹ S.Ş.S. No 1/40

²⁴⁰ S.Ş.S. No 1/84

²⁴¹ İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.39

²⁴² Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, s.97

²⁴³ S.Ş.S. No 1/188

²⁴⁴ S.Ş.S. No 1/436-437

mansıbına ulaşınca kadar Sarızâde Mehmed Emin Bey mütesellim tayin edilmiştir. Ancak Tokat'ta sürgün olarak ikamet eden Mehmed Emin Bey'den ahalinin emniyeti olmadığı için mütesellimlikten azlolunmuştur.²⁴⁵

Kendisinin Tokat'ta sürgün olarak ikameti çok uzun süreli olmamış, 4 Mart 1782 tarihli buyruldu ile yeniden mütesellim tayin olunmuştur.²⁴⁶ Ancak Mehmed Emin Bey savaflara katılmama ve ayak sürüme alışkanlığını bir türlü terk edememiştir. Rusya seferinde aynı tavrı takınmış, seferden sonra Bağdat'a tayin olmuş yine görev yerini terk etmiştir. 1784 yılında İsmail ve Bender taraflarına gitmesi istendiğinde yine ağır davranmıştır.²⁴⁷ Sarızâde Mehmed Emin Bey'e uydurma bir mektup yazılarak, Eyaletlinin sebep yokken dağılmasını Osmanlı Devleti sana isnad ederek zannına göre hakkında ceza vermeye hazırlanmaktadır. Canının kurtulmasını istersen hemen İstanbul'a gelerek af edilmek için etek öpmeye teşebbüs edesin denilmiştir. Mehmed Emin Bey bu mektuba uyarak birkaç adamıyla birlikte hareket etmiş, Birgos'a altı saatlik mesafede bir köye vardığı haberi, idamına memur ve Birgos'ta bekleyen Mustafa Haseki'ye ulaşınca, Haseki harekete geçerek Mehmed Emin Bey'i tutuklamış ve kendisi orada katledilmiştir.²⁴⁸

Katledilen Sivas Alaybeyi Sarızâde Mehmed Emin Bey'in zapt olunan muhallefati 7500 kuruş mukabilinde zevcesi Fatma hanıma terk edilmiştir.²⁴⁹ Ancak muhallefatin borçlarını ödemeye yetmediğine dair Fatma Hanım'ın başvurusu üzerine kendisine 5000 kuruş ihsan olunmuştur.²⁵⁰ Mehmed Emin Bey'den sonra Kardeşi İbrahim Paşa Kars Muhafızlığı ve mütesellimlik görevleri yapmıştır.²⁵¹ Ailede imar ve vakıf faaliyeti kapsamında Sivas Valisi Sarızâde Mehmed Paşa Çavuşbaşı Mahallesi'nde kendi ismiyle anılan bir cami inşa ettirmiştir.²⁵²

²⁴⁵ BOA. C.ZB. 70/3480

²⁴⁶ S.Ş.S.No 1 / 440

²⁴⁷ İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.40

²⁴⁸ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.79-80

²⁴⁹ BOA. C.ML. 388/15898

²⁵⁰ BOA. AE.SABH.I 141/9502

²⁵¹ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.80

²⁵² İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.42

1.2.5. Selmanoğulları Ailesi

XV. asrın ilk yarısında Sivas'a gelen Selman ailesi başta valilik olmak üzere muhtelif görevlerde bulunmuşlardır.²⁵³ Ailenin bilinen ilk ismi olan Selman Bey Sarı Şeyh mahallesinde bir mescit yaptırmıştır.²⁵⁴ Selmanoğulları ailesinin önemli isimlerinden Seyyid Mehmed Ağa haseki iken 1717 yılında Bostancı Ocağı'na girerek Bostancıbaşı olmuş,²⁵⁵ Damat İbrahim Paşa sayesinde göze giren Mehmed Ağa padişaha damat olmak, oğlunu da İbrahim Paşa'ya damat yapmak istemiştir. Sonradan İbrahim Paşa ile araları açıldığında 1 Nisan 1721'de azlolunarak saraydan çıkarılıp, Beylerbeyi'ndeki hanesinde ikamete memur edilmiş, bu suretle vefat etmiştir. Seyyid Mehmed Ağa ölmeden önce oğlu Seyyid Ahmed Paşa'yı on üç yaşında Amasya Mirlivası yaptırmıştır.²⁵⁶ Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ile arası iyi olan Ahmet Paşa onun birçok iyiliğini görmüş bunun karşılığında Selman Bey Cami Vakfiyesi'nde İbrahim Paşa'nın anne ve babasına ithaf edilmek üzere iki hatim okunmasını şart koşmuştur. Paşa aile arasında Büyük Seyyid Ahmed Paşa olarak da geçmektedir.²⁵⁷

Seyyid Mehmed Ağa'nın diğer oğlu Süleyman Paşa babası gibi Bostancı olup Mayıs 1738 yılında Edirne Bostancıbaşısı olmuştur. 1743 yılında vezirlikle Hotin Muhafızlığı'na atanmış, 1745 yılında Bosna, 1746 yılında Anadolu Valiliği yapmıştır. Bir yıl sonra Zübeyde Sultan ile evlenmiş, damatlığı kabul edilmiştir. 28 Temmuz 1748 tarihinde Karahisar-ı sahip Valisi iken vefat etmiştir. Tedbirli ve kudretli bir yöneticidir.²⁵⁸

Selmanoğulları ailesinin bir başka önemli ferdi Bostancıbaşı Seyyid Mehmed Ağa'nın kardeşi Seyyid Mehmed Paşa'dır. Sivas'ta nalbant iken kardeşi sayesinde 1717'de Sivas Defter Kethüdası görevine getirilmiştir. 1719 yılında da Sivas Beylerbeyi olarak atanmıştır. Paşanın halka karşı zulüm ve baskıları padişah tarafından duyulunca, Eylül/Ekim 1721 yılında idam edilmiştir.²⁵⁹ Seyyid Mehmed Ağa'nın büyük biraderi olan İbrahim Efendi "Çilesiz" diye şöhret bulmuştur. Biraderi sayesinde mehter iken Hâcegândan olmuş, Cizye Muhasebeciliği'ne tayin edilmiştir. Biraderi gözden düşünce

²⁵³ Ömer Demirel, *Makaleler*, s.144, ayrıca Selmanoğulları hakkında geniş bilgi için bkz. Ömer Demirel, *Vakıf Şehir*, s.53,

²⁵⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Rıdvan Nafiz Ergüder, *Sivas Şehri*, s.212

²⁵⁵ Mehmet Süreyya, *Sicil-i Osmani*, C.III, s.944

²⁵⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Rıdvan Nafiz Ergüder, *Sivas Şehri*, s.213

²⁵⁷ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.59-60

²⁵⁸ İbrahim Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları*, C.II, s.416

²⁵⁹ Mehmet Süreyya, *Sicil-i Osmani*, C. IV, s.1032

İbrahim Efendi de azlolunmuştur.²⁶⁰ Dolayısıyla bostancıbaşı Seyyid Mehmed Ağa'nın Selmanoğulları ailesinin ikbal yollarını açan kişi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Süleyman Paşa'nın oğlu Seyyid Ahmed Paşa aile içerisinde Küçük Seyyid Ahmed Paşa olarak geçer. İlk olarak Kapıcıbaşı olmuş 1780 yılında Mirimiran rütbesiyle Bozok Mutasarrıfı olmuştur. 1781 yılında Mora Muhassılı olup Eylül 1782'de vezaretle Girit Valisi olmuştur. İki yıl sonra da Anadolu Valisi ve İsmail Kalesi Komutanlığı'nda bulunmuştur. Mart 1785'te Silistre Seraskeri, Ocak/Şubat 1787'de Konya, Temmuz/Ağustos 1787 tarihinde de Erzurum Valisi olmuştur. 1789 yılında Sofya Seraskerliği'ne giderken Rumeli Valisi olmuş, ardından yine Mora Valisi ve Mayıs 1791 tarihinde Boğaz Muhafızlığı ile Hünkâr İskeleyi'nde oturmuştur.²⁶¹ İki kez de Sivas Valiliği yapan Ahmed Paşa 1798 yılında Erzurum Valisi iken vefat etmiştir.²⁶²

Süleyman Paşa'nın torunu ve Seyyid Ahmed Paşa'nın oğlu olan Alaaddin Paşa devlet hizmetine Kapıcıbaşılık ile girmiştir. Kısa zamanda mirimiran olup babasının Erzurum'da vefatı üzerine tuğ ve sancağı kendisine verilmiştir. Aniden vezirliğe yükselerek Haziran 1800'de Sivas, Ağustos 1801'de Karaman Valiliği'ne atanmıştır.²⁶³ Paşa aynı zamanda I. Abdülhamid'in kızı Hibetullah Sultan ile evlenmiştir.²⁶⁴ Düğünden sonra bir müddet İstanbul'da oturup işleri mütesellimi Mehmed Ağa'ya bırakmıştır. Eylül 1802'de Sivas, Ocak 1803'de Erzurum, yedi ay sonra Kütahya hemen ardından Afyonkarahisar Valiliği'ne getirilmiştir.²⁶⁵ 1808 yılında Anadolu Valisi iken yaptığı zulüm ve baskı nedeniyle vezareti elinden alınarak Sivas'ta ikamete memur edilmiştir. Daha sonra affedilerek 1809 yılında yeniden Sivas Valiliği görevine getirilmiştir.²⁶⁶ 1813 yılında Alaiye'de bulunurken Tekeili Serdarı ve Kaptan-ı Derya Hüsrev Mehmed Paşa'nın Tekeoğlu İbrahim Bey ile yaptığı savaşta üstün başarı göstermiş üçüncü kez Anadolu Valiliği'ne getirilmiştir. 1821 yılında emekliye ayrılan Paşa Sivas'a dönmüş, bir taraftan yapılan ricalar, bir taraftan soyunun hatırı göz önünde tutularak tüm suçları bağışlanmıştır. Ardından Diyarbakır Valiliği, Niğde, Kayseri,

²⁶⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Rıdvan Nafiz Ergüder, *Sivas Şehri*, s.213

²⁶¹ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.60

²⁶² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Rıdvan Nafiz Ergüder, *Sivas Şehri*, s.213

²⁶³ İbrahim Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları*, C.I, s.62

²⁶⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Rıdvan Nafiz Ergüder, *Sivas Şehri*, s.214

²⁶⁵ İbrahim Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları*, C.I, s.62

²⁶⁶ İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.46-47

Bozok Mutasarrıflığı ve Erzurum Valiliğine atanmıştır. Başarısızlığı ve yaptığı zulüm dolayısıyla ikinci kez Sivas'a sürülmüştür.²⁶⁷ Alaaddin Paşa 1832 yılında Sivas'ta vefat etmiştir.²⁶⁸

Selmanoğullarından Osman Paşa, Seyyid Ahmed Paşa'nın oğlu ve Alaaddin Paşa'nın kardeşidir. İlk önce Kapıcıbaşı ve mirimiran görevine getirilmiş, 1808 yılında Karasi Mutasarrıfı olmuştur. Ertesi sene harbe memur kılınmış bu görevinde çok kalamadan Kuşancalı Halil Paşa'nın şahadetinde esir düşmüş ve vefat etmiştir.²⁶⁹

Aile XV. asırdan itibaren bölgedeki vakıf faaliyetleri ile halk nazarında saygın bir yer edinmiştir. Selmanoğullarının sürekli yeni vakıflar tanzim etmesiyle cami ve mescitlerin devamlılığı sağlanmıştır.²⁷⁰ İlk olarak aileden Selman Bey Sarı Şeyh Mahallesi'nde Nalbant Sokağı'nda bir mescit yaptırmıştır. Torunu Selman Bey bunu tamir ettirerek vakfına ilave yapmıştır. I. Selman Bey'in vakfiyesi 1421 torunu II. Selman Bey'in vakfiyesi 1450 tarihlidir. Torunlarından Seyyid Mehmed Paşa ve kardeşleri mescidi Camiye dönüştürmüşler (Paşa Camisi) ve su getirerek yanına bir de çeşme yapmışlardır. 1711 yılında Seyyid Ahmed Paşa²⁷¹ bir vakfiye tertip ettirmiştir. Alaaddin Paşa 1805 yılında Camiyi tamir ve tecdid ettirerek iç kapısının üzerine sülüs hatla hakkedilmiş bir kitabe koydurmuştur.²⁷² Ayrıca Kal'a-ı Cedid'de büyük bir çalar saat yaptırmıştır.²⁷³ Yine aileden Hacı İsmail bin Kemal Kürkçüler Camisini yaptırmış, 1584-85 yılında vakfiyesini tanzim ettirmiştir.²⁷⁴

1.2.6. Himmetzâde Ailesi

Ailenin bilinen ilk ismi Süleyman Ağa olmakla birlikte kendisinin bilinen bir siyasi faaliyeti yoktur. Oğlu Himmet Ağa²⁷⁵ Koçhisar Nahiyesi köylerinin birinden gelen bu aileye ismini vermiş, 1791 yılında Sivas Valisi Hayreddin Paşa'nın mütesellimi olarak görev yapmıştır.²⁷⁶ Oğlu Sait İbrahim Paşa 18 Ocak 1816'da Sivas

²⁶⁷ İbrahim Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları, C.I*, s.62

²⁶⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Rıdvan Nafiz Ergüder, *Sivas Şehri*, s.214

²⁶⁹ Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmani, C. IV*, s.1301

²⁷⁰ İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.46

²⁷¹ Büyük Seyyid Ahmed Paşa

²⁷² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Rıdvan Nafiz Ergüder, *Sivas Şehri*, s.212

²⁷³ Ömer Demirel, *Vakıf Şehir*, s.156, ayrıca bkz. Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.62

²⁷⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Rıdvan Nafiz Ergüder, *Sivas Şehri*, s.213

²⁷⁵ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.81

²⁷⁶ İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.51

Mütesellimliğine atanmıştır.²⁷⁷ 1819'dan 1832 yılına kadar Sivas'a atanan her valiye mütesellimlik yapmıştır. 1832 yılında görevine muhassıllık eklenmiş, 1833'de Kapıcıbaşı olmuştur.²⁷⁸ 1839 yılında Sivas Valisi olmuş ve bu görevde 16 ay kalmıştır. 1840 yılında da Sivas Valisi olup, bir yıl sonra da azledilmiştir. 1846-47 yılında Amasya, bir yıl sonra Bozok Valiliğine atanan Sait İbrahim Paşa 1852 yılında vefat etmiştir.²⁷⁹

Himmetzâde ailesinin imar ve vakıf faaliyetleri de Sivas şehri açısından dikkat çekicidir. Osmanlı dönemi öncesinde var olan dört medreseye ilave olarak sadece Himmet Ağa tarafından İhsaniye Medresesi yapılmıştır. Medrese hakkındaki ilk bilgiye 1793 tarihli Zaralızâde Recep Paşa vakfiyesinde rastlanmaktadır. Paşa medrese için bazı vakıf gelirleri tesis etmiştir. İhsaniye Medresesi Sait İbrahim Paşa tarafından 1833 tarihinde tamir edilip yeni vakıflar yapılmıştır.²⁸⁰ Sait Paşa Dikilitaş ve Keçibula Camilerini de esaslı surette onarttırmıştır.²⁸¹ Camisini 1820 senesinde ve paşalığından önce yaptırmıştır.²⁸² Meydan Camisinin çeşme ve helâlarının tamir ve termimi için Sait İbrahim Paşa tarafından 1840 yılında bir vakfiye tertip ettirilmiştir.²⁸³ Tavra boğazına kâgir köprü inşa ettirmiş, tüm bunların bakımı için 11 dükkân, 5 büyük dükkân, 1 kahvehane, 1 boyahane, 1 değirmen ve konağındaki hamamı vakfetmiştir.²⁸⁴

²⁷⁷ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.81

²⁷⁸ İbrahim Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları, C.II*, s.339

²⁷⁹ İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.51

²⁸⁰ Ömer Demirel, *Vakıf- Şehir*, s.69

²⁸¹ İbrahim Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları, C.II*, s.339

²⁸² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Rıdvan Nafiz Ergüder, *Sivas Şehri*, s.218

²⁸³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Rıdvan Nafiz Ergüder, *Sivas Şehri*, s.200

²⁸⁴ İbrahim Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları, C.II*, s.339-340

II. BÖLÜM

KENANZÂDE Â'YÂN AİLESİ

Sivas'ın nüfuzlu ailelerinden Kenanzâdeler daha çok idari ve askeri hizmetleriyle dikkat çeken Zaralızâde, Sarızâde, Selmanoğlu ve Himmetzâde ailelerinden farklı olarak vezaret rütbesiyle paşalık payesine erişememiştir. Buna rağmen ailenin askeri niteliği hususunda şüphe yoktur. Kenanzâdelerin, emirleri altında bulunan askerlerin kaybolan ve yırtılan beratlarını yenilemek için merkeze arzuhal göndermeleri ²⁸⁵ bu durumu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca 28 Şubat 1783 tarihli ferman-ı âli'den Malatya Sancağı Mutasarrıfı Ömer Paşa'nın uhdesinde olan "...*Rışvan Aşair-i Mukataası*..." cemaat ve perakendelerinden bir kısmının Kenanzâdelerin kapı halkı olarak istihdam edildiği anlaşılmaktadır. ²⁸⁶ Yine Feyzullah Ağa'nın Silahdar Ocağı Binbaşısı olarak kaydedilmesi ²⁸⁷ de bu konuda örnek olarak gösterilebilir. Ailenin Sivas'taki ticari hayatta da etkin rol aldığı anlaşılmaktadır. Özellikle Sivas Bazarbaşılığı görevini kırk yıl uhdelerinde bulundurmışlardır. ²⁸⁸

Gerek uzun süre ellerinde tuttıkları bazarbaşılık gerekse bazı aile üyelerinin Silahdar Ocağı mensubu, ²⁸⁹ bazılarının tımar erbabı oluşu ²⁹⁰ ailenin berat ehli yani askeri zümreden olduğunu göstermektedir. Ancak kapıkulu teşkilatının bozulması üzerine, XVIII. asırda bu teşkilata çeşitli unsurların girdiği gibi yeniçeri ve diğer ocaklı kimseler malikâne ve mukataa işlerine karışarak mülk sahipleri olarak ortaya çıkmışlardır. Bunun aksine, mal ve mülk sahibi insanların yeniçeri ve diğer ocaklı zümresine girerek nüfuz yaymaya çalıştıkları da görülmüştür. ²⁹¹ Dolayısıyla Kenanzâdelerin XVIII. asırdan öncede askeri zümre içerisinde bulunup bulunmadığına dair net bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bununla birlikte XVIII. yüzyılın ilk yarısında ve

²⁸⁵ Muhammet Aydın, *Âyân Aileleri*, s.65 "Kenanzâdelerin Arzlarıdır. Der-devlet-i mekîne arz-ı dâ'î-i kemîne budur ki Sivas Sancağı'nda Sorhun Nahiyesi'nde Kara Kız nam Karye ve gayrîden on yedi bin yedi yüz dört akçe yazı ile üç nefer cebelü ber-vech-i iştirâk mutasarrıf olan iş bu bâ'is-i arz-ı ubûdiyyet Hüseyin ve Hasan ve Kıran Mustafa sıbyanların yedlerinde olan berâtları bir takrib zâyi olmağla der-devlet-i medârdan berât-ı mezbûrun zayı'inden müceddeden bir kıt'â berât-ı şerif-i alişân sadaka ve inâyet-i ihsân buyrulmak recâsına..."

²⁸⁶ S.Ş.S. No 2/ 43-44

²⁸⁷ S.Ş.S. No 6/100

²⁸⁸ Ömer Demirel, *II. Mahmud Dönemi Esnaf*, s.52-54

²⁸⁹ S.Ş.S. No 6 /100

²⁹⁰ S.Ş.S. No 15 /poz.6, H. 5 Safer 1243 (M. 28 Ağustos 1827)

²⁹¹ Yuzo Nagata, *Muhsinzâde Mehmed Paşa*, s.7

ikinci yarısında â'yân olmayı başaran nüfuz ve kudretli kişilerin kökenlerinin çok eski²⁹² olduğu bilinmektedir. Aileye ait ulaşabildiğimiz ilk bilgi ise Eylül 1742 tarihli olup Kenanzâde Mehmed Ağa'nın bedestan kethüdası olduğu anlaşılmaktadır.²⁹³ Dolayısıyla Kenanzâdelerin, XVI. yüzyıl belgelerinde de görülen, eşraf ve â'yân şeklinde tanımlanan, şehrin ileri gelenleri denilebilecek²⁹⁴ gurup içerisinde olduğu yorumu yapılabilir.

Â'yân tabiri, eskiden beri var olmakla beraber araştırmalara konu olan dönemde, ileri gelenlerin reisi durumunda olan, devlet ve devlet görevlileri tarafından görevi resmen kabul edilen bir takım yetkilere haiz²⁹⁵ kişileri kastetmektedir. "... *Fahrü'l-Â'yân Kenanzâde..*"²⁹⁶, "...*Â'yân-ı muhtar Kenanzâde...*"²⁹⁷, Reis-i â'yân²⁹⁸ tabirleri Kenanzâde ailesi üyelerinin de dönem dönem Sivas'ın ileri gelenlerinin reisi durumunda olduklarını göstermektedir. Örneğin Ahmed Ağa kardeşi Feyzullah Ağa ile birlikte 1780/1781 yılında bedestan kethüdası Müslimoğlu Esseyid Mehmed, haffaf ihtiyarı Arifzâde Seyyid Ahmed Efendi ve Molla Mustafa, penbeci İhtiyarı Hacı Feyzullah ve Emir Abdullah, debbağ ihtiyarı Seyyid Abdullah, tütüncü ihtiyarı Abdülkerim Efendi ve Kayserili Seyyid Mehmed, arpacı ihtiyarı Seyyid Hüseyin ve Hacıoğlu Mehmed, kazzâz ihtiyarından Seyyid Osman ve Hacı Ömer ile diğer esnaf ihtiyarları tarafından huzur-ı şer'ide "Â'yân-ı muhtar" seçilmişlerdir.²⁹⁹ Resmi göreve haiz bu â'yânın görevini sürdürmesi için İstanbul'da devlet ileri gelenleri arasında kendilerini destekleyecek kişilerin bulunması zorunluluğu da vardır.³⁰⁰ Dolayısıyla nüfuzunun Sivas bölgesi ile sınırlı olduğunu bildiğimiz Kenanzâdelerin kendilerini destekleyecek insanlarla nasıl iletişim kurdukları üzerinde durmak gerekir. Bu konuda Kenanzâde Konağının önemli bir işlev gördüğü söylenebilir. Şöyle ki devlet görevlileri ve Sivas dışından gelen önemli misafirler için â'yân ve eşrafın sahip olduğu konaklar sahiplerinden kiralanmıştır,³⁰¹ bu konaklardan biri de Kenanzâde Konağı'dır. Örneğin

²⁹² Yücel Özkaya, *Osmanlı'da Ayanlık*, s.1

²⁹³ Fulya Özdemir, *Eyalet-i Sivas'ta Ekonomik ve Sosyal Hayat (I No'lu Ahkâm Defterine Göre)*, C.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2018, s.12

²⁹⁴ Özer Ergenç, *Eşraf ve Ayan*, s.106

²⁹⁵ Yücel Özkaya, *Osmanlı'da Ayanlık*, s.IX

²⁹⁶ S.Ş.S. No 1/ 16

²⁹⁷ S.Ş.S. No 1/ 401

²⁹⁸ İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.49

²⁹⁹ S.Ş.S. No 1/401

³⁰⁰ Yücel Özkaya, *Osmanlı'da Ayanlık*, s.IX

³⁰¹ Ömer Demirel, *Vakıf-Şehir* s.15

Hafız Veliyüddin Paşa, 9 Haziran 1803 tarihiyle kayıtlı, muhızırbaşısı Yusuf Ağa ile gönderilen buyruldunda Sivas'a geliş tarihinin yaklaşması dolayısıyla pederinin de ikamet etmiş olduğu Kenanzâde Konağı'nın gerekli tamiratının yapılarak mefruşatının tanzim edilmesini istemiştir.³⁰²

Aile ile ilgili dikkat çekici bir husus isimlerinin önündeki "Seyyid" ibaresidir.³⁰³ Seyyidlik anne ve babadan kan bağı ile geçen ve Osmanlı toplumunda müstesna bir yeri olan zümrelerin kullandığı unvandır.³⁰⁴ Ancak belgelerde, Seyyid ibaresinin diğer â'yân ailelerine mensup kişilerin isimleri önünde de kullanıldığı görülmektedir.³⁰⁵ Bu nedenle Seyyid kelimesinin bölgede ileri gelen kişiler için bir saygı ifadesi olarak kullanıldığı, Kenanzâde ailesinin Seyyid yani Hz. Hüseyin soyundan olmadıkları rahatlıkla söylenebilir.

Kenanzâdelerin nüfuz ve itibarını gösteren önemli bir veri de sicil kayıtlarında tesadüf ettiğimiz şekilde çok sayıda insanın "Kenanzâde Çırağı"³⁰⁶ olarak isim ve şöhret bulmuş olmasıdır. Normal olarak kişiler aile lakabı, kendi isimleri ve babalarının isimleri ile kaydolunurken, aile lakabı yerine Kenanzâde Çırağı ibaresi kullanılması ilgi çekicidir. Kenanzâde Çırağı Ali Ağa, Kenanzâde Çırağı Enderun Mehmed Ağa, Kenanzâde Çırağı Deli Osman³⁰⁷ verilebilecek örneklerden bir kaçıdır. Aile ismi üzerinden hareket edebileceğimiz bir başka durum ise evlenerek başka bir aileye dâhil olan Kenanzâde kızlarının, eşlerinin ismi ile değil "Kenanzâde Kerimesi" olarak anılmalarıdır. Örneğin Kenanzâde Hatice, Nefise ve Sabiha hanım evli olmalarına karşın Kenanzâde kerimesi olarak kaydedilmişlerdir.³⁰⁸ Aynı belge içerisinde Hatice

³⁰² S.Ş.S. No 7/52, H. 18 Safer 1218/ M. 9 Haziran 1803

³⁰³ S.Ş.S. No 1/53, H. 21 Recep 1192/M. 15 Ağustos 1778
83, H. 11 Şevval 1192/M. 2 Kasım 1778
161, H. 10 Recep 1193/M. 24 Temmuz 1779
458, H. 10 Cemaziye'l-ahir 1196/M.23 Mayıs 1782

S.Ş.S. No 2/ 49, H. 1 Ramazan 1197/ M. 31 Temmuz 1783

S.Ş.S.No 3/158,H. Muharrem 1204/M. Eylül-Ekim 1789

S.Ş.S.No 4/108, H. 15 Şevval 1211/M. 13 Nisan 1797

³⁰⁴ Ömer Demirel, *Vakıf-Şehir*, s.127

³⁰⁵ S.Ş.S. No 3/ 144, 158, No 6/ 46,

³⁰⁶ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca Lûgat*, s.179, kelime "Çırağ" şeklinde kaydedilmiş, 1. Fıtıl, Kandil, Mum, 2. Çırak, 3. Tekaüt, Emekli, 4. Talebe, Öğrenci şeklinde manalandırılmıştır. Belgelerde 2. Anlamı olan, Çırak, çalışan manasında kullanılmış olmalıdır.

³⁰⁷ S.Ş.S. No 11/ 1,100, No 12 / 109

³⁰⁸ S.Ş.S. No 20 /poz 64-65, H. 7 Şaban 1256/M. 4 Ekim 1840
S.Ş.S. No 29/ poz.122, H. 19 Rebiü'l-ahir 1272/M. 29 Aralık 1855
S.Ş.S. No 44/ poz.137, H. 15 Zilkade 1287/ M. 6 Şubat 1871

Hanım “Kenanzâde kerimesi Hatice binti Ahmed Ağa” şeklinde kaydolunurken zevci olan kişi, “Alihanzâde Derviş Osman Ağa bin Mehmed Ağa” şeklinde kaydedilmiştir.³⁰⁹

Bir başka nüfuz ve itibar göstergesi ailenin ikamet ettiği konağın bulunduğu sokağın da ismini aileden alarak “Kenanoğlu Sokağı” şeklinde anılmasıdır.³¹⁰ Bu isimlendirme yakın zamanlara kadar kullanılmıştır.

2.1. Kenanzâde İsmi ve Ailenin Menşei

Anadolu’nun tarih boyunca farklı milletlerin egemenliği altında olması, Osmanlı Devleti’nin bir imparatorluk oluşu ve bünyesinde farklı etnik kökenden insanları barındırması araştırmalara konu olan kişilerin, menşei nedir sorusunu da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla Anadolu’nun mühim vilayet merkezlerinden Sivas’ta yaşamış ve yaşamakta olan Kenanzâdeler’in menşelerine, Kenanzâde isminin nereden kaynaklandığına dair ortaya konulacak tezler araştırmamız için önemli konu başlıklarından biri olmuştur.

2.1.1. Kenanzâde İsmine Dair

Sivas’taki â’yân aileleri üzerine çalışma yapan araştırmacılar Kenanzâdeler’in ismini atalarından Kenan Bey’e izafen aldığı tahmini üzerinde durmuşlar, menşei ve kökenlerine dair ya yorum yapmamış ya da tam olarak bilinmediğini belirtmişlerdir.³¹¹ Bir ailenin, kurucusu kabul edilen insanın ismiyle anılmaya başlaması tarihte görülen bir durumdur ve bunun en belirgin örneği ismini kurucusu Osman Bey’den alan Osmanlı Hanedanı’dır. Yerel hanedanlardan Karaosmanoğulları, Canikli Ali Paşaoğulları benzer şekilde isimlerini atalarından almışlardır. Dolayısıyla ilk bakışta Kenanzâde isminin de ataları Kenan Bey’den geldiği tezi kabul edilebilir gözükmektedir.

Belgeler ve nüfus kayıtlarından edindiğimiz bilgilerle hazırladığımız şecere Kenanzâde Ailesi’nin bir isim koyma geleneğine sahip olduğunu göstermektedir. Genelde torunlardan en az biri büyükbabalarının isimlerini almışlardır. Bu geleneğin hala da devam ettiği söylenebilir. Kanaatimizce ad koyma geleneğine sahip olan bir

³⁰⁹ S.Ş.S. No 29/ poz.122, H. 19 Rebiü’l-ahir 1272/M. 29 Aralık 1855

³¹⁰ BOA. HSDSABZ 8/67

³¹¹ bkz. İlhan Ege, *Zaralızâdeler*, s.48, ayrıca bkz. İlhan Ege, *Kenanzâdeler*, s.112, ayrıca bkz. Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.63

ailede kurucu kişinin ismine sonraki nesillerde de bir kez de olsa tesadüf etmemiz gerekirdi. Ancak XVIII. ve XIX. yüzyıllarda aile üyelerinin Ali, Mehmed, Ahmed, Feyzullah, İbrahim,³¹² Hasan³¹³ Tahir³¹⁴ Ahmed bin İbrahim³¹⁵ Ali bin Ahmed,³¹⁶ Abdi bin Feyzullah³¹⁷ Mehmed bin Feyzullah, Mustafa bin Feyzullah,³¹⁸ Hasan bin Ali, Mehmed bin Lütfullah³¹⁹ gibi isimler taşıdıkları görülmektedir. Dolayısıyla ailenin kurucusu olan kişinin kuvvetle muhtemel bu isimlerden birini taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Dikkat çekici başka bir nokta ise 1777 ila 1867 tarihleri arasındaki Sivas Şeriye Sicilllerini taramamıza rağmen Kenan ismi taşıyan herhangi bir şahısla karşılaşmamamızdır. Bu durum Kenan isminin, belirtilen tarihler arasında bir şahıs ismi olarak Sivas'ta kullanılmadığı izlenimini verirken Kenan Bey tezini de zayıflatmaktadır.³²⁰

Ayrıca araştırmacılar bu tezlerinde Kenanzâde ailesinin menşesine dair bir görüş ortaya koymamışlardır. Osmanlı toplumunda aile araştırması yapmanın zorluğu bilinmesine rağmen 1831 nüfus sayımından itibaren bir takım veriler elde etmek mümkündür. Bu nüfus sayımlarında insanların fiziksel özellikleri, yaşları, meslekleri, dini inanışları, aslen nereli oldukları ve menşelerine dair sonuçlar çıkarabileceğimiz bilgiler mevcuttur. Örneğin Kenanzâde Mehmed Ağa bin Feyzullah Orta boylu, kır sakallı yaşı 60 şeklinde fiziksel özellikleri ile tanıtılırken 22 yaşındaki oğlu Osman'ın da ter bıyıklı ve tımarlı süvari olduğunu görüyoruz.³²¹ Gökçebostan Mahallesi 19 nolu hane Kürt Osmanoğlu hanesi olarak kaydedilirken³²² söz konusu mahallede Lezgi bir nüfusun varlığı³²³ ile Sarışeyh Mahallesi'nde misafir olarak sakin olan Abdullah bin Abdullah'ın muhtedi olduğu³²⁴ kayıtlardan anlaşılmaktadır. Görüldüğü gibi kayıtlarda

³¹² S.Ş.S. No1/212

³¹³ S.Ş.S. No 8/6

³¹⁴ VGMA.HD. 547/7a

³¹⁵ S.Ş.S. No 1/ 161

³¹⁶ S.Ş.S. No 6/46

³¹⁷ S.Ş.S. No 18 (15 Rulo)/poz 49, H. 15 Safer 1304/M. 13 Kasım 1886

³¹⁸ Salih Şahin, *Mekân ve İnsanyla Sivas*, İstanbul,2013, s.284

³¹⁹ BOA. NFS_d 2412/033

³²⁰ Ken'an, sözlük manası olarak Hz. Yakub'un memleketi olan Filistin topraklarını ifade eder. bkz. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca Lûgat*, s.584, ayrıca, Filistin'in Milattan Önce 20. yüzyıldaki durumu incelendiğinde Kenanlıların burada yerleşik bir toplum olduğu anlaşılmaktadır. bkz. Sedat Kızıloğlu, *İsrail Devletinin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi*, s.36, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/181032> erişim tarihi 07.01.2018

³²¹ BOA. NFS_d 2412/033

³²² Salih Şahin, *Mekân ve İnsan*, s.284

³²³ Salih Şahin, *Mekân ve İnsan*, s.288

³²⁴ Salih Şahin, *Mekân ve İnsan*, s.326

köken olarak Türk olmayanların menşeleri hatta din değiştirmiş olmaları dahi belirtilmiştir. İncelediğimiz nüfus defterlerinde Kenanzâde isminin önünde köken belirten herhangi bir ibare olmaması ailenin menşei olarak Türk olduğu izlenimini vermektedir.

Araştırmacıların ortaya koydukları görüşü zayıflatan bir başka nokta da aile içerisinde anlatılan rivayetlerdir. Aile büyüklerinden dinlediğimiz üç farklı rivayette de Kenan isimli bir aile büyüğünden bahsedilmediği gibi Türklük dışında bir menşei iddia edilmemektedir. Söz konusu rivayetlerin tamamı Kenanzâde ismini bir göç hadisesine bağlamaktadır.

2.1.2. Aile İçerisindeki Rivayetler

Ağızdan ağza söylenerek gelen tarihi şiirler, hikâyeler, efsaneler, destanlar ve menkıbeler tarihin sözlü kaynaklarıdır. Fakat hiçbir zaman kaynak olarak vücuda getirilmiş malzeme kadar güvenilir olamazlar. Yazılı kaynak olmadığı durumlarda veya onlara yardımcı olarak ihtiyatla kullanılmalıdır.³²⁵ Aslında ailenin farklı kollarında birbirinden farklı rivayetlerin olması dahi sözlü malzemenin ne kadar dikkatle kullanılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

2.1.2.1. Savaşta Osmanlı Ordusuna Yardım Etme Rivayeti

Aile içerisinde anlatılan bu rivayet Ertuğrul Gazi liderliğinde Anadolu'ya gelen Kayı boyunun hikâyesinden birebir etkilenmiştir. Şöyle ki çarpışmakta olan iki orduya rast gelen Ertuğrul Gazi yiğitliği gereği zayıf tarafa yardım etmiş bu sayede mağlup olmak üzere olan taraf galip gelmiştir. Bunun üzerine Kayılara Sultan Alaaddin tarafından Domaniç Yaylağı ve Söğüt Ovası Kışlağı tevcih edilmiştir. Bu çok bilindik anlatımın Kenanzâde ailesine uyarlaması şöyledir; servet ve varlık sahibi olan aile Kenan İli'nden Anadolu'ya göç etmiş, göç esnasında denk geldikleri savaşta Osmanlı ordusuna yardım etmişlerdir. Bu yardım karşılığında da Sivas'ın Gökçebostan Mahallesi kendilerine tevcih edilmiş, Kenan İlinden göç etmeleri sebebiyle de Kenanoğlu olarak anılmışlardır.³²⁶

³²⁵ Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul*, Ankara, 2011, s.18-19

³²⁶ ky.kş. İbrahim Etem oğlu Sabri UYGUNUÇARLAR (1934-)

Bu rivayet Ertuğrul Gazi ve Kayılardan ne kadar etkilenirse etkilensin elbette bir takım doğru bilgiler içermektedir. Ailenin askeri gücü ve kendi kapı halkı olduğu ve sefer-i hümayunlara bizzat katıldıkları belgelere dayanan bir gerçektir. Osmanlı ordusuna savaş alanında yardım etme söylemi, buradan kaynaklanmış olabilir. Servet ve varlık sahibi oldukları da bir gerçektir ki bu sayede Sivas'ın önde gelen ailelerinden biri olmuşlardır. Timur felaketinin yaptığı tahribat nedeniyle Sivas'ta yapılan imar ve iskân çalışmaları göz önüne alındığında Sivas'a göç etmiş olmaları da muhtemeldir.

2.1.2.2. Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi Rivayeti

Aile içerisindeki bu rivayete göre Yavuz Sultan Selim Mısır seferinden dönerken Kenanzâde ailesini de beraberinde getirmiş, Kenan İlinden göç eden aile Sivas'a yerleşmiştir.³²⁷ Ancak ailenin neden göç ettiği, Yavuz Sultan Selim'in aileyi neden beraberinde getirdiğine dair bir bilgi yoktur. Dikkat edilirse yine benzer bir rivayet Hatipzâde ailesi üyeleri tarafından da anlatılmaktadır.³²⁸ Hatipzâde ailesindeki rivayete göre de Yavuz Sultan Selim 1514 seferinden sonra ailenin atalarını Anadolu'ya getirmiş, Sivas'ı beğenen aile buraya yerleşmiştir.

İki benzer rivayetin de aynı padişahı işaret etmesi oldukça ilgi çekicidir. Osmanlı döneminde Sivas'ın yeni bir iskân ve İslamlaşmaya konu olduğunu mahalle ve nüfus değişimlerinden takip etmek mümkündür. Timur istilasında önemli ölçüde nüfus kaybına uğradığı anlaşılan Sivas'ın yeni bir iskân ve imar faaliyetine sahne olduğu görülmektedir.³²⁹ Fatih döneminde 567 hane olan şehir nüfusu hızlı bir artış kaydederek Yavuz Sultan Selim döneminde yapılan 1519-1520 tarihli tahrir göre 1327 haneye ulaşmıştır.³³⁰ Yoğun iskân faaliyetlerinin gerçekleştiği bu dönemde iki farklı ailenin de Yavuz Sultan Selim ismini telaffuz etmesi tesadüf olmasa gerektir. Bu rivayet bize göç etmek suretiyle Sivas'a gelen Kenanzâdelerin hangi dönemde gelmiş olduklarına dair ipucu vermektedir.

³²⁷ ky. kş. Ragıp oğlu Kenan UYGUNUÇARLAR

³²⁸ bkz. Hatipzade Ailesi, s.30

³²⁹ Ömer Demirel, *Makaleler*, s.13-21 ayrıca, bkz. Ömer Demirel, *Vakıf-Şehir*, s.17-18

³³⁰ Ömer Demirel, *Vakıf-Şehir*, s, 27-30

2.1.2.3. Tüccar Aile Rivayeti

Bu rivayette ailenin askeri niteliğine hiç değinilmemiştir. Buna göre deve kervanlarıyla ticaret yapan ve oldukça varlıklı olan Kenanzâde ailesi Kenan İlinden göç etmiş, bu nedenle de Kenanoğlu olarak anılmışlardır.³³¹ Bu anlatım ailenin uzun yıllar Sivas'ta Bazarbaşılığı görevini ifa etmesiyle alakalı olmalıdır.³³² Kervan sahibi oldukları bilgisi, Sivas'a, yaş meyve ve sebzelerin yakın kazalardan getirilme işinin, daha çok bakkal esnafı ile merkepçi esnafının ortak çalışmasıyla olmasından³³³ kaynaklanmaktadır. Bazarbaşılık haricinde Kenanzâdelerin farklı alanlarda ticari faaliyetlerde bulduklarını söylemek mümkündür. Örneğin "Kenanzâdenin etmekçi dükkânı" ibaresi³³⁴ 1824 ve 1827 tarihlerinde Sivas'ta ekmek üretimi yaptığı bilinen dört dükkândan³³⁵ birinin aileye ait olduğunu gösterir.

Aile içerisindeki rivayetlerin üçü de Kenanzâde ismini bir göç hadisesine bağlarken birinci rivayet ailenin askeri niteliğine, ikinci rivayet gerçekleştirilen göçün zamanına üçüncü rivayet ise ailenin ticari niteliğine vurgu yapmaktadır. Bu rivayetler birbirinden tamamen farklı olsa da doğru bilgiler içerdikleri de ortadadır. Bu bilgiler bir araya getirildiğinde şu sonuca ulaşılabilir; Kenanzâde ailesinin biri ticari alanda diğeri askeri alanda iki farklı yönü bulunmaktadır, aile imar ve iskân faaliyetlerinin yoğunlaştığı bir dönemde, büyük olasılıkla Yavuz Sultan Selim'in hükümdarlık yıllarında Sivas'a gelmiştir. Bu üç rivayetin birleştikleri tek nokta ise Kenan İlinden göç edildiği ve aileye bu nedenle Kenanzâde denildiğidir. Tarihi veriler dikkate alındığında böyle bir isimlendirme elbette ki mümkündür. Ancak yer isimleri Zaralızâdeler, Canikli Ali Paşaoğulları veya Tirsinikli İsmail Ağa örneğinde olduğu gibi -li eki almaktadır. Kenan ismi bir coğrafi bölgeyi işaret ediyorsa ailenin Kenanlızâde şeklinde anılması gerekirdi. Bu nedenle Kenanzâde isminin Kenan topraklarından göç edilmiş olmasından kaynaklandığı, bizce tatmin edici bir bilgi şeklinde gözükmemektedir.

³³¹ ky. kş. Mustafa Davut oğlu Yılmaz BAYİSKİT, (1938-2017)

³³² Bazarbaşılık hakkında geniş bilgi için bkz. Ömer Demirel, *II. Mahmud Dönemi Esnaf*, s.52,54

³³³ Ömer Demirel, *Makaleler*, s.116

³³⁴ S.Ş.S. No 30/ 242

³³⁵ Ömer Demirel, *II. Mahmud Dönemi Esnaf*, s.39

2.1.3. Aşiret Mensubiyeti Tezi

Buraya kadar üzerinde durduğumuz, gerek araştırmacıların Kenan Bey tezi gerekse aile içerisindeki rivayetler Sivas'ta sakin olan ailenin neden Kenanzâde olarak anıldığını açıklamaya yöneliktir. Ancak araştırmalarımız Osmanlı İmparatorluğu'nun birbirinden uzak, farklı bölgelerinde yine Kenanzâde veya Kenanoğlu şeklinde anılan başka ailelerin de varlığını ortaya koymuştur. Örneğin Trabzon kalesi kaimakamı Osman Bey Vidin kalesine memur olduğunda ondan boşalan göreve mahalli hanedandan Kolağası Kenanzâde Mehmed Ağa getirilmiştir.³³⁶ Diğer bir örnek 8 Mayıs 1680 tarihli Birecik kalesi Mustahfızı Muslu'nun hükmi şerif ricasıdır. Buna göre Birecik kalesi mustahfızlığı berat-ı şerif elinde iken Kenanoğlu Mehmed, beylerbeyinden üzerine berat ettirerek mahsul ve timarı zabt etmiştir.³³⁷ Yine 10 Nisan 1858 tarihli sicil kaydına göre Trabzon'un Elbeğe karyesinde sakin taşçı ustalarından Kenanoğlu Abdullah bin Ömer, Hacı Hüseyin ve Himmetoğlu Emir Ali tarafından parasını almak kastıyla katledilmiştir.³³⁸ 1814/1815 tarihli Amasya müteselliminin tahririne göre ise, Amasya kazasında Havza ahalisinden Canik tarafına firar etmiş olan Çonioğlu Molla ile sabık Havza Ayanı Haşiroğlu Abdullah başlarına bir miktar Etrak toplayarak Havza kazasına gelip, Kadir gecesini kaza ayanı Kenanzâde Hasan Ağa'nın hanesini basarak kurşun ile katletmişlerdir.³³⁹

Örneklerden anlaşıldığı üzere başka bölgelerde de Kenanzâde veya Kenanoğlu ismi ile anılan kişiler, yerel hanedanlar mevcuttur. Bu nedenle sadece Sivaslı Kenanzâdelerin değil imparatorluğun farklı coğrafi bölgelerinde sakin Kenanzâdelerin de neden bu isim ile anıldıklarına dair daha kapsamlı bir tezin ortaya konması gerekir. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun iskân siyasetini akla getirmektedir. Devlet yeni fethedilen yerleri Türkleştirmek ve İslamlaştırmak, konargöçerlerin etrafa verdikleri zararları önlemek ve onları yerleşik düzene geçirmek, cezalandırmak ya da ıssız kalan yerleri şenlendirmek için bir bölgeden başka bir bölgeye nüfus nakletmiştir. Bu durum aynı boy, aşiret veya cemaatten insanların farklı bölgelerde ortaya çıkmasına neden olmuştur.

³³⁶ BOA. Hat. 1642/003

³³⁷ BOA. AE.SMMD.IV. 30/3469

³³⁸ S.Ş.S. No 30/ 28-29

³³⁹ BOA. C.DH. 198/9888

Yusuf Halaçoğlu'nun Osmanlı Tahrir Defterleri üzerinden yaptığı çalışma Anadolu'da Beğdili veya Kınık boyuna mensup Kenani, Kenaniye, Kenanlı taifelerinin varlığını göstermektedir.³⁴⁰ Farklı bölgelerde varlıklarını gördüğümüz Kenanzâdeler ya da Kenanoğulları bu aşiretlere mensup olup, devletin uyguladığı iskân politikası neticesinde birbirinden uzak sahalara yerleştirilmiş olmalıdır. Söz konusu çalışmada anılan cemaatlerin yaşadıkları yerler Ankara, Kütahya, Karaman ve Niğde olarak kaydedilmiştir. “Kenaniyiz” veya “Kenanluyuz” şeklinde mensubiyet belirtmek üzere kullanılan bir tabir nesilden nesile aktarımda Kenan'dan göç rivayetine dönüşmüş olabilir. Tahrir defterlerinin verileri üzerinden yapılacak bir değerlendirme hem Kenanzâde ismine hem ailenin menşesine hem de ailenin anlatımında yer alan göç olayına açıklık getirebilecek niteliktedir. Buna göre aile menşei olarak Oğuzların Beğdili veya Kınık boyuna mensup olup Kenan ismini, mensup olduğu cemaatten almış ve Ankara, Kütahya, Karaman veya Niğde'den Sivas'a göç etmiş olabilir.

Bizim kanaatimiz Kenan isminin aşiret mensubiyetine dayalı olduğu yönünde olmakla beraber, bu isimle ilgili dikkat çeken bir husus aile üyelerinin belgelerde bazen Kenanzâde bazen de Kenanoğlu şeklinde anılmış olmasıdır. Bu durumun görevlendirme ya da cezalandırma kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Aile bireylerine normal zamanlarda ve bir görev tevcihi söz konusuysa Kenanzâde şeklinde hitap edilmiş ancak cezai müeyyide uygulanması söz konusuysa bu durumda Kenanoğlu şeklinde hitap edilmiştir. Örneğin Ali Ağa Ekim 1804 tarihinde kethüdayerilik görevine tayin edilirken Kenanzâde,³⁴¹ 1805 yılında cezalandırılması kararı alındığında Kenanoğlu³⁴² şeklinde kaydedilmiştir.

2.2. Kenanzâde Ailesinde Öne Çıkan İsimler

Arşiv belgelerinde Kenanzâde ailesine mensup farklı isimlere rastlanılmasına rağmen bunların bir kısmı çeşitli hüccet belgelerinde bir kez, şuhudu'l-hal içerisinde yer almışlardır. Bir kısmı ise farklı belgelerde yer almasına rağmen tarihi açıdan kayda değer işler içerisinde bulunmamışlardır. Aileden bazı isimler ise siyasi, askeri ve idari

³⁴⁰ Yusuf HALAÇOĞLU, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, C.3, Ankara 2009, s. 1398-99

³⁴¹ S.Ş.S. No 7/144

³⁴²BOA. C.ZB. 37/1816

faaliyetleri ile ön plana çıkmış, Sivas'ta aileye nüfuz ve güç kazandıran kişiler olmuşlardır.

2.2.1. Mehmed Ağa

Kenanzâde Mehmed Ağa belgelerde, ismine rastlanılan ilk kişidir. 1726-1740 arası ayanlığın gelişmesi için bir hazırlık devresi olduğundan³⁴³ yaşadığı dönem itibariyle Mehmed Ağa, ihtimalen ailenin kudret ve nüfuz kazanmasını da sağlayan ilk kişidir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Tahir, Ahmed ve Feyzullah isimli üç oğlu vardır. 1742 yılında bedestan kethüdası³⁴⁴ olduğu anlaşılan Mehmed Ağa, idari alanda, 1750 yılında Sivas Valiliği'ne atanan sabık Trabzon Valisi İbrahim Paşa³⁴⁵ ardından da Şehvarzâde El-hac Mustafa Paşa tarafından mütesellim tayin edilmiştir.³⁴⁶ Mehmed Ağa'nın terekesini yazmak üzere Çukadar El-hac Mehmed'in görevlendirilmesinden³⁴⁷ Ağa'nın Ocak 1752 tarihinden önce, muhtemelen Sivas mütesellimi iken vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Kenanzâdelerin Sivas'taki diğer â'yân ailelerine kıyasla tesis ettikleri büyük vakıflar olmasa da Mehmed Ağa bu alanda da faaliyet göstermiştir. Bahtiyarbostanı Mahallesinde minber konularak 1730 tarihinde cami haline getirilen Korkmazoğlu Mescidi'ni sonraki yıllarda yeniden inşa ettirmiştir.³⁴⁸ Muhtemelen caminin yeniden inşası sırasında Kenanzade Vakfını da tesis etmiştir, bu vakıftan Gökçebostan Mahallesi'ndeki Bağcızade Ömer Ağa Camisi'ne de tahsisat yapılmıştır.³⁴⁹

2.2.2. Ahmed Ağa

Kenanzâde Mehmed Ağa'nın oğlu olup, tespit edebildiğimiz kadarıyla Ali isimli de bir oğlu vardır.³⁵⁰ 28 Kasım 1777 tarihli sicil kaydında kendisinden "...*Fahrû'l-â'yân*...", â'yânın övücü, büyüğü şeklinde bahsedilmesi Kenanzâde Ahmed Ağa'nın Sivas'taki konumunu göstermesi bakımından önemli bir kayıttır.³⁵¹ Ağa,1780/81 yılında Sivas'ın esnaf ihtiyarları tarafından kardeşi Feyzullah Ağa'yla

³⁴³ Yücel Özkaya, *Osmanlı'da Ayanlık*, s.123

³⁴⁴ Fulya Özdemir, *Sivas'ta Ekonomik ve Sosyal Hayat*, s.12

³⁴⁵ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.66

³⁴⁶ BOA. A.{DVNS.AHK.d.04/280

³⁴⁷ BOA. A.{DVNS.AHK.d.04/369

³⁴⁸ Salih Şahin, *Mekân ve İnsan*, s.292

³⁴⁹ Salih Şahin, *Mekân ve İnsan*, s.282

³⁵⁰ S.Ş.S. No 6/ 46

³⁵¹ S.Ş.S. No 1/ 16

birlikte “...â’yân-ı muhtar...” seçilmiştir.³⁵² Bu durum Sarızâde Mehmed Emin Bey ile aralarında “vilayet salyanesi” nedeniyle husumet oluşmasına ve Ahmed Ağa’nın Sivas’tan sürgün edilmesine neden olmuştur. Belgeye göre Emin Bey 1779 ile 1781 tarihleri arasında Yıldızeli Kazası ve nahiyesinden 240.000 kuruş, Sivas Beylerbeyi İbrahim Paşa’nın gelişinde 50.000 ve Haziran/ Temmuz 1781 tarihinde yine Sivas Beylerbeyi’nin gelişinde 70.000 kuruş tahsil etmiş fakat bu meblağ sarf olunmamıştır. Sivas Müftüsü Abdülmecid ve Kardeşi Küçük Şeyh ve Altıparmakoglu kendi menfaatleri için Emin Bey’i tahrik etmişler, Emin Bey, Ahmed Ağa’yı evini yakmakla suçlamıştır. Meclis-i şer’de sorgulanan Ahmed Ağa haberi olmadığını yemin ile tasdik etmiş, Emin Bey de kazara olduğunu kabul etmiştir. Sivas Kadısından gelen ilam ve ahalinin dilekçelerinde Kenanzâde Ahmed Ağa’nın kendi halinde olmadığı fitne tahriki ve beldede fesat kasdıyla eşkıya zümresini Emin Bey’in başına musallat ettiği belirtilmiştir. Bu durumda reayanın tehlikede olacağı düşünüldüğünden Kasım 1781’de Ahmed Ağa “... *Katle bedel malikânesi...*” Gelingiras’a sürgün edilirken Sarızâde Emin Bey’in de Tokat’ta ikâmet etmesi emrolunmuştur.³⁵³ Katle bedel tabirinden Kenanzâde Ahmed Ağa hakkında idam kararı verilmişken bunun sürgün cezasına çevrildiği anlaşılmaktadır.

Bu sürgün cezasının ardından 4 Nisan 1782 tarihli evrakta Kenanzâde Ahmed Ağa “...*hayırhah biri olub vüzerâ-i azam hazeratının umûrlarına fukarayı siyânet vechile ru’yet ve idâre ve vuku’ bulan sefer-i hümâyûnda sadakat ve istikamet ile bezl-i tâb-u tüvan eyleyüb...*” şeklinde hizmetleri ile övülürken Sarızâde Mehmed Emin Bey “...*Nice def’a kezb ve düruğ-u irtikab ve ifk ve iftirayı müştemil der-aliyyeye arz ve ilama mübaderet eylediğinden...*” şeklinde yerilmiş, Ahmed Ağa’nın mazlum olduğu gibi bütün ahalinin kendisinden hoşnut olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle Sipahi zümresinin “...*Agavât ve alemdâran ve ihtiyâran ve zâbitânı...*” bir kıta, Sivas’ın ulema ve ahalisi iki kıta dilekçelerinde ve civardaki on üç kazanın kadıları başka başka yazılarında, Turhal Şeyhi Nakşibendî El-hac Mustafa Efendi bir kıta arzuhalinde, Kethüdayeri Seyyid Ali Ağa, Terakkilü Ağası El-hac Salih Ağa, Dalkılıç Ağası Seyyid Ahmed Ağa ve Kenanzâde Esseyyid Feyzullah Ağa iki kıta mektublarında kendisinin affedilmesi ve

³⁵² S.Ş.S. No 1/401

³⁵³ S.Ş.S.No 1/419-420

Sivas'ta ikâmet etmesini istirham etmişlerdir.³⁵⁴ Ağa vilayet işlerine karışmamak ve asayiş bozmamak üzere affedilmiştir.³⁵⁵

Varlığını harp sahalarında da gördüğümüz Ahmed Ağa sabık Erzurum Valisi Ali Paşa mahiyetine Kasım 1775'te varmış İran cephesinde görev almıştır. Ağa 1787'de de Özi Valisi ve İsmail Seraskeri Vezir Ali Paşa maiyetindedir.³⁵⁶ Ancak Sipah Terakkilüleri üzerine beş yüz başı nasb olunan Kenanzâde Ahmed Ağa Nisan/Mayıs 1787'de henüz serasker paşanın maiyetine ulaşmamış, bunların noksansız ve acelelen serasker paşa maiyetine ulaşmaları konusunda emr-i şerif sudur etmiştir.³⁵⁷

Ahmed Ağa aile üyeleri içerisinde devletin en yüksek payeyi tevcih ettiği kişidir. Kendisine 3 Eylül 1772 tarihiyle kethüdayeri iken Dergâh-ı âli Kapıcıbaşılığı payesi verilmiştir.³⁵⁸ Bu paye kendisine tevcih edildiğinde kethüdayeri olan Ahmed Ağa'nın 27 Mayıs 1777 tarihinden 13 Nisan 1778 tarihine gelinceye kadar defter olunan salyane³⁵⁹ ve 15 Ağustos 1778 tarihli zahire mübayaası³⁶⁰ kayıtlarından bu tarihlerde de kethüdayerilik görevinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Onun bu görevde daha sonrada istihdam edildiğini gösteren başka bir kayıt yoktur.

İdari sahada aldığı diğer görev mütesellimlik olup babasından sonra ailede bu göreve getirilen ikinci isimdir. İlk kez 2 Kasım 1778 tarihli buyruldu ile mütesellim nasb olunmuştur.³⁶¹ 18 Mart 1786 tarihinde yeniden Sivas mütesellimi olup,³⁶² 6 Eylül 1786'da da hala Sivas mütesellimi olduğu anlaşılmaktadır.³⁶³ Ahmed Ağa görevini sürdürürken Sivas Valiliği Mikdat Ahmed Paşa'ya tevcih olunmuş paşanın Sinop'ta muhafaza hizmetinde bulunması dolayısıyla Ocak/Şubat 1787 tarihinde emr-i şerif ile bir kez daha mütesellim tayin olunmuştur.³⁶⁴ Kenanzâde Ahmed Ağa'nın vefatından sonra Mikdat Paşa'nın buyruldu ile mütesellim tayin olunan Seyyid Mehmed'in mütesellimliğe iktidarı olmadığı gerekçesiyle Zaralızâde Recep Bey'in mütesellim tayin

³⁵⁴ BOA. C.ZB. 70/3480

³⁵⁵ Muhammet Aydın, *Sivas Ayanları*, s, 66

³⁵⁶ BOA. AE.SABH. 345/24136

³⁵⁷ S.Ş.S. No 2/ 202

³⁵⁸ BOA. AE.SMST. III 361/28858

³⁵⁹ S.Ş.S. No 1/ 45-47

³⁶⁰ S.Ş.S. No 1/ 53

³⁶¹ S.Ş.S. No 1/ 83

³⁶² S.Ş.S. No 2/ 122

³⁶³ S.Ş.S. No 2/ 125

³⁶⁴ S.Ş.S. No 2/ 176

olduğunu belirten, Ağustos 1787 tarihli bu buyruğundan Kenanzâde Ahmed Ağa'nın Sivas Mütessellimi iken vefat ettiği anlaşılmaktadır.³⁶⁵

2.2.3. Feyzullah Ağa

Kenanzâde Feyzullah Ağa, Mehmed Ağa'nın diğer oğludur. Ailenin en faal isimlerinden biri olup, kayıtlardan Mehmed, Mustafa ve Abdi isimli üç oğlu olduğu anlaşılmaktadır. Kenanzâdelerin günümüzde bilinen nesilleri, Feyzullah Ağa'nın oğulları Mehmed Ağa ve Mustafa Ağa'dan torunlarıdır.

Feyzullah Ağa'nın ilk olarak kardeşi Ahmed Ağa ile birlikte 1780/1781 yılında esnaf ihtiyarları tarafından huzur-ı şer'ide “â'yân-ı muhtar” seçildiği görülmektedir.³⁶⁶ Feyzullah Ağa bu tarihlerde Sivas'ta yaşanan sorunlarla da yakından ilgilenmiştir. 1782 yılında Sivas'ın diğer önde gelen isimleriyle birlikte Meclis-i şer'e gelerek Levendat ile ilgili arzda bulunmuştur. Bunların Erzurum ve diğer mahallerden ayrılarak Sivasili, Yıldızeli, Gelmuğad kazaları ve Sivas'a tâbi Hafik nahiyesi köylerine gelerek fukaraya zulüm ettiklerinin duyulduğu, kaza ve mezra ahalilerinin bir tarafa perişan oldukları belirtilmiştir. Kazaların her birinde birer ilbaşı tayin olunması ve her kazanın köylerinde yol esnasında birine tasallut olunmaması için marifet-i şerle sekban yazılması ve isimlerinin mühürlü defter ile gönderilmesi, ücret mukabili salyane ve konaklarının muaf olunması talep olunmuştur.³⁶⁷ 28 Mayıs 1801 tarihinde ise “...zahire meblağı, ağnam ve şütürani...” dışındaki memleket işlerinin tamamı 96 kese akçeye cümle vücut ve fukara ittifakıyla Kenanzâde Feyzullah Ağa'ya maktu olunmuştur.³⁶⁸

İdari alanda resmi görevler de alan Feyzullah Ağa'nın Sivas Beylerbeyi'nin Bender tarafında memuriyeti nedeniyle 31 Temmuz 1783 tarihli buyruğu ile mütessellim tayin edildiği görülmektedir.³⁶⁹ 21 Ekim 1789,³⁷⁰ 4 Ocak 1790,³⁷¹ Şubat 1791'de de Sivas mütessellimi olarak tayin edilen³⁷² Feyzullah Ağa Haziran 1791 tarihli ferman ile “Ayıntab”a sürgün edilmiştir.³⁷³ Bunun gerekçesi fermanda “...Kenanzâde

³⁶⁵ S.Ş.S. No 2/213

³⁶⁶ S.Ş.S. No 1/401

³⁶⁷ S.Ş.S. No 1/454

³⁶⁸ S.Ş.S. No 6/ poz.69, H. 15 Muharrem 1216/M. 28 Mayıs 1801

³⁶⁹ S.Ş.S. No 2/49

³⁷⁰ S.Ş.S. No 3/158

³⁷¹ S.Ş.S. No 3/162

³⁷² S.Ş.S. No 3/234

³⁷³ İlhan Ege, *Kenanzadeler*, s.113

Feyzullah Ağa nam kimesne kendü halinde olmayub Sivas'dan sefer-i hümayûnuma müretteb olan asâkirin geriye ve te'hire kalmalarını müceb mugâyir-i rıza harekete cesaret eylediği bi'l-ihbar tahkik olunmağla..." şeklinde açıklanmış ve Divan-ı Hümayûn Çavuşlarından Ahmed Çavuş ile Ayıntab'a sürgün edilmesi emrolunmuştur.³⁷⁴ Sürgün fermanı üzerine Sivas'ta bulunan Ulema, İmamlar, Hatipler, Sadat-ı kirâm, Meşayih-i azam ve ahali toplu olarak 24 Temmuz 1791'de Meclis-i şer'e gelerek bazı kişilerin ihbar ve yazılarına dayalı Ayıntab'a sürgün olunan Feyzullah Ağa'nın bu ihbarlardan arî olup sürgün olunması hususundaki emrin affına müsaade olunması için dilekçe vermişlerdir.³⁷⁵ Feyzullah Ağa'nın bu sürgün hayatı bir ay sürmüş,³⁷⁶ mütesellimlik görevine son olarak 2 Ağustos 1800 tarihinde getirilmiştir.³⁷⁷

Kenanzade Feyzullah Ağa'nın ifa ettiği bir diğer görev kethüdayeriliktir. Ağa'nın bu görevde ilk kez istihdam edildiği tarih Eylül/ Ekim 1789'dur.³⁷⁸ Aynı yılın Mart ayında Feyzullah Ağa yeniden Sivas, Sivasili, Yıldızeli, Han-ı cedid, Behramşah ve bağlı nahiyelerde sakin olan altı bölük yoldaşları üzerine zabıt ve kethüdayeri olarak atanmıştır.³⁷⁹ Kendisi bu görevi yürütürken Haziran 1790 tarihli isticâl emri üzerine sefere katılmıştır.³⁸⁰ Bu durum Eylül 1790 tarihinde Kenanzade Ali Ağa'nın kethüdayeri vekili olmasından anlaşılmaktadır.³⁸¹ Hatipzâde Ali ihtiyarlığı ve kethüdayeriliğe iktidarı olmadığı gerekçesiyle kethüdayerilikten alınmış³⁸² Feyzullah Ağa 16 Ağustos 1792 tarihinden itibaren kethüdayeriliği zabt etmek üzere Sivas Valisi Süleyman Fevzi Paşa tarafından bir kez daha göreve getirilmiştir.³⁸³ Kenanzâde

³⁷⁴ S.Ş.S. No 5/27

³⁷⁵ BOA. AE.SSLM.III. 193_11640_01

"...beldemiz hânedânlarından Kenanzâde Seyyid Feyzullah Ağa kulları bundan akdem Sivas'ın asâkiri Çapanzâde marifetiyle sefer-i hümayûna sevk ve tesyiri esnasında mütesellim bulunub asâkirin ihrâcına dikkatleri mülâbesesiyle bazı kesânın hilâf-ı inhâlarına mebnî ağa-i mumaileyh kullarının Ayıntab'a nefy ve iclâ'sı bâbında şeref-rîz sudûr olan emr-i celil husus-ı mezkûra mübâşir tayin buyrulan Divan-ı hümayûn çavuşlarından Ahmed Çavuş ile Medine-i Sivas'a lede'l-vürûd ve imtisâl ile sicil-i mahfuza bâde'l-kayd cümle vücûh-ı ahali muvâcehelerinde feth ve kırâat olundukda sem'an ve teaten merâhim-i übudiyetlerinin bâde'l-eda-i ferdâsı merkûm Feyzullah Ağa kulları mahâll-i memuresine ber-mantûk-ı emr-i âli nehzât ve azimet üzere iken beldemiz ahâlileri bi-ecmâihim şöyle takrir-i kelâm ve istirhâm-ı hâl iderlerki mumaileyh dâileri öteden berü hânedân-ı kâdim ve evâmir-i aliyyenin tenfizi ve umûr-ı mühimmenin icrası emrinde mücidd ve say olub hilâf-ı inhâ ihbarlardan âri ve beri bir kulları olmağın..."

³⁷⁶ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.68

³⁷⁷ S.Ş.S. No 6/ 89

³⁷⁸ S.Ş.S. No 3/ 144

³⁷⁹ S.Ş.S. No 3/172

³⁸⁰ S.Ş.S. No 3/ 190

³⁸¹ S.Ş.S. No 3/ 203

³⁸² S.Ş.S. No 5/ 115

³⁸³ S.Ş.S. No 5/ 112

Feyzullah Ağa daha sonra Ocak 1795,³⁸⁴ Temmuz 1795,³⁸⁵ Eylül 1797,³⁸⁶ Eylül 1798³⁸⁷ tarihlerinde ocak tarafından yazılan kethüdayerilik mektuplarıyla bu göreve getirilmiştir. Ağa Kasım 1798 tarihinde kethüdayeri iken Hatipzâde Ali Ağa zamanından beri mutad olan taşra ve Ayıntab'dan gelen pekmez yükünden kethüdayerlerinin yük başına 10 para alması âdetini kaldırarak kendisinden sonra gelip buna uymayacak olanlar içinde beddua etmiştir.³⁸⁸

Feyzullah Ağa'nın uhdesinde bulundurduğu diğer önemli görev "bazarbaşılık"tır. Bazarbaşı veya bakkalan bazarbaşı, bakkal esnafının her türlü işini yürütmek amacıyla bazen bakkal esnafı ileri gelenlerinden, bazen de şehrin ileri gelenlerinden tayin edilen görevliye denilmektedir. Esnaf şeyhleriyle benzer görev ve yetkilerle donatılmış (dini görevler hariç) olan bazarbaşı diğer Osmanlı şehirlerinde de görülen bir yetkilidir. Bazarbaşı tayini beratla yapılmakta ve bu görev kendisine malikâne usulüyle verilmektedir.³⁸⁹ Sivas Bazarbaşılık umuru ber-vech-i malikâne uhdesinde olan Feyzullah Ağa'nın bu görevi başkalarına ihale ve tefviz ettiği görülmektedir. Örneğin bazarbaşılık görevinin birkaç sene ehil olmayan insanlara ihale olunması üzerine bunlar kaide-i kadimden fazla akçe alarak fukaraya zarar vermişlerdir. Bu nedenle mevcut bazarbaşı azlolunarak Beşir Bey bazarbaşı tayin olunmuş, şartnamesi Feyzullah Ağa tarafından ita olunmuştur.³⁹⁰ Sivas Kadısı'na gönderilen 8 Eylül 1798 tarihli buyruhduda ise başkası üzerine verilen bazarbaşılığın yeniden beraberat-ı şerif malikâne uhdesinde olan Kenanzade Feyzullah Ağa tarafından zabt edilerek rüsum-ı bazarbaşılığın cem ve tahsil olunması istenmektedir.³⁹¹ Bazarbaşılık, 1837 tarihinde oğlu Mehmed Ağa yedindedir.³⁹²

Feyzullah Ağa ile ilgili bu bilgilerin yanı sıra, yapılan araştırmalarda kendisi hakkında hatalı bilgilerin verildiği ve yorumlar yapıldığı görülmektedir. Feyzullah Ağa'nın imdad-ı seferiye malından 15.159 kuruşluk bir miktarı tahsil edememesi görevini ihmal ettiği şeklinde yorumlanmış bu nedenle sürgün edildiği ve

³⁸⁴ S.Ş.S. No 5/ 331

³⁸⁵ S.Ş.S. No 4/26

³⁸⁶ S.Ş.S. No 4/ 140

³⁸⁷ S.Ş.S. No 4/ 185

³⁸⁸ S.Ş.S. No 4/ 13 daha geniş bilgi için bkz. s.33-34

³⁸⁹ Ömer Demirel, *II. Mahmud Döneminde Esnaf* s.52-54

³⁹⁰ S.Ş.S. No 4/13

³⁹¹ S.Ş.S. No 4/230

³⁹² Ömer Demirel, *II. Mahmud Döneminde Esnaf*, s.52-54

görevden alındığı belirtilmiştir.³⁹³ Ancak daha önce belirttiğimiz şekilde ağa'nın sürgün edilme nedeni sefer için Sivas'tan toplanan askerlerin gecikmesidir. Feyzullah Ağa'nın tahsilât görevinde ne derece başarılı ya da başarısız olduğuna dair bir yorum yapmak için imdad-ı seferiye malının toplam miktarını bilmek ve 15.159 kuruş 418 meblağ'ın³⁹⁴ bu miktara oranını hesaplamak gerekir. Tabloda görüldüğü üzere belge, imdad-ı seferiye malından sadece tahsil edilemeyen miktar ile ilgili bilgi vermektedir.³⁹⁵ Tahsil edilemeyen miktarın nedeni yukarıda da bahsettiğimiz şekilde levandat eşkiyasının halka zulümleri neticesinde kaza ve mezra ahalilerinin yerlerini terk etmeleri olabilir.

Tablo 2.1. Kenanzade Feyzullah Ağa'nın İmdad-ı Seferiye Malı Tahsili

İmdad-ı Seferiye Malından Kenanzade Feyzullah Ağa'nın Tahsil İdemediği Maldır ki Zikr Olunur		
	Guruş	Meblağ
Tokat Seferiyesi	4404	34
Canik Seferiyesi	5333	00
İnalluballu	108	06
Kazabad	1374	00
Amasya Kazasında Zikriye Karyesi'nde	80	00
Liva-i Arapkir	2078	186
Liva-i Divriği	1782	192
Toplam	15159	418

Kenanzade Feyzullah Ağa ile ilgili ikinci hatalı bilgi ise “...vücûdunun rûy-i arzdan kaldırılması...” yani hakkında idam kararı verildiği bilgisidir.³⁹⁶ Sicil

³⁹³ bkz. İlhan Ege, “Sivas'ta Bir İsyân” s.457'de Kenanzade Feyzullah Ağa'nın tahsil edilmesi gereken 15.159 kuruşu tahsil edemediğinden azlolunarak Ayıntab'a sürgün edildiğini kaydetmiştir. Ayrıca bkz. İlhan Ege, *Kenan-zadeler*, s.113'de yine “ımdad-ı seferiye malının” 15.159 kuruşu eksik tahsil edildiğini yazmış ancak bu sefer Ayıntab'a sürgün nedenini doğru şekliyle Sefer-i hümayuna katılacak askerlerin gecikmesi olarak vermiştir. Ayrıca Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.66'da Feyzullah Ağa'nın vergi toplamadaki başarısızlığı nedeniyle mütesellimlik görevinden alındığını kaydetmiş ve 67. sayfada 15.159 kuruşluk verginin kazalara tevzi olunan miktarlarını vermiştir.

³⁹⁴ Meblağ: Para, Akçe bkz. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca Lûgat*, s.685

³⁹⁵ S.Ş.S. No 3/104

³⁹⁶ bkz. İlhan Ege, *Kenanzâdeler*, s.113'te BOA. C.ZB. 37/1816 ve C.ML. 544/22349 nolu belgeleri bu konuda dipnot olarak göstermiştir. BOA. C.ZB. 37/1816 nolu belgede “...Sivas'da sâkin Kenanoğlu

defterlerinde Feyzullah Ağa ile ilgili son kayıt 23 Eylül 1801 tarihlidir.³⁹⁷ Bizim kanaatimiz Feyzullah Ağa'nın bu tarihten sonra eceli ile öldüğü yönündedir. Çünkü ailede yeni bir ismin, Kenanzâde Seyyid Ali Ağa'nın ön plana çıktığı görülmektedir.

2.2.4. Ali Ağa

Kenanzâde Ali Ağa, Ahmed Ağa'nın oğlu olup Mehmed Ağa'nın da torunudur. İdari sahada aldığı görev sadece kethüdayeriliktir. 17 Eylül 1790 tarihinde Kethüdayeri vekili olarak kaydedilmesi³⁹⁸ Ali Ağa'nın seferde olan amcası Feyzullah Ağa'nın yerine bu göreve ilk kez vekâleten atandığını göstermektedir. Aradan dokuz yıl geçtikten sonra Ali Ağa Eylül 1799'da kethüdayeri tayin olunmuştur.³⁹⁹ Bu görevde çok kısa süre kaldığı ve yerine Zaralızâde Seyyid Hacı Mehmed Bey'in kethüdayeri tayin olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Kasım 1799'da Zaralızâde Hacı Mehmed Bey'in azli ile yeniden kethüdayeri tayin olmuştur.⁴⁰⁰ Mayıs 1801,⁴⁰¹ Temmuz 1803⁴⁰² ve Ekim 1804⁴⁰³ tarihlerinde bu göreve atanan Kenanzâde Ali Ağa Haziran 1805 tarihiyle son kez kethüdayeri tayin olunmuş⁴⁰⁴ ancak ocak neferatı ile geçinemediğinden ve Sivas'ta ortaya çıkan fitne nedeniyle 23 Temmuz 1805 tarihinde azledilerek yerine Ocak Ağalarından El-hac Mehmed Bey kethüdayeri tayin olunmuştur.⁴⁰⁵

Kenanzâde Ali Ağa'yı tarihi açıdan önemli kılan şey idari görevlerinden daha çok, Canikli Tayyar Mahmud Paşa ile Çapanoğlu Süleyman Bey arasında yaşanan mücadelede rol almış olmasıdır. Bu nedenle hakkında idam kararı verilen Ali Ağa'nın Soğuksu denilen mahalde, diğer Tayyar Paşa taraftarlarıyla birlikte gizlendiğine dair bir

Tokad'da Genç Ağa ve Kasımoğlu ve Köprüde zâim Çomuluoğlu dimekle mâruf habasetkârlar hakkında ferman-ı kaza ceryan-ı sudur idüb Tayyar-ı habasetşiarın taraftarlığını iltizam ile..." bilgisi verilmektedir. Aynı şekilde C.ML. 544/22349 nolu belgede "...Sivas'da sâkin Kenanoğlu dimekle mâruf habasetşiarın hakkında ferman-ı kaza ceryan-ı sudur iden Tayyar-ı habasetşiarın taraftarlığını iltizam ile..." bilgisi verilmektedir. Araştırmacı bu belgelerde sadece Kenanoğlu yazdığı ve isim belirtilmediği için yanlış belgeleri Feyzullah Ağa ile ilişkilendirmiştir. Ancak S.Ş.S. No 8/16'daki "...Sivas sâkinlerinden olub hain-i mezkûrun tarafdarlığını iltizam iden Tayyar tarafından Sivas'a mütesellim nasb olunan **Kenanoğlu Deli Ali**'nin..." kaydı bize bu kişiyi açıklamaktadır. Dolayısıyla hakkında idam kararı verilen kişi Feyzullah Ağa değil Ali Ağa'dır. Ayrıca bkz. bu hatalı bilgi Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.69'da İlhan Ege'nin çalışması dipnot gösterilerek tekrarlanmıştır.

³⁹⁷ S.Ş.S. No 6/poz.80, H. 15 Cemaziye'l-evvel 1216/M. 23 Eylül 1801

³⁹⁸ S.Ş.S. No 3/203

³⁹⁹ S.Ş.S. No 5/22

⁴⁰⁰ S.Ş.S. No 6/46

⁴⁰¹ S.Ş.S. No 6/poz.93, H. 1 Muharrem 1216/M. 14 Mayıs 1801

⁴⁰² S.Ş.S. No 7/17

⁴⁰³ S.Ş.S. No 7/144

⁴⁰⁴ S.Ş.S. No 7/194

⁴⁰⁵ S.Ş.S. No 7/182

bilgi istihbar olunmuşsa da ⁴⁰⁶ Ağa'nın yakalandığına veya hakkında verilen idam kararının uygulandığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Dolayısıyla Ali Ağa'nın firari olarak Sivas dışında ömrünü tamamladığı söylenebilir.

2.2.5. Ali Ağa

Kenanzâde Ali Ağa'nın baba ismine dair bir bilgi bulunmamakla beraber, Dârü's-saâde Ağası ve Haremeyn-i Şerifeyn Evkafı Nazırı olan El-hac Cevher Ağa'nın Divan-ı hümayun'a verdiği arzdan Kenanzâdelerin Gelingiras'taki Malikânesinin müştereklerinden olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁰⁷ Haremeyn-i Şerifeyn Evkafı'ndan olan Gelingiras ve bağlı nahiyeler 1788/1789 yılı sonuna kadar Kenanzâdelerin tasarrufunda kalmış ancak hazineye olan borçları 35.739 kuruşa ulaştığından bu meblağ ödeninceye kadar mübaşir marifetiyle zabt olunmuştur. Kenanzâde Ali Ağa bu borcu taksit ile ödemeyi taahhüt etmiş ve 10 Mart 1793 tarihinde malikâneye müşterekleri tarafından dahil olunmayıp Ali Ağa'nın yed-i vahidten kendisi zabt etmesi için emr-i âli sudur etmiştir.⁴⁰⁸

Gelingiras Mukataası tevliyetinin berat-ı âlişan ile Kenanzâde Ali Ağa'nın uhdesinde olması Feyzullah Ağa ile aralarında problem yaşanmasına neden olmuştur. Haremeyn-i Şerifeyn Evkafı Nazırı Halid Ağa'nın Divan-ı hümayûna gönderdiği arzuhalde Haremeyn Evkafı Mukataası müştereklerinden Seyyid Feyzullah'ın vakıf kuraları zabt etmek sevdasında olduğu bildirilmiştir. Bu müdahalenin men olunması için Ali Ağa dilekçe göndermiş, 28 Ağustos 1793 tarihli emr-i âlide Feyzullah Ağa'nın vaki müdahalesinin men olunarak bundan sonra hilaf-ı emr-i âli harekete cesaret ederse cezalandırılacağına kendisine duyurulması istenmiştir.⁴⁰⁹

Ali Ağa ile Feyzullah Ağa arasındaki Gelingiras kaynaklı çekişme ilerleyen tarihlerde de devam etmiştir. 13 Nisan 1797 tarihli kayda göre Kenanzâde Ali Ağa Gelingiras Vakfı'na müdahalelerin men olunması için bir kez daha arzuhal vermiş, Haremeyn-i Şerifeyn Evkafı Nazırı Halid Ağa da Divan-ı hümayûn'a verdiği arzda malikâne mutasarrıflarından Kenanzâde Feyzullah Ağa'nın söz konusu vakfi zaptetmek sevdasında olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine ortaya çıkan fermanda müdahalenin

⁴⁰⁶ BOA. Hat. 103/4070/L

⁴⁰⁷ S.Ş.S. No 1/ 212

⁴⁰⁸ S.Ş.S. No 5/167

⁴⁰⁹ S.Ş.S. No 5/281

men olunarak hilaf-ı emr-i âli hareketi olur ise layıkıyla cezalandırılacağıının Feyzulah Ağa'ya bildirilmesi istenmiştir. ⁴¹⁰ Kenanzâde Ali Ağa ile ilgili bilgiler Gelingiras Mukataası tevliyetini üzerine alması ile sınırlı olup idari sahada görev aldığına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

2.2.6. Ahmed Ağa

Baba ismini tespit edemediğimiz bir diğer aile üyesi Kenanzâde Ahmed Ağa'dır. Kayıtlardan Kenanzâde Kerimesi Hadice Hanım'ın babası olduğu anlaşılmaktadır. Seyyid Ali Ağa bin Ahmed'in Tayyar Paşa taraftarlığı nedeniyle idama mahkûm edilmesinin ardından, on yıl sonra idari sahada görev almayı başarmıştır. Dolayısıyla uzun süre sonra ailenin devlet nezdindeki itibarını yükselten kişi olduğu söylenebilir. Yanı sıra Kenanzâde ailesinin Sivas'taki nüfuzunu da yeniden tesis etmiştir. Zira Aralık 1817 tarihli bir belgede Ahmed Ağa'dan "Reis-i Â'yân" olarak bahsedilmektedir ki ⁴¹¹ Reis-i â'yân, ileri gelenler tarafından benimsenen, devlet ve devlet görevlileri tarafından görevi resmen kabul edilen bir takım yetkilere haiz halk ile devlet arasında aracı olan kişidir. ⁴¹²

Ahmed Ağa ilk olarak 1815 yılında Sivas, Sivasili, Han-ı cedit, Behramşah, Yıldızeli ve tabi nahiyelerde sakin altı bölük yoldaşları üzerine zabıt ve kethüdayeri tayin olmuştur. ⁴¹³ Sivas Valiliği'ne Osman Paşa'nın atanmasıyla kethüdayerilik görevi Yörük-zâde Ahmed Ağa'ya tevdi edilmiş, kısa süre sonra, Mayıs/Haziran 1817 tarihinde yeniden kethüdayeri olmuştur. ⁴¹⁴ Ahmed Ağa tekrar azledilerek yerine Mustafa Ağa atanmışsa da halkın isteği üzerine Ağa yeniden bu göreve tayin edilmiştir. ⁴¹⁵

Ahmed Ağa'nın idari görevleri kethüdayerilikle sınırlı olup onu Sivas şehir tarihi açısından önemli kılan, Sivas Valisi El-hac Ali Paşa'ya karşı başlattığı isyan hareketidir. Bu isyana dair bilgilerimizin kaynağını tamamen Sivas Valisi Ali Paşa ve isyana memur Kâşif Ömer Ağa'nın merkezle yazışmaları oluşturmaktadır. İsyancıların sorgulanmaması nedeniyle onların bu hadiseyle alakalı görüşleri meçhul kalmıştır.

⁴¹⁰ S.Ş.S. No 4/108

⁴¹¹ İlhan Ege, *Sivas'ta Bir İsyân*, s.457

⁴¹² Yücel Özkaya, *Osmanlı'da Ayanlık*, s.IX

⁴¹³ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.70

⁴¹⁴ İlhan Ege, *Kenanzâdeler*, s.115

⁴¹⁵ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.70

Ancak Sivas ‘ta ortaya çıkan bu isyan hareketinin kırk beş gün devam ettiği ve Ali Paşa’nın sarayında bu süre zarfında mahsur kaldığı gerçektir. İsyanın bastırılmasının ardından Kenanzâde Ahmed Ağa Rodos Adasına sürgün edilmiş, burada 9 Ekim 1818 tarihinde idam cezası infaz edilerek, idama memur Hassa Hasekilerinden Nuri Haseki ile kesik başı İstanbul’a irsal olunmuştur.⁴¹⁶

2.3. Kenanzâdelerin Diğer Ailelerle İlişkileri

Â’yân ailelerinin buldukları bölge ve çevresinde var olan diğer önemli aileler ile bir takım ilişkiler kuracağı şüphesizdir. Bu, var olan bir durum karşısında birlikte hareket etme, ticaret ve iş ortaklığı, evlilik bağı ile akrabalık tesis etme şeklinde olumlu ilişkiler olabileceği gibi, mücadele ve çatışma şeklinde de tezahür edebilir. Bu bağlamda Kenanzâdelerin de bölgenin nüfuzlu diğer aileleri ile olumlu ya da olumsuz ilişkileri olmuştur.

Aileler arası en dikkat çekici ilişki Kenanzâdeler ile bölgenin güçlü yerel hanedanlarından Canikli Ali Paşaoğulları arasındaki bağlantıdır. Bilindiği üzere Sivas Vilayeti Çapanoğulları ile Canikli Ali Paşaoğulları arasında çekişme konusu olmuştur. Osmanlı-İran münasebetlerinin bozulması üzerine 1776 tarihinde Canikli Ali Paşa’nın Sivas Valiliği’ne getirilişi Mustafa Bey’i kuşkulandırmış Bozok Sancağı Kuzey ve Doğu yönlerinden Caniklilerin tehdidi altına girdiği gibi elde etmeyi düşündüğü Sivas Valiliği de Ali Paşa’ya verilmiştir.⁴¹⁷

1777 yılında Ali Paşa Kırım Seraskeri olunca Sivas Vilayeti Ali Paşa’nın oğlu Mikdad Ahmed Paşa’ya tevcih edilmiş onun baskılarına dayanamayan Amasya halkı 1778 sonlarında Çapanoğlu Mustafa Bey’e sığınmış, şikâyetleri dikkate alan hükümet Mikdad Ahmed Paşa’yı görevden almıştır. Mustafa Bey’in Haziran 1779’da Ahmed Mikdad Paşa’ya hükümetin emrine uyması hususunda haber göndermesi üzerine, rütbece kendisinden aşağı olan Mustafa Bey’in müdahalesine sert tepki gösteren Ahmed Mikdad Paşa Çapanoğlu topraklarına saldırmıştır. Başarıyla direnerek sonra da hücumla geçen Çapanoğlu Mustafa Bey Zile yakınlarında, Gedikliyan mevkiinde onu yenmiştir.⁴¹⁸ Daha sonra birkaç koldan saldırıya geçen Çapanoğlu kuvvetleriyle Ali

⁴¹⁶ BOA. Hat. 1542/039

⁴¹⁷ Özcan Mert, *Çapanoğulları*, s.41-44

⁴¹⁸ Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, s.92-96

Paşa kuvvetleri Kavak yakınlarında savaşmışlar, Mustafa Bey galip gelmiş, Çapanoğlu'na karşı mücadele gücü kalmayan Ali Paşa kaçmak zorunda kalmıştır.⁴¹⁹ Çapanoğulları ve Caniklizâdelerin çatışmasında bir kısım â'yânlar birine, diğerleri de ötekine yardım etmişlerdir.⁴²⁰ Kenanzâde ailesinin de bu mücadelede Canikliler tarafında olduğu anlaşılmaktadır. Çapanoğlu Mustafa Bey ile Canikli Ali Paşa ve oğlu Mikdad Ahmed Paşa'nın mücadelesinde askeri çarpışmaya dâhil olduklarını gösteren bir belge olmamakla beraber Ali Paşa'nın bir miktar malının Kenanzâde Ahmed Ağa zimmetinde olduğu anlaşılmaktadır. Ali Paşa'nın sırlarına vakıf olduğu belirlenen⁴²¹ hizmetkârlarından Şihmanoğlu El-hac Ali, ekmeççi taifesi zimmetinde olan 1554 keyl buğdayın alımını Zara mukataası mültezimi Seyyid Mehmed'e havale etmiş zimmetinde 500 keyl buğday kalmıştır. Yine Kenanzâde Ahmed zimmetindeki 246 keyl buğdayı Şihmanoğlu 1500 kuruşa senet yapmış 450 kuruşu ile beygir ve katır almış geriye 1050 kuruş kalmıştır.⁴²² 2 Şubat 1780 tarihli bu belgeden Mültezim Seyyid Mehmed ile Kenanzâde Ahmed'in Canikli Ali Paşa'nın Sivas'taki mutemet adamlarından olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca, Sivas Valisi Mahmud Paşa'nın memuriyeti dolayısıyla Recep Bey mütesellim tayin edilmişken onun azlinden sonra Canikli Ali Paşaoğulları'ndan Battal Hüseyin Paşa'nın isteği üzerine Ekim 1786'da Kenanzâde Ahmed Ağa Sivas mütesellimi tayin olunmuştur.⁴²³ Yine Canikli Ali Paşa ailesinden sabık Karaman Valisi Mikdat Ahmed Paşa'ya Sivas valiliği tevcih olunduğunda kendisinin memuriyeti nedeniyle Kenanzâde Ahmed Ağa mütesellim nasb olunmuştur. Görüldüğü gibi Ahmed

⁴¹⁹Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, s.98

⁴²⁰Yücel Özkaya, *Osmanlı'da Ayanlık*, s.137

⁴²¹Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, s.114

⁴²²S.Ş.S. No 1/ 226-227

“...ve yine havâle-i merkûmeden Kenanzâde Seyyid Ahmed nâm kimesne zimmetinde olan iki yüz kırk altı keyl hintayı merkûm Şihmanoğlu Sivas'a avdetinde bedel-i kat'i ve bin beş yüz guruşa temessük-i ita olunduktan sonra dört yüz elli guruş kıymetli esb ve katır ahz itmekle baki bin elli guruş alacağı kaldığın...”

⁴²³S.Ş.S. No 2/ 137

“... mütesellim nasb olunan Receb Bey hasbe'l-iktizâ azl ve yerine zabt ü rabt-ı memleket ve himâyet ve siyânet-i fukara ve zaîfa zımnında bir mütesellim nasb ve tayin olunması lâbud ve muktezi olmaktan naşi kârgüzar ve mücerrebü'l-etvar ve irade-i umûr-ı memlekete sahib-i liyakat ve iktidar olan **Kenanzâde Ahmed** zide-mecduhu mütesellim nasb ve tayin olunmak bâbında emr-i şerifim sudûrunu hâla Haleb Valisi düstûr-i mükerrer müşîr-i mufahham nizâmü'l-âlem vezirim **Battal Hüseyin Paşa** edâmallâhu-teâlâ iclâlehu tahrir ve iltimas itmiş olduğun Paşa'nın kapu kethüdası olan Hâcegân-ı divan-ı hümâyûndan hâla Arpa Emini kıdvetü'l-emâcid-i ve'l â'yân Mîr Numan zide-mecduhu bâ-takrîr-i inhâ mütesellimlik-i mezbûru iş bu iki yüz bir senesi muharremü'l-harâmın guresinden itibariyle zabt itmek üzere eyalet-i mezkûreye mumailiyh mütesellim nasb olunmak bâbında emr-i şerifim sudûrunu istid'â itmekle ber-vech-i meşrûh mütesellim nasb olunmak fermanım olmağın...”

Ağa'nın Caniklilerin müdahalesiyle ya da bizzat onlar tarafından mütesellimliğe getirilmesi iki aile arasındaki iyi ilişkileri gösteren başka bir durumdur. Canikliler-Kenanzâdeler arasındaki bağlantıyı net olarak ortaya koyan başka bir durum da Çapanoğulları-Canikli Ali Paşaoğulları mücadelesinin ikinci perdesinde, Kenanzâde Ali Ağa'nın Canikli Tayyar Mahmud Paşa'nın yanında bizzat yer almış olmasıdır.⁴²⁴ Ancak bu konu çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ayrıca işlenecektir.

Canikli Ali Paşaoğulları ile yakın ilişki içerisinde bulunmalarının yanı sıra Kenanzâdelerin Köse Paşa Hanedanı'yla da iyi ilişkiler kurduğunu düşündüren bir bilgi mevcuttur. Hafız Veliyüddin Paşa'nın 9 Haziran 1803 tarihli buyrulduyuyla, pederinin de ikâmet ettiği Kenanzâde Konağı'nın tamiratının yapılarak mefruşatının tanzimi isteğinden⁴²⁵ Köse Mustafa Paşa'nın Sivas Valisi olduğu dönemde Kenanzâde Konağı'nda kaldığı anlaşılmaktadır. Köse Paşa'nın valiliği Ağustos 1800 ilâ Ağustos 1802 tarihleri arasında tam iki yıl sürmüştür.⁴²⁶ Hafız Veliyüddin Paşa'nın Sivas Valiliği ise yedi ay sürmüştür.⁴²⁷

Aileler arasında gerçekleşen ilginç bir ilişki Kenanzâde Ahmed Ağa ile Sarızâde Emin Bey arasında cereyan eden hadisedir. 31 Mart 1781 tarihli kayda göre, 14 Eylül 1780 gününden otuz gün vade ile Kenanzâde Ahmed Ağa, Sarızâde Mehmed Emin Bey ve Hazineci Mehmed Ağa birbirlerine kefil olarak Erzurumî Osman Efendi'ye 5000 kuruşluk senet vermişlerdir.⁴²⁸ Burada borçlanma konusunda birbirlerine kefil olarak yardımcı olan Ahmed Ağa ve Mehmed Emin Bey aradan geçen birkaç ayın ardından birbirlerine karşı tamamen hasmane bir tavır sergilemişlerdir.

Kasım 1781 tarihiyle kayıtlı Sivas Beylerbeyinin tahriratına göre⁴²⁹ Sivas Alay Beyi Sarızâde Mehmed Emin Bey Kenanzâde Ahmed Ağa'yı hanesini yakmakla suçlamıştır. Ahmed Ağa meclis-i şer'ide sorgulanmış, haberi olmadığını yemin ile tasdik etmiştir. Daha sonra Sarızâde Emin Bey de kazara olduğunu beyan etmiş, birbirlerinin zimmetlerini ibra etmişler ve bundan sonra kim dava ederse Hazine-i Amire'ye 20.000 kuruşluk neziri havi hüccet ödenmesi şeklinde meseleye nizam

⁴²⁴ S.Ş.S. No 8/ 12

⁴²⁵ S.Ş.S. No 7/52

⁴²⁶ Necdet Sakaoğlu, *Köse Paşa Hanedanı*, s.103

⁴²⁷ Necdet Sakaoğlu, *Köse Paşa Hanedanı*, s.125

⁴²⁸ S.Ş.S. No 1/353

⁴²⁹ S.Ş.S. No 1/ 419-420

verilmiştir. Ancak Sarızâde Mehmed Emin Bey mahkemede kazara olduğunu belirtmişken bu durumu İstanbul'a bildirmiştir. Bununla birlikte Sivas ahalisinin de Ahmed Ağa hakkında dilekçeler göndermesini sağladığı anlaşılmaktadır. İki tarafın birbirine zıt tahriratlarından dolayı reyanın tehlikede olacağını düşünen merkezi hükümet hem Ahmed Ağa'yı hem de Sarızâde Mehmed Emin Bey'i sürgün etmek suretiyle Sivas'tan uzaklaştırarak zorunlu ikamete tabi tutmuştur.

Araştırmacılar, Kenanzâde-Zaralızâde aileleri arasındaki ilişkileri ise mücadele şeklinde nitelendirmişlerdir. Buna göre Kenanzâdeler ile Zaralızâdeler arasında büyük bir hâkimiyet mücadelesi cereyan etmiş, idari görevler elde etmek hususunda birbirleriyle sürtüşmeye girerek diğerinin sonunu getirecek harekette bulunmuşlar, ilk sürtüşme Zaralızâde Recep Paşa döneminde görülmüştür.⁴³⁰ Kenanzâde ve Zaralızâde ailesi fertlerinin birbirlerinden idari görevler devraldıkları görülmekle beraber iki aile arasında sarih şekilde belgelere yansıyan bir sürtüşme görülmemektedir. Sürtüşmenin Zaralızâde Recep Paşa döneminde başladığı düşüncesi büyük ihtimalle Sivas Bazarbaşılığı görevinin Kenanzade Feyzullah Ağa'dan alınarak Recep Paşa'nın oğlu Osman Bey'e tevcih edilmiş⁴³¹ olmasından kaynaklanmaktadır. Araştırma süresince biz, Sarızâde Mehmed Emin Bey ile Kenanzâde Ahmed Ağa arasında gerçekleşen sürtüşme nevinden bir mücadelenin Zaralızâdeler ile Kenanzâdeler arasında gerçekleştiğini gösteren bir kayda rastlamadık.

Aileler arasında ilişki kurmanın bir başka yolu ise evlilik bağı ile akrabalık tesis etmektir. Sivas'ta iki önemli aile arasında kurulan akrabalığa verilebilecek en güzel örneklerden biri Sarızâde Mehmed Emin Bey'dir. Kendisi Sarızâde Mehmed Paşa'nın oğlu Zaralızâde Mehmed Paşa'nın da torunudur.⁴³² Kenanzâdelerin Sivas'taki diğer â'yân aileleriyle arasında evlilik bağı ile akrabalık kurduğunu gösteren bir bilgi yoktur. Ancak Sivas'ın ileri gelen ailelerinden Ali Baba şeyhleriyle bu tarz bir akrabalık tesis etmişlerdir. 30 Kasım 1894 tarihiyle vefat ettiği anlaşılan Kenanzâde Nefise Hatun'un terekesi kızı Saniye ve kardeşleri Yusuf Ağa ve Fatıma Hatun'a münhasıra olmuş malının üçte birini de torunu Şeyh Mehmed Tahir'e bırakmıştır.⁴³³ Bu durumda Saniye

⁴³⁰ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.68

⁴³¹ İlhan Ege, *Kenanzâdeler*, s.114

⁴³² Saim Savaş, *XVIII. Asırda Zaralızâdeler*, s.88

⁴³³ BOA. HSDSABZ. 8/72

Hanım'ın annesi olan Kenanzâde Nefise Hatun⁴³⁴1873 yılında vefat eden Ali Baba Şeyhi Mehmed Tahir'in eşidir.



Saniye Hanım 1873 yılında vefat eden Mehmed Tahir'in kızı 1916 yılında vefat eden Mehmed Tahir'in ise annesidir. bkz. Saim Savaş, *Onaltıncı Asır Anadoluşunda Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi Sivas Ali Baba Zaviyesi*, İstanbul, 1992, s,55

⁴³⁴ Yusuf Ağa'nın kız kardeşi olması Nefise Hatun'un Kenanzâde Mehmed bin Feyzullah'ın kızı olduğunu gösterir.



3.BÖLÜM

AİLENİN İFA ETTİĞİ GÖREVLER, VAKIF HİZMETLERİ VE EKONOMİK YAPISI

3.1. Ailenin İfa Ettiği İdari Görevler

Kenanzade ailesi üyeleri Sivas vilayetinde önemli idari görevlerde bulunmuşlardır. Bu görevler hakkındaki en önemli iddia Kenanzâde Ahmed Ağa ile Feyzullah Ağa'nın Sivas Valiliği yapmış olduklarıdır.⁴³⁵ Ancak biz arşiv çalışmalarımız sırasında bu bilgiyi içerir bir belgeye ulaşamadık. Eğer iddia edildiği gibi Ahmed Ağa ve Feyzullah Ağa valilik görevinde bulunmuş olsalardı bazı belgelerde “Esbak Sivas Valisi, Vali-i Sabık, Sabık Sivas Valisi” Ahmed veya Feyzullah gibi kayıtlara rastlamamız gerektiği gibi ayrıca valilik görevini yerine getirdikten sonra kendilerine Ağa yerine Paşa şeklinde hitap edilmesi gerekirdi. Oysaki ne Başbakanlık Arşivi nede Sivas Şeriye Sicillerinden elde ettiğimiz belgeler içerisinde böyle bir tabir bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu konuda araştırmacıların yanıldıklarını söylemek gerekir.

Kenanzâdelerin elde ettikleri en önemli görev, en yüksek paye Dergâh-ı âli Kapıcıbaşılık rütbesidir. Kapıcıbaşı aslında saray kapıcılarının amiri ve büyük zabiti hakkında kullanılan bir tabirdir. Sonradan daimi surette taşra hizmetinde bulunanlara da verilmiştir. Bilhassa XVIII. yüzyıldan itibaren sayıları günden güne artmıştır.⁴³⁶ Yalnız bu rütbenin tevcihi için önemli bir hizmetin yerine getirilmiş olması gerektiği anlaşılmaktadır. Mesela Pazvantoğlu'nun Balkanların Kuzeyini elde etmek istemesine karşı onun isyan sahasını sınırlayan Tirsiniklioğlu bu hizmetine karşılık Dergâh-ı âli

⁴³⁵ İlhan Ege, *Zaralızadeler*, s.48'de dip not olarak Sivas Şeriye Sicillerinden belgeler göstermiştir, ancak bu belgeler Bazarbaşılık ile ilgili belgelerdir. Ayrıca bkz. İlhan Ege, *Sivas'ta Bir İsyân*, s.456'da bu bilgiyi aynen tekrar etmiştir. İlhan Ege, *Kenanzadeler*, s. 112'de ise aileden vezirlik payesine ulaşan kimseye rastlanılmadığını belirtmiştir. Ayrıca Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.64'te valilik görevinde buldukları bilgisini vermiş dipnotunda bazarbaşılık ile ilgili bilgi vermiş s.69'da ise Feyzullah Ağa'nın Sivas Valiliği görevine getirildiğini belirterek Sivas Şeriye Sicillerinden 5 nolu defterin 43 ve 167.ci sayfalarını dip not olarak göstermiştir. Söz konusu defterin 43.cü sayfası H. 18 Recep 1205 tarihinde Sivas vilayetinin Karahisarlı Ahmet Paşa'ya tevcih olduğunu belirtip görevi dolayısıyla Sivas'a bir mütesellim atandığına dair bilgi vermektedir. 167.ci sayfa ise Haremeyn-i Şerifeyn Mukataasından Gelingiras Mukataası ile ilgilidir.

⁴³⁶ M. Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri*, C.II, s.167-168

Kapıcıbaşılığı rütbesiyle taltif edilmiştir.⁴³⁷ Yine Çapanoğlu Mustafa Bey sadrazamın eyaletlerde uyguladığı siyasetin mahiyetini göz önünde bulundurarak Bâb-ı âli'nin itimat ve teveccühünü kazanmaya çalışmış, Hacıbektaş ve Avanos taraflarında haydutluk eden Sarılar Türkmenleri ile kapısız leventlerden meydana gelen bir topluluğu bozguna uğratmış, bunun üzerine Mustafa Bey'e 11 Mayıs 1768'de Kapıcıbaşılık verilmiştir.⁴³⁸ Başka bir örnekte Sinop Â'yânı Kavizade Hüseyin Bey görevini hakkıyla yaptığı gibi gemi inşaatında da gayret ve sadakat gösterdiğinden kendisine Dergâh-ı âli Kapıcıbaşılık rütbesi verilmiştir.⁴³⁹

Muhsinzade Mehmed Paşa tarafından Tuna Nehri kenarında bulunan Ordu-yu Hümâyûn'a katılmaları için Kethüdayeri Kenanzâde Ahmed Ağa'dan 150 süvari talep edilmiştir.⁴⁴⁰ Ahmed Ağa'ya 3 Eylül 1772 tarihiyle Dergâh-ı âli Kapıcıbaşılığı payesinin tevcih olunması⁴⁴¹ nedeniyle bu tarihte Ahmed Ağa'nın kendisinden istenilen miktardaki askeri tertip ederek Paşa'nın talebini yerine getirdiğini söyleyebiliriz. Ancak kendisine "Dergâh-ı âli kapıcıbaşılardan" şeklinde hitap eden başka bir belge olmaması Ahmed Ağa'nın bu payeyi uzun süre taşıyamadığını, hükümetin Kapıcıbaşılık rütbesini kendisinden geri aldığını gösterir.

Kenanzâde ailesinin idari alanda ifa ettiği, şüphesiz Sivas'ta nüfuzlarını arttırmalarını temin eden görevlerin başında mütesellimlik gelmektedir. Mütesellim sözlük manası olarak bir şeyi teslim alan kabul eden demektir. Görev açısından vali ve mutasarrıfların uhdelere verilen kaza ve sancakların idaresine memur edilen kişidir.⁴⁴² XVIII. yüzyılda Anadolu'nun pek çok sancağı mütesellimler ile idare olunmaya başlamış,⁴⁴³ sancak merkezinde oturan mütesellimler yerli ailelerin en kuvvetli olanları arasından seçilmişlerdir.⁴⁴⁴ Sivas'ın güçlü ailelerinden Kenanzâdeler de farklı zamanlarda bu önemli görevi ifa etmişlerdir. Aile içerisinde mütesellimlik görevi yapan üç isim, Mehmed Ağa ve oğulları Ahmed ile Feyzullah Ağa'dır.⁴⁴⁵ Eylül 1742

⁴³⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Rumeli Ayanları*, s.11

⁴³⁸ Özcan Mert, *Çapanoğulları*, s.36

⁴³⁹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.37

⁴⁴⁰ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s.112

⁴⁴¹ BOA. AE.SMST. III. 361/28858

⁴⁴² M.Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri*, C.II, s.639

⁴⁴³ Yücel Özkaya, *Osmanlı'da Ayanlık*, s.99-100

⁴⁴⁴ Yücel Özkaya, *Osmanlı'da Ayanlık*, s.172

⁴⁴⁵ S.Ş.S.No 1/ 458 numaralı belgede Kenanzâde Esseyid Feyzullah Ağa bin Mehmed Ağa kaydı varken, S.Ş.S. No 1/ 401 numaralı belgede Kenanzâde Esseyid Ahmed ve Karındaşı Feyzullah kaydı, Ahmed Ağa ve Feyzullah Ağa'nın Mehmed Ağa'nın oğulları olduğunu ortaya koymaktadır.

tarihinde Sivas bedestan kethüdası olup⁴⁴⁶ ilk kez mütesellimlik görevine getirilen Mehmed Ağa Zaralızâde Mehmed Paşa'nın Sivas Valiliği'nden alınarak yerine Trabzon Valisi İbrahim Paşa'nın atanması üzerine 1750 tarihinde Sivas Mütesellimi olmuştur.⁴⁴⁷ Mehmed Ağa bu göreve ikinci kez Şehvarzade El-hac Mustafa Paşa tarafından tayin edilmiştir.⁴⁴⁸

Mehmed Ağa'dan sonra oğlu Ahmed Ağa ilk kez 2 Kasım 1778 tarihli buyruldu ile mütesellim nasb olunmuştur.⁴⁴⁹ Sivas Valisinin Silistre muhafazasına memuriyeti nedeniyle 18 Mart 1786 tarihinde Kenanzâde Ahmed Ağa yeniden Sivas mütesellimi olup,⁴⁵⁰ 6 Eylül 1786'da hala Sivas mütesellimi olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵¹ Yine Sivas valisinin bu memuriyeti dolayısıyla önce Recep Bey mütesellim olmuşsa da onun azlinden sonra Battal Hüseyin Paşa'nın isteği üzerine 25 Ekim 1786'da Kenanzâde Ahmed Ağa yeniden mütesellim tayin olunmuştur.⁴⁵² Ahmed Ağa bu görevini sürdürürken Ocak/Şubat 1787 tarihinde Mikdat Ahmed Paşa'nın Kapı Kethüdası İbrahim'in istidası üzerine emr-i şerif ile tekrar mütesellim nasb edilmiştir.⁴⁵³

Feyzullah Ağa ise ilk olarak 31 Temmuz 1783 tarihinde mütesellim olarak tayin olunmuştur, ancak aynı tarihli diğer bir buyruldu ile Zaralızâde Recep Bey'in de mütesellim tayin olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Feyzullah Ağa mı yoksa Recep Bey mi görevi üstlenmiştir burada bir kesinlik yoktur.⁴⁵⁴ Sivas Valisi Yusuf Paşa'nın memuriyeti dolayısıyla önce eyalet Hazinedarı Seyyid Mehmed mütesellim tayin olunmuşken onun azledilmesiyle 21 Ekim 1789'da Feyzullah Ağa tekrar mütesellimlik görevine getirilmiştir.⁴⁵⁵ 4 Ocak 1790 tarihinde de hala bu görevi yürütmekte olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵⁶ 22 Aralık 1790 tarihinde Sivas Valiliği İzzed Mehmed Paşa'ya tevcih edildiğinde Kenanzâde Feyzullah Ağa emr-i şerif ile Mart 1791'de bir kez daha Sivas Mütesellimi tayin olunmuştur.⁴⁵⁷ Kenanzâdelerin son olarak mütesellimlik

⁴⁴⁶ Fulya Özdemir, *Sivas'ta Ekonomik ve Sosyal Hayat*, s.12

⁴⁴⁷ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.66

⁴⁴⁸ BOA. A.{DVNS.AHK.d.04/280

⁴⁴⁹ S.Ş.S. No 1/ 83

⁴⁵⁰ S.Ş.S No 2/ 122

⁴⁵¹ S.Ş.S. No 2/ 125

⁴⁵² S.Ş.S. No 2 /137

⁴⁵³ S.Ş.S. No 2/ 176

⁴⁵⁴ S.Ş.S. No 2/ 49

⁴⁵⁵ S.Ş.S. No 3/ 158

⁴⁵⁶ S.Ş.S. No 3/ 162

⁴⁵⁷ S.Ş.S. No 3/234

vazifesini uhdelere aldıkları tarih 2 Ağustos 1800'dür. Bu tarihte yine Feyzullah Ağa Sivas Mütesellimi tayin edilmiştir.⁴⁵⁸

Vilayet â'yânından olup mütesellimlikleri elde edenler uzun zaman bu görevde bulunmuşlar ve Anadolu'da birçok büyük hanedan bu yolla kurulmuştur.⁴⁵⁹ Görüldüğü gibi Mehmed Ağa'nın 1750 yılında mütesellim tayin edilmesinden başlayarak Feyzullah Ağa'nın son kez mütesellim nasb olduğu 1800 yılına kadar Kenanzâdeler elli yıl boyunca aralıklarla Sivas Mütesellimi olarak vazife yapmışlardır. Söz konusu süre zarfında Sivas Valilerine vekâlet etmek suretiyle vilayetin idaresinde direk söz sahibi ve vilayet işlerinde merkezi hükümetin muhatabı durumunda olmuşlardır. Mütesellimlik görevi Mehmed Ağa, Ahmed ve Feyzullah Ağalar ile sınırlı kalsa da ailenin Sivas vilayeti dâhilinde gücünün ve nüfuzunun artmasında, ailenin yerel bir hanedana dönüşmesinde şüphesiz etkili bir unsur olmuştur.

Kenanzâdelerin ifa ettikleri önemli diğer bir görev kethüdayeriliktir. 1558'de çıkan Bayezid isyanından sonra asi tımar erbabına olan emniyetsizlik dolayısıyla Anadolu'nun her tarafına yasakçı yeniçeriler konmuş ve büyük şehirlerde "Altı Bölük Sipahileri" ile yeniçerilerin oturmalarına müsaade olunmuştur.⁴⁶⁰ Altı bölük halkı üzerine zabıt olan kethüdayeri "kethüdayerilik mektubu" ile tayin olup, mektubun sonunda İstanbul'daki altı bölük halkı ağalarının imzası bulunurdu. Anadolu'daki altı bölük halkının uygunsuz hareketlerinden de kethüdayerleri sorumluydu. Bunların toplanıp savaş sırasında sefere sevki, seferden kaçanların isimlerinin tespiti ve cezalandırılmaları da kethüdayerinin görevidi.⁴⁶¹ Bu görevi Kenanzâde Ailesi'nden beş farklı isim değişik zamanlarda ifa etmişlerdir.

Belgelere göre aileden kethüdayerilik görevini ifa eden ilk kişi Esseyyid Ahmed Ağa'dır. Kendisine 3 Eylül 1772 tarihiyle kapıcıbaşılık rütbesi tevcih edildiğinde Ağa'nın kethüdayeri makamında olduğu görülmektedir.⁴⁶² 27 Mayıs 1777 ila 13 Nisan 1778 tarihli salyane defterinden⁴⁶³ ve 15 Ağustos 1778 tarihli El-Hac Ali Ağa'nın kabz

⁴⁵⁸ S.Ş.S. No 6/ 89

⁴⁵⁹ Yücel Özkay, *Osmanlı'da Ayanlık*, s.99-100

⁴⁶⁰ Mustafa Akdağ, *Celali İsyanları*, s.61

⁴⁶¹ Yücel Özkaya, *Osmanlı'da Ayanlık*, s.42

⁴⁶² BOA. AE.SMST.III. 361/28858

⁴⁶³ S.Ş.S. No 1/ 45-47

eylediği buğday ve arpanın defterinden⁴⁶⁴ Kenanzâde Ahmed Ağa'nın bu tarihlerde de kethüdayerilik görevinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu üç kayıt dışında Ahmed Ağa'nın kethüdayeri olduğunu gösteren başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Ahmed Ağa'dan sonra kardeşi Feyzullah Ağa Kethüdayerilik görevine tayin edilen aile üyesi olmuştur. "...*ebnâ-i sipâhiyândan otuz beş bölüğünde 99 akçe ulûfeye mutasarrıf kıdvetü'l- emâsil-i ve'l-akrân Seyyid Feyzullah Mehmed...*" Mart 1790 tarihinde Sivas, Sivaslı, Yıldızeli, Han-ı cedit ve Behramşah ve tâbi nahiyelerde sakin olan altı bölük yoldaşları üzerine zabıt ve kethüdayeri olarak atanmıştır.⁴⁶⁵ Feyzullah Ağa 16 Ağustos 1792 tarihinde Sivas Valisi Fevzi Süleyman Paşa tarafından, Sivas hanedanından olup kethüdayerilik umurunda istihdama layık olduğuna dair ocağı tarafından mektubu gelinceye kadar, bu göreve ikinci kez tayin edilmiştir. 22 Ocak 1795 tarihinde bir kez daha kethüdayeri tayin edilmiş,⁴⁶⁶ 18 Temmuz 1795⁴⁶⁷ ve 23 Eylül 1797⁴⁶⁸ tarihlerinde de göreve getirilen Ağa 12 Eylül 1798 tarihinde son kez kethüdayeri tayin olunmuştur.⁴⁶⁹

Kenanzâde Ali Ağa, kethüdayerilik görevine tayin edilen bir diğer aile üyesidir. Ali Ağa İlk olarak Eylül 1799 tarihinde bu göreve getirilmiştir.⁴⁷⁰ Zoralızâde Seyyid Hacı Mehmed Bey'in azli sonrasında Kasım 1799 tarihinde yerine Kenanzâde Seyyid Ali Ahmed kethüdayeri tayin olunmuştur.⁴⁷¹ Ağa, Mayıs 1801,⁴⁷² Temmuz 1803⁴⁷³ ve Ekim 1804 tarihlerinde tekrar kethüdayerilik görevine getirilmiştir.⁴⁷⁴ Bu göreve

⁴⁶⁴ S.Ş.S. No 1/ 53

⁴⁶⁵ S.Ş.S. No 3/ 172

⁴⁶⁶ S.Ş.S. No 5/ 331

⁴⁶⁷ S.Ş.S. No 4/ 26

⁴⁶⁸ S.Ş.S. No 4/ 140

⁴⁶⁹ S.Ş.S. No 4/ 185

⁴⁷⁰ S.Ş.S. No 5/ 22

Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.76'da Ali Ağa'nın 1794 tarihinde bu göreve getirildiğini belirtmişse de dipnot olarak verdiği "...doksan dokuz akçe ulûfeye mutasarrıf kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân Ali Ağa zide-kadruhu..." bilgisi söz konusu Ali Ağa'nın Kenanzade Ali Ağa olduğunu açıkça ortaya koymamaktadır.

⁴⁷¹ S.Ş.S. No 6/46 buradaki Seyyid Ali Ahmed kaydı Ali Ağa'nın Ahmed Ağa'nın oğlu olduğunu göstermektedir. Doğru yazım Seyyid Ali bin Ahmed şeklinde olmalıdır.

⁴⁷² S.Ş.S. No 6/poz.93, H. 1 Muharrem 1216/M. 14 Mayıs 1801

⁴⁷³ S.Ş.S. No 7/ 17

⁴⁷⁴ S.Ş.S. No 7/ 147

Haziran 1805'de⁴⁷⁵ son defa getirilen Ali Ağa'nın kethüdayeriliği, 23 Temmuz 1805 tarihinde ocak neferatı ile geçinememesi gerekçesiyle ref olunmuştur.⁴⁷⁶

Temmuz 1803 tarihinde Kenanzâde Seyyid Mehmed Ağa Sivas, Sivasili, Yıldızeli, Han-ı Cedid ve Behramşah ve tevabi nahiyelerde sakin olan altı bölük yoldaşları üzerine zabıt ve kethüdayeri olurken⁴⁷⁷ Kenanzade Ahmed Ağa ilk olarak 1815 yılında⁴⁷⁸ daha sonra Mayıs 1817 tarihinde bu göreve getirilmiş ve bu görevden alınmışsa da Ağustos 1818'de halkın isteği üzerine Mustafa Ağa'nın yerine yeniden kethüdayeri tayin edilmiştir.⁴⁷⁹



⁴⁷⁵ S.Ş.S. No 7/ 194

⁴⁷⁶ S.Ş.S. No 7/ 182

⁴⁷⁷ S.Ş.S. No 7/ 58

Mehmed Ağa, Feyzullah Ağa'nın oğludur. bkz. Salih Şahin, *Mekân ve İnsan*, s.284

⁴⁷⁸ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.70

⁴⁷⁹ İlhan Ege, *Zaralızâdeler*, s.49

Tablo 3.1 Kenanzadelerin İfa Ettiği Görevler

Görevlinin İsmi	Görevin Türü	Göreve Geliş Tarihi
Mehmed Seyyid Ağa	Bedestan Kethüdalığı	1742
	Sivas Mütesellimliği	1750
	Sivas Mütesellimliği	1751?
Ahmed Ağa	Dergâh-ı âli Kapıcıbaşılığı	3 Eylül 1772
	Sivas Mütesellimliği	2 Kasım 1778
	Sivas Mütesellimliği	18 Mart 1786
	Sivas Mütesellimliği	25 Ekim 1786
	Sivas Mütesellimliği	Ocak/Şubat 1787
	Kethüdayeri	1772
	Kethüdayeri	1777
Feyzullah Ağa	Sivas Mütesellimliği	31 Temmuz 1783
	Sivas Mütesellimliği	21 Ekim 1789
	Sivas Mütesellimliği	Mart 1791
	Sivas Mütesellimliği	2 Ağustos 1800
	Kethüdayeri	Mart 1790
	Kethüdayeri	16 Ağustos 1792
	Kethüdayeri	22 Ocak 1795
	Kethüdayeri	18 Temmuz 1795
	Kethüdayeri	23 Eylül 1797
	Kethüdayeri	12 Eylül 1798
	Bazarbaşı	1793
Ali Ağa	Kethüdayeri Vekili	Eylül 1790
	Kethüdayeri	Eylül 1799
	Kethüdayeri	Kasım 1799
	Kethüdayeri	Mayıs 1801
	Kethüdayeri	Temmuz 1803
	Kethüdayeri	Ekim 1804
	Kethüdayeri	Haziran 1805
Mehmed Ağa	Kethüdayeri	Temmuz 1803
	Bazarbaşı	1837
Ahmed Ağa	Kethüdayeri	1815
	Kethüdayeri	Mayıs 1817
	Kethüdayeri	Ağustos 1818

3.2. Ailenin Vakıf Hizmetleri

Durmak, durdurmak, alıkoymak manasındaki vakıf (vakf) kelimesi terim olarak “bir malın mâliki tarafından dinî, içtimaî ve hayrî bir gayeye ebediyen tahsisi” şeklinde özetlenebilecek, hukukî bir işlemle kurulan ve İslâm medeniyetinin önemli unsurlarından birini teşkil eden hayır müessesesini ifade eder.⁴⁸⁰ Kuran-ı Kerim’deki vakıf anlayışının temelini oluşturan “sadaka, infak ve hayırda yarışmaya” teşvik eden ayetlerin yanı sıra Allah yolunda malını harcamaktan kaçınanlar için çok şiddetli azabı bildiren ayetlerin vakıf müessesesinin ortaya çıkmasının temel amillerinden olduğunu söylemek mümkündür.⁴⁸¹ Hz. Ömer (r.a) Rasûlullah (s.a.v)’a gelerek “kendisine ganimet olarak Hayber toprağından bir arazinin düştüğünü, bu toprağı nasıl tasarruf etmesinin hayırlı olacağını” sormuş Rasulullah (s.a.v) cevaben “dilersen aslını habs edip menfaatini tasadduk edersin” buyurmuştur. Hz. Ömer malın aslının satılmaması, miras bırakılmaması ve hibe edilmemesi şartı ile fakara, zi’l-kurbâ, köle, misafir ve Allah yolunda olanların istifadesi için onu habs etmiştir. Bu İslam dünyasında ilk vakıf olarak kabul edilmektedir.⁴⁸²

Vakfın esasî bir malı insanların faydalanması için, Allah’ın mülkü hükmünde olmak üzere ferdi mülkiyet sahasından çıkarmaktır. Vakıf sisteminde finanse eden ve edilen olmak üzere iki unsur vardır. Finanse eden mallar taşınır ve taşınmaz olarak ikiye ayrılır. Asıl vakıf “akar” da denen taşınmaz malların vakfıdır. Finanse edenlerden bir kısmı taşınır servet de olabilir. Bu şekilde oluşan vakıf sandıklar veya fonlar ile kredi faaliyetleri yürütülür. Toprak şeklindeki vakıflara müstegallat, bina şeklindeki vakıflara musakkafat denilir.⁴⁸³

Osmanlı toprakları çarpıcı biçimde vakıf medeniyetinin eseridir. Camiler, bu Camilerin hamamları, medrese ve kütüphanesi, bazen sıbyan mektepleri, yanı başlarındaki imarethane, hankâh Selçuklu dönemi kervansarayları ülkenin vakıf eserler ağıyla örüldüğünü gösterir. Akla gelebilecek sayısız tesis yanında bu eserlerden gelen

⁴⁸⁰ Vakıf konusunda geniş bilgi için bkz. Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf” *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2012, C. 42, s.475-479

⁴⁸¹ Mustafa Güler, *Osmanlı Devletinde Harameyn Vakıfları (16 ve 17. Yüzyıllar)*, İstanbul,2011, s.21-22

⁴⁸² Mustafa Güler, *Harameyn Vakıfları*, s.23-24

⁴⁸³ Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul, 2012, s.307

veya vakfedilen tarla ve bahçelerin neması; eğitim, sağlık, aş dağıtmaktan kuş beslemeye hatta çocuklara kır gezisi yaptırmaya kadar çeşitli amaçlara vakfedilmiştir.⁴⁸⁴

Bu bağlamda Sivas şehir merkezinde tesis edilmiş, vakfiyesi mevcut ya da namevcut vakıflar, kuruluş tarihi itibariyle çok geniş bir zaman dilimine yayılmıştır. Bu genişliğe paralel olarak kurucuların görev, unvan, sosyo-ekonomik ve siyasi açıdan farklı özellikler taşıdıkları bilinmektedir. Tespit edilen ilk vakıftan itibaren toplam 337 vakfın 15'i Osmanlı dönemi öncesine ait olup, 41'i 1400-1700 tarihleri arasında, nihayet 281'i 1700-1850 dönemine aittir.⁴⁸⁵ Görüldüğü gibi vakıf tesis etme oranının en yüksek olduğu dönem, â'yânların idari mekanizma ve toplumsal hayatta faal olarak rol aldıkları dönem yani 1700-1850 arasındır. XVIII. asırda kurulan vakıflar arasında gelir kaynakları açısından Zaralızâde ailesi mensupları ile Selmanoğulları ve Hatipzâde ailelerinin kurmuş oldukları vakıflar en zengin olanlarıdır.⁴⁸⁶

Her ne kadar Zaralızâdeler, Selmanoğulları ve Hatipzâdeler kadar zengin vakıflar tesis etmemişlerse de Kenanzâde ailesi fertlerinden de vakıf tesis edenler mevcuttur. Ailenin vakıf faaliyetleri söz konusu olduğunda yine karşımıza çıkan ilk isim Kenanzâde Mehmed Ağa'dır. 1721 tarihinden itibaren ismine rastlanılan ve 1730 tarihinde minber konulmak suretiyle Cami haline getirilen Bahtiyarbostanı Mahallesi'ndeki Korkmazoğlu Mescidi bilahare Kenanzâde Mehmed Ağa tarafından yeniden inşa ettirilmiştir.⁴⁸⁷ Mart/ Nisan 1785 tarihiyle merhum Mehmed Ağa'nın büyük oğlu Kenanzâde Seyyid Tahir Ağa babası binası Camiinde hatip olanlar için günlük iki akçe nalbant dükkânından ve günlük iki akçe ekmekçi dükkânından vazife tayin etmiştir. Camide, merhum Ebubekir Ağa vakfından günlük iki akçe ile hatip olan İbrahim'in ölümünden sonra mahlûl kalan göreve oğlu Ahmed gelmiş, Kenanzâde Tahir Ağa'nın tayin ettiği 4 akçe ve Ebubekir Ağa vakfından tayin olunan iki akçeyle birlikte Camide hatiplik vazifesine gelen Ahmed'in günlüğü 6 akçe olmuştur.⁴⁸⁸

Mahalle sakinlerinin de Camiye vakıf şart ettikleri görülmektedir. Bahtiyarbostanı sakinelerinden Hacı Musazâde kızı Hadice Hatun malından 20 kuruşu onu on bir buçuktan istirbah olunarak senesi nemasından Kenanzâde Cami-i Şerifine

⁴⁸⁴ İlber Ortaylı, *Teşkilat ve İdare*, s.312

⁴⁸⁵ Ömer Demirel, *Makaleler*, s.140

⁴⁸⁶ Ömer Demirel, *Vakıf-Şehir*, s.116

⁴⁸⁷ Ömer Demirel, *Vakıf-Şehir*, s.43

⁴⁸⁸ VGMA. HD. 547/ 7a

şem-i asel ikad eylemek üzere şart etmiştir.⁴⁸⁹ Kenanzâde Vakfı da muhtemelen Kenanzâde Mehmed Ağa tarafından tesis edilmiştir. Gökçebostan Mahallesi'nde Bağcızâde Ömer Ağa tarafından yaptırılan Caminin imamına Kenanzâde vakfindan 10 kuruş tahsis edilmiştir.⁴⁹⁰

Kenanzâde Mehmed Ağa tarafından yeniden inşa ettirilen ve belgelerde Kenanzâde Cami-i Şerifi olarak geçen bu cami 1847 yılında Sivas Valisi Ali Aşkar Paşa tarafından büyük çapta bir onarıma tabi tutularak yenilenmiştir.⁴⁹¹ Caminin asıl ibadet alanı tavanının tamamı ahşap çıtalarla küçük karelere bölünmüştür. Tavan tekneleri Kur'an'dan ayetler ve bitkisel motiflerle süslenmiştir.⁴⁹² Bu Camii hâlâ ayakta olup günümüzde de ibadete açıktır. Cami tabelasında Çatalpınar Camii (Korkmazoğlu Camii) yazmaktadır, belgelere Kenanzâde Cami-i Şerifi şeklinde geçse de günümüzde Caminin her hangi bir kısmında Kenanzâde Mehmed Ağa ismi geçmemektedir.⁴⁹³

4 Ekim 1840 tarihli sicil kaydına göre Kenanzâde ailesinden Sabiha Hanım da bir vakıf tesis etmiştir.⁴⁹⁴ Buna göre Hacı Zahid Mahallesi sakinelerinden olan Kenanzâde Kerimesi Sabiha binti Mustafa Ağa bu tarihten yirmi gün önce vefat etmiş ve vefat tarihinden yedi sene önce, 4000 kuruş nakit akçe ile bir miktar gayrimenkulü habs etmiştir.⁴⁹⁵ Mevcut nakit ve menzilin istirbah ve isticar olunup, söz konusu nakdin nemasından ve menzilin icarından, önce söz konusu menzil ve çeşmenin gerekli tamir işlerinin yapılmasını, senede mübarek gecelerin birinde bir batman sadeyağ ve bir batman süzme baldan helva pişirilerek komşulara yedirilmesini, mahallede bulunan Şaban Ağa Mescid-i Şerifine senede bir şem-i asel yakılmasını ve Kömürlüzade mülkünün bitişiğinden Köle Osman mülkünün bitişiğindeki çeneye kadar olan kaldırımın tamir işlerinin görülüp baki fazla kalır ise vazife-i tevliyet olunmasını

⁴⁸⁹ S.Ş.S. No 5/ 56

⁴⁹⁰ Salih Şahin, *Mekân ve İnsan*, s.282

⁴⁹¹ Salih Şahin, *Mekân ve İnsan*, s.292

⁴⁹² Hikmet Denizli, *Sivas Tarih ve Anıtları*, Sivas, ?, s.75

⁴⁹³ Kanaatimizce Cami bahçesine yerleştirilecek bir tabelada binanın tarihçesi anlatılarak Cami banisi olan Kenanzâde Mehmed Ağa'nın yapmış olduğu hizmetin hakkı teslim edilmelidir.

⁴⁹⁴ S.Ş.S No 20/ 126-128

⁴⁹⁵ "...mahalle-i merkumede kâin etraf-ı erbaası Tırkeşzâde Osman Ağa, Akçakilizâde Mustafa Ağa eytâmları Ayşe ve Saniye mülkleri ve Şeyh Ebubekir Efendi bahçesi ve tarîk-i âmm ile mahdûd bir bâb kış evi maa sekü taht-ı oda ve bir bâb fevkanî oda taht-ı ahur ve bir bâb matbah damı ve bir bâb kiracı damı ve bir mikdar eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmireli bağçe ve bir mikdar havlu ve derûn-i havluda bir lüle ma-i câri çeşme-i müstemil mülk menzili ile sükî-sultani haffaflar derûnunda kâin bir taraftan Alâeddin Paşa dükkânı ve mezburtan-ı Ayşe ve Saniye dükkânları ve tarîk-i âmm ile mahdûd bir bâb dikici dükkânını hasbete'n-li'llah..."

belirtmiştir. İlaveten söz konusu dükkânın kiraya verilerek, kirasından dükkân ve Mescid-i Şerifin gerekli tamir işleri görülüp baki fazla kalanın vazife-i tevliyet olunmasını, hayatta olduğu sürece kendisinin vakfiye şartlarını icra etmesini, vefatından sonra Emiroğlu Seyyid Osman'ın müteveli olup vakıf şartlarını icra etmesini, onun vefatından sonra büyük oğlu ve onun büyük oğlunun müteveli olup, evlatlarının dahi zürriyeti kesilirse söz konusu Mescitte imam olanların müteveli olmasını şart etmiştir.

Bu vakfiye Kenanzâde kerimesi Sabiha Hanım'ın vefatından sonra dava konusu olmuştur. Yine belgeye göre Sabiha Hanım'ın oğlu Hasan bin Ali'nin vasisi ve babaannesi olan Ayşe binti Abdullah'a vekâleten Kenanzâde Bazarbaşı Mehmed Ağa ibni Feyzullah, Yıldızeli Kazası Kırmacı Karyesi ahalisinden Emiroğlu Esseyyid Osman bin Yusuf üzerine dava etmiştir. Mahkemenin tanık talebi üzerine Tütüncü Seyyid Ataullah Efendi bin Abdullah ve İbrahim Ağa bin Hamza, Sabiha Hanım'ın vakfiye tevliyetini Seyyid Osman'a bıraktığına şahitlik etmişlerdir. Bunun üzerine mahkeme vakıf tevliyetinin Seyyid Osman'a iktiza eylediğine hükmetmiştir.

Bazı vâkıflar, mülkleri olan mal eşya veya paraların işletilmesinden elde edilecek gelirleri kayd-ı hayat şartı ile kendilerine, vefatlarından sonra eşlerine, evlatlarına ve ahfadına şart etmişlerdir. Bu uygulamaya genel olara “zürri vakıflar” adı verilmiş⁴⁹⁶ mütevellilik vazifesi ile vakıflar ailelere hizmet ettirilmiştir. Öyle ki Cami, Mescit, mektep ve çeşmelerin tamire muhtaç oldukları, hatta yer döşemelerinin bile kalmadığı halde mütevelliler vakıf gelirlerini kendilerine ayırmışlardır.⁴⁹⁷ Dikkat edilirse iki vakıf örneğinde de Kenanzâde ailesinden müteveli tayini yapılmamıştır. Sabiha Hanım sadece yaşadığı sürece vakıf şartlarını icra etmek istemiş vefatından sonra ise kendi ailesinden birini değil Emiroğlu Esseyyid Osman bin Yusuf'u ve evlatlarını müteveli tayin etmiştir.

3.3. Ailenin Ekonomik Yapısı

Â'yân ailelerinin bölgelerinde nüfuzlarını devam ettirebilmeleri için bir takım şartlar gereklidir. İstanbul'dan devlet ileri gelenleri içerisinde destekçi bulmaları gerektiği gibi ellerinde her zaman kullanabilecekleri bir levend gurubunun yanı sıra

⁴⁹⁶ Mustafa Güler, *Harameyn Vakıfları*, s.162-163

⁴⁹⁷ Ömer Demirel, *Makaleler*, , s.171

büyük bir servet olması zorunluluğu vardır.⁴⁹⁸ Dolayısıyla Sivas Vilayetinin önemli â'yân aileleri arasında görülen Kenanzâdelerin yerel hanedan olarak temayüz etmesini sağlayan gelir kaynakları ile menkul ve gayr-i menkul varlıklarının tespit edilebildiği ölçüde ortaya konması önemlidir. Malikâne, çiftlik, resmi görevlerden elde edilen gelirler gibi â'yân ailelerinin geneli için tespit edilen gelir kaynakları Kenanzâde ailesi içinde aynen geçerlidir.

3.3.1. Malikâne Gelirleri

Â'yânlık müessesesinin gelişiminde malikâne sisteminin etkisi bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda Kenanzâdelerin de Gelingiras malikânesini tasarruf ettikleri ve bunun ailenin gelir kaynaklarından biri olduğu görülmektedir.⁴⁹⁹ Gelingiras Merzifon Kazası'nın Güney taraflarını çevreler. Ilıcak Nuyin'in kızı ve İzzeddin Mehmed-i Pervane Bey'in zevcesi olan Giras Hatun'a gelin olduğu zaman verilen çiftlik, onun adıyla "Gelingiras" şeklinde isimlendirilmiştir⁵⁰⁰ Amasya'ya bağlı Gelingiras kazasında divani ve malikâne sistemine bağlı⁵⁰¹ köyler ve mezraların gelirleri Mekke ve Medine fukarasına gönderilmek üzere vakıf haline getirilmiştir. Bu arazinin ne zaman ve kim tarafından şart edildiği bilinmemektedir. Kazaya bağlı 33 köy ve 3 mezradan oluşan bu vakfın gelirleri divani ve malikâne sistemine göre yazılmak suretiyle 1520 yılında toplam 129.482 akçe, 1576 senesinde 172.074 akçe olarak gerçekleşmiştir.⁵⁰²

Kenanzâdelerin bu malikâneyi kaç tarihinden itibaren tasarruf ettikleri tam olarak bilinmemekle beraber M. 1766/67 (H. 1180) tarihinden önce olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Darü's-saade Ağası ve Harameyn-i Şerifeyn Evkafı Nazırı El-hac Cevher Ağa'nın Divan-ı hümayûn'a arzı ile harameyn mukataası köylerinden H. 1180, 81, 83, 84, 85, 86 ve 87 senelerine mahsuben malikâne mutasarrıflarından

⁴⁹⁸ Yücel Özkaya, *Osmanlı'da Ayanlık*, s.IX

⁴⁹⁹ Gelingiras ismi; Gelgiras, Gelengiraz gibi farklı şekillerde yazılmış ve okunmuştur. bkz. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Ankara 2006, s.191 ayrıca Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Ankara, 2017, s.283 Araştırmacı farklı tarihlerde yayımlanan bu çalışmasının ilkinde Gelengiras, ikincisinde Gelingiraz şeklinde okumuştur. Biz bu yer ismini Gelingiras şeklinde kullandık.

⁵⁰⁰ Abdi-Zade Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi I*, Ankara, 1986, s.330

⁵⁰¹ Belgelere "iki başlı" yahut "iki baştan" ve "tasarruf" olarak anılan mâlikâne-divanî sistemi içerisinde yer alan mali birimlerde vergi gelirleri iki farklı bölüme ayrılır. Bir bölümü mâlikâne hissesi adıyla vakıflar veya özel şahıslara, diğer bölümü divani hissesi adıyla devlete aittir. Özel mülk olarak şer'i miras hukuku nedeniyle zamanla küçük paylara bölünme riski bulunan mâlikâne hisselerini sahipleri vakıflara dönüştürme eğiliminde olmuşlardır. Mâlikâne-divanî sistemi hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmed Genç, "Mâlikâne-Divanî" *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2003, C. 27

⁵⁰² Mustafa Güler, *Harameyn Vakıfları*, s.175

Kenanzâde Ali, Mehmed Seyyid, Feyzullah ve Ahmed ve Seyyid İbrahim hisselerinde olan 24.201 kuruşun tahsili için 3 Aralık 1779 tarihli emr-i şerif ile Darü's-saade ağası ikinci çukadar İsmail mübaşir tayin edilmiştir.⁵⁰³ Haremeyn Vakıfları mukataalarının 1762 yılından itibaren sisteme dâhil edildiği⁵⁰⁴ göz önüne alındığında muhtemelen bu tarihten itibaren Kenanzâdeler Gelingiras Mukataası'nı tasarruf etmeye başlamışlardır denilebilir.

1788/89 yılı sonuna kadar Gelingiras ve bağlı nahiyeleri tasarruf eden ailenin zimmeti, harc-ı hazine ve kalemiye ile birlikte 35.739 kuruşa ulaşmış bu nedenle söz konusu meblağ ödeninceye kadar malikâne mübaşir marifetiyle zapt olunmuştur. Kenanzâde Seyyid Ali Ağa borcu taksit ile ödemeyi taahhüt etmiş, 10 Mart 1793 tarihiyle söz konusu mukataaya müşterekleri tarafından dâhil olunmayıp yed-i vahidten kendisinin zapt etmesi için emr-i âli sudur etmiştir. Haremeyn-i Şerifeyn Nazırı Halid Ağa tarafından "Teber-dar" El-hac Ali Ağa'ya yazılan mektupta Gelingiras ve bağlı mukataasının M.1793/94 (H.1208) den itibaren zapt olunmak üzere Hatt-ı hümayûn ile Kenanzâde Ali Ağa'ya verildiği M.1792/93 (H.1207) senesi iltizamının da Ali Ağa tarafından zapt olunması gerektiği ve kendi harcırahı ve masrafı için Ali Ağa'nın taahhüt ettiği 1500 kuruşu alarak zapt temessükünü kendisine teslim etmesi bildirilmiştir.⁵⁰⁵ Aile belirtilen tarihler arasında, beş yıl kadar malikânenen faydalanamamış, bu süreçte Gelingiras Mukataası yed-i vahid tarafından zapt olunmuştur. Benzer şekilde başka â'yân ailelerinin de malikâne vergilerini ödemedikleri görülmektedir. Örneğin Zennecizâdeler'den Mustafa, Eredna Mukataası vergilerini ödemediği gibi Kayseri Sancağı'ndaki Belan ve civarı mukataasının 3/4 hissesini üzerinde bulunduran Zennecioğlu Mehmed'in oğulları H. 1182'den 1186 sonuna kadar senede mal-ı miri ve kalemiye ve faiz için ödemeleri gereken 500 kuruşu ödememişlerdir.⁵⁰⁶

Kenanzâde Ali Ağa'nın malikânenin harc-ı hazine ve kalemiye kaynaklı borçlarını taksitle ödemeyi taahhüt etmesi üzerine Gelingiras mukataası tevliyeti kendisine verilmiş bu durum aile içerisinde anlaşmazlığa neden olmuştur. 13 Nisan 1797 tarihli sicil kaydına göre Kenanzâde Seyyid Ali Ağa arzuhal ile Gelingiras

⁵⁰³ S.Ş.S. No 1/ 212

⁵⁰⁴ Mehmet Genç, *Mâlikâne*, s.516-517

⁵⁰⁵ S.Ş.S. No 5/ 167

⁵⁰⁶ Yücel Özkaya, *Osmanlı'da Ayanlık*, s, 133

Mukataası'na müdahalelerin önlenmesini istemiş, bunun üzerine Harameyn-i Şerifeyn Evkaf Nazırı Halid Ağa Divan-ı Hümayun'a verdiği arz ile Gelingiras'ta bulunan Harameyn-i Şerifeyn evkafı mukataası hatt-ı hümayun ile tevliyet olarak Kenanzâde Ali Ağa'nın uhdesinde olup başkasının müdahalesi icap etmez iken malikâne mutasarrıflarından Kenanzâde Feyzullah Ağa'nın söz konusu vakfi zapt etmek sevdasında olduğunu bildirmiştir. Bu arzdan sonra sudur eden ferman ile Feyzullah Ağa'nın müdahalesinin men olunup hilaf-ı emr-i âlişan hareketi olur ise layıkıyla haddinin bildirileceğinin kendisine duyurulması emrolunmuştur.⁵⁰⁷

Gelingiras mukataasına ilaveten Kenanzâde Mehmed Ağa'nın Sivas cizyesi, adet-i ağnam ve diğer mukataa malını iltizam eylediği Tokat Naibi'ne gönderilen Kasım 1752 tarihli hükümden anlaşılmaktadır.⁵⁰⁸ Bu iltizamın sonraki yıllarda devam ettiğine dair bir bilgi olmamakla beraber ailenin malikâne olarak Gelingiras mukataasını tasarrufunda bulundurduğu görülmektedir.

3.3.2. Çiftlik Gelirleri

Â'yânların servetlerine kaynaklık eden çok önemli diğer bir kurum, Osmanlı miri toprak sisteminin bozulması sonucunda ortaya çıkan çiftliklerdir. Daha önce de belirtildiği gibi â'yânlar çiftliklerde yapılan üretimin büyük çoğunluğuna el koymuşlar ve üretimin çok büyük kısmını pazarlara taşımışlardır. Talep üzerine artan zahire fiyatları nedeniyle, â'yânlar ürünlerin pazarlanmasından da önemli gelirler elde etmişlerdir. En güçlü ailelerin ortaya çıktığı bölgelere bakıldığında bu bölgelerin batı pazarları ile en yoğun ticaret yapan bölgeler olduğu görülür.⁵⁰⁹ Orta Anadolu'da çiftliklerde üretilen malların batı pazarları ile ticaret yapılan bölgelere nasıl taşındığı ayrı bir konu olmakla beraber Kenanzâdelerin de çiftlik işletmesi sahibi oldukları, Kenanzâde Ali Ağa ve Ahmed Ağa ile ilgili kayıtlardan anlaşılmaktadır.⁵¹⁰

Çiftliklerin büyüklüğü konusunda bir şey söyleyemeyeceğimiz gibi Ali Ağa'nın çiftliğinin nerede olduğuna dair bir bilgi de yoktur. Onun çiftlik sahibi olduğu malı ve

⁵⁰⁷ S.Ş.S. No 4/ 108, 110

⁵⁰⁸ BOA. A. {DVNS.AHK.SS.d.04/390

⁵⁰⁹ İlber Ortaylı, *Teşkilat ve İdare*, s.356

⁵¹⁰ Bu Ali, Ali Ağa bin Ahmed Ağa olup Gelingiras Mukataasının tevliyetini alan Ali Ağa ile karıştırılmamalıdır.

eşyası, nakdi ve emlakı, akar ve arazisi, çiftliği, hayvanatı, hububatı yani bütün muhallefatının canib-i miri için zapt edilmesi isteğinden anlaşılmaktadır.⁵¹¹

Ahmed Ağa'nın ise çiftliğinin Kabalı Nahiyesi'nde olduğu ve ora halkı ile anlaşmazlık yaşayıp kendisinden şikâyetçi olunduğu görülmektedir. 17 Aralık 1815 tarihli kayda göre Kabalı Nahiyesi, Eski isimli karye ahalisi, karyeleri toprağında eskiden beri koyun vesaire davarlarını otlatıp, ot ve suyundan istifade ede geldikleri, eskiden beri müstakil meraları olan bu yere başkalarının müdahalesi gerekmezken Kenanzâde Esseyyid Ahmed'in kanuna aykırı olarak müdahale edip mera yerini zapt etmek sevdasında olduğu şikâyetinde bulunmuşlar, mera yerinin kendileri tarafından zapt olunarak hayvanlarını otlatabilmeleri hususunda emr-i şerif sudurunu istida etmişlerdir. Bunun üzerine Divan-ı hümâyûndan kanun sorulmuş, cevaben mera yerinin çiftlik hayvanatına ait olup eskiden beri burada otlatılmakta olduğu ancak çiftlik mutasarrıflarının müdahalesi olmayıp karye ahalisinin de meranın otundan suyundan faydalandıkları belirtilmiştir. Mera yerine fuzuli müdahalenin men olunarak karye ahalisine eskiden olduğu gibi hayvanlarını otlatmaları için emr-i şerif verilmesine hükmolunmuştur.⁵¹²

3.3.3. Resmi Görevlerden Elde Edilen Gelirler

Kenanzâde ailesinin diğer bir gelir kaynağı ifa ettikleri resmi görevlerden elde ettikleri kazançlardır. Mütesellimlik, Kethüdayerilik gibi idari görevlerin yanında uzun süre uhdelelerinde bulundurdıkları bazarbaşılık görevi, ailenin nüfuz ve servetinin artmasında önemli gelir kaynakları olmuştur.

Kenanzâdelerden Mehmed Ağa ve oğulları Ahmed ile Feyzullah Ağa değişik tarihlerde mütesellimlik görevi ifa etmişlerdir. Bu görevden ne kadar gelir elde edildiğini görmek için örnek vermek gerekirse 1778 tarihinde İbrahim Paşa'nın Kars muhafazasında memuriyeti nedeniyle mütesellim tayin olunan Sivas Alay Beyi Sarızâde Mehmed Emin Bey'e⁵¹³ 1000 kuruş maaş tahsis edilmiştir. Yine 1791senesi Mayıs ayı başında mütesellim tayin olunan Zaralızâde Recep Bey tarafından mütesellimlik aylığı

⁵¹¹ BOA. C.ML. 544/22349

⁵¹² BOA. A_ {DVNSAHK_SS_ d 025/94

⁵¹³ S.Ş.S. No 1/ 84

ve tayyarat-ı saireden⁵¹⁴ geriye kalan 10.375 kuruşun kabz olunması hususunda emri şerif sudur etmiştir.⁵¹⁵ Dolayısıyla mütesellimlik aylığı ile tayyاراتtan tahsis olunan gelirin yıllık 15.000 kuruş civarında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu miktarı o dönem Sivas'taki et, ekme ve sadeyağ (tereyağı) fiyatları üzerinden somutlaştırarak günümüzle karşılaştırabiliriz. 15.000 kuruş, 1kuruş= 40 para ölçüsüyle 600.000 para eder.⁵¹⁶ Bu miktar günümüzde et üzerinden hesaplandığında 2.450.000 lira, ekme üzerinden hesaplandığında 423.060 lira, sadeyağ üzerinden hesapladığımızda ise 224.350 lira olarak bulunur. Bu sonuçların ortalamasını aldığımızda mütesellimlik gelirin yıllık olarak yaklaşık 1.031.300 lira, aylık olarak 85.941 lira olduğu sonucuna ulaşırız ki buna göre Kenanzâdelerin dönem dönem ifa ettikleri mütesellimlik görevinden önemli miktarda gelir elde ettiklerini rahatlıkla söyleyebiliriz.⁵¹⁷

Bir diğer önemli idari görev kethüdayeriliktir, bu makamda bulunanlar hem defter tanzim olunması hem de tevzi olunan meblağın tahsilinde etkin olarak rol almışlardır. Kethüdayerilik vazifesinde mütesellimliğe göre daha fazla aile üyesi görev almış, Ahmed Ağa, Feyzullah Ağa, Ali Ağa, Mehmed Ağa ve diğer Ahmed Ağa kethüdayeri tayin olunmuşlardır. 21 Temmuz 1792 tarihinden Ocak 1793 sonuna kadar düzenlenen altı aylık tevzi defterinde kethüdayeri Kenanzade Feyzullah Ağa'nın 500 kuruş tahsildariye aldığı görülmektedir.⁵¹⁸ Yine 3 Haziran 1802'de mahallelere ayrılan toplam 7260 kuruşdan 500 kuruş,⁵¹⁹ 25 Şubat 1805 tarihinde taksim olunan salyaneden kethüdayeri Kenanzade Ali Ağa 500 kuruş tahsildariye almıştır.⁵²⁰ Aynı şekilde Ekim

⁵¹⁴ Tayyarat: Muayyen ve Mukarrer olmayan varidat, bkz. M. Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri*, C.3, s.426, ayrıca, havadan gelen paralar, bkz. Ferit Devlioğlu, *Osmanlıca Lûgat*, s.1216

⁵¹⁵ S.Ş.S. No 5/43

⁵¹⁶ Ali Akyıldız, "Para" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.34, 2007, s.164

⁵¹⁷ 1790-1791 yıllarında Sivas'ta sığır etinin 1 kıyyesi (1 kıyye= 1.282 kg.) 11 paradır ve 600.000 para ile alınabilecek et miktarı yaklaşık olarak 70.000 kilodur. Günümüz et fiyatını 35 lira baz alırsak bu ücretin günümüzdeki karşılığı 2.450.000 lira olur. 1790-1791 yıllarında 55 dirhem (1. Dirhem=3,205 gr) has ekme 1 paradır. 600.000 para ile alınabilecek ekme miktarı 105.765 kg. dır. Günümüzde ekmeğin kilosunu 4 lira baz aldığımızda karşılığı 423.060 lira olur. 1800 yılında 1 kıyyesi 120 para olan tereyağını baz alırsak 600.000 para ile 6410 kg. tereyağı satın alınabilir. Günümüz fiyatlarıyla tereyağını 35 lira aldığımızda 224.350 lira sonucuna ulaşırız. Fiyatlar için bkz. Ömer Demirel, *Makaleler*, s.126,127 ayrıca Sivas narh kayıtları için bkz. Ömer Demirel, *II. Mahmud Dönemi Esnaf*

⁵¹⁸ S.Ş.S. No 5/147

⁵¹⁹ S.Ş.S. No 7/ 9

⁵²⁰ S.Ş.S. No 7/ 159

1815⁵²¹ ve 24 Nisan 1818⁵²² tarihiyle mahallelere tevzi olunan salyanede defterlerine göre kethüdayeri Kenanzâde Ahmed Ağa 750'şer kuruş tahsildariye almıştır.

Tevzi defterlerine göre tahsildariye dışında aile üyelerinin “â'yâniye” “ikramiye” adı altında paralar aldıkları da anlaşılmaktadır. Örneğin 13 Nisan 1778 tarihiyle vilayet için yapılan masrafa göre Kenanzâde Ahmed Ağa'nın çavuşlarına 100 kuruş “...çizme bahası...” verilirken kendisinden alınan zahirenin zararı olarak 250 kuruş harcamalarda yer almıştır.⁵²³ 26 Eylül 1781 tarihli salyanede Kenanzâde Ahmed Ağa'ya 3000 kuruş, gelecek salyanede mahdumuna (muhtemelen Ali Ağa) 260, kendisine 650 kuruş verileceği kaydedilmiştir.⁵²⁴ Temmuz 1789 sonundan 17 Mart 1790 tarihine kadar yapılan masrafların defterinde Kenanzâde Feyzullah Ağa'ya 500 kuruş “ikramiye” verilirken⁵²⁵ 13 Eylül 1801 tarihli salyanede de 250 kuruş “â'yâniye” aldığı görülmektedir.⁵²⁶ Aynı şekilde 25 Aralık 1817'de Sivas'a tevzi olunan salyaneden Reis-i Â'yân Kenanzâdeye 300 kuruş verilmiştir.⁵²⁷

Kenanzâdelerin Sivas'ta 40 yıla yakın uhdelerinde bulundurdukları bazarbaşılık vazifesi de önemli bir gelir kaynağı durumundadır. Bakkal esnafının her türlü işini yürütmek amacıyla bazen bakkal esnafı ileri gelenlerinden bazen de şehrin ileri gelenlerinden tayin edilen görevliye “Bazarbaşı” veya “Bakkalan Bazarbaşı” denilmektedir. Bazarbaşı tayini beratla yapılmakta ve bu görev kendisine malikâne usulüyle verilmekte, beratı yenilenmek suretiyle babadan oğula geçebilmektedir. Sivas bazarbaşılığı kırk yılı aşkın süre Kenanzâdelerin tasarrufunda kalmıştır. 1793 tarihinde Feyzullah Ağa'nın uhdesinde olan bazarbaşılık 1837 tarihinde oğlu Mehmed Ağa yedindedir.⁵²⁸ Bazarbaşının ilk görevi pazara gelen malları bakkal esnafına taksim etmesidir. Bakkal esnafından alınan vali tayinatı ve bakkal esnafının her türlü vergisini zamanında ödeyeceğine dair kefil olmakta ve esnaf adına taahhütte bulunmaktadır. Bazarbaşılar kendi ücretleri karşılığında pazara gelen yaş meyve yükü başına 4 para, her esnaftan sattığı eşya yükü başına 2 para almaktadır. Zımmi katırcılardan da “mu'tad

⁵²¹ S.Ş.S. No 10/ 12

⁵²² S.Ş.S. No 10/ 161

⁵²³ S.Ş.S. No 1/ 124-126

⁵²⁴ S.Ş.S. No 1/ 403-405

⁵²⁵ S.Ş.S. No 3/ 176

⁵²⁶ S.Ş.S. No 6/poz.80, H. 15 Cemaziye'l-evvel 1216/M. 23 Eylül 1201

⁵²⁷ S.Ş.S. No 10/ 144-145

⁵²⁸ Ömer Demirel, *II. Mahmud Dönemi Esnaf*, s.52-54

olan miktarda” ücret alındığı anlaşılacakla beraber miktarı belli değildir.⁵²⁹ 1 Mayıs 1837 tarihli sicil kaydına göre bakkal esnafı bazarbaşılığına ba-berat-ı âlişan mutasarrıf olan Kenanzâde Seyyid Mehmed Ağa bin Seyyid Feyzullah Ağa'nın malikâne rusumatından olarak aldığı yaş meyvenin her yükü başına 4 para ve esnaftan her yükten aldığı 2 para katrancı zımmiden aldığı senelik meblağın kendisine tahsis edilmiş rusumat olmadığı iddiasıyla esnafla aralarında çekişme ve düşmanlık meydana gelmiş, bu itiraz haksız bulunarak söz konusu ücretlerin bazarbaşılara tahsis olunan rusumat olduğu ilam olunmuştur.⁵³⁰

Bazarbaşılık ailenin uhdesinde olmasına rağmen bazen başkalarına ihale olduğu diğer bir söylemle aracıya devredildiği anlaşılmaktadır. Bu tarz bir uygulamada alınan farklı görevlerin etkisi olmalıdır. Mesela Feyzullah Ağa kethüdayeri tayin edildiğinde iki görevi aynı anda yürütmek yerine bazarbaşılık görevini bir başkasına ihale etmiş olabilir. Örneğin, ber-vech-i malikâne Kenanzâde Feyzullah Ağa uhdesinde iken birkaç seneden beri bazarbaşılık ehil olmayan kimselere ihale ve tefviz olduğundan malzemelerin gelişinde kaide-i kadimden fazla akçe alınması nedeniyle fukara kadre uğramış bazarbaşı azlolunarak Beşir Bey bu göreve tayin olup Feyzullah Ağa tarafından şartnamesi ita olunmuştur.⁵³¹ Bu uygulamanın tersine bazarbaşılığın Feyzullah Ağa tarafından zabt edilmesinin istendiği de görülmektedir. 8 Eylül 1798 tarihli buyruhduda Kenanzâde Seyyid Feyzullah uhdesinde olup başkası üzerine verilen bazarbaşılığın yeniden ba-berat-ı şerif malikâne uhdesinde olan Feyzullah Ağa tarafından zapt olunarak rüsum-ı bazarbaşılığın cem ve tahsil olunması istenmektedir.⁵³²

Timar tasarruf edenlerin devletin resmi görevlileri olması hasebiyle timar gelirlerini de resmi görevlerden elde edilen gelirlere ekleyebiliriz. Gerek nüfus defterleri gerekse Sivas Şeriye Sicillerinde timarlı süvari kaydolunan aile üyeleri tespit edilmektedir. 28 Ağustos 1827 tarihli kassam defterinden Kenanzâde Ali Ağa bin Hasan'ın erbab-ı timardan olduğu anlaşıldığı gibi, 1844 tarihli nüfus sayımında Osman bin Mehmed bin Feyzullah, yine timarlı süvari olarak kayıtlıdır.⁵³³

⁵²⁹ Ömer Demirel, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri Ve Esnaf Teşkilatı*, Sivas, 1998, s.69-70

⁵³⁰ S.Ş.S. No 18(20 rulo) / 133

⁵³¹ S.Ş.S. No 4/ 13

⁵³² S.Ş.S. No 4/230

⁵³³ BOA. NFS_d 2412/033

3.3.4. Menkul ve Gayr-ı Menkul Varlıklar

Kenanzâdelerin sahip olduğu menkul ve gayr-i menkul varlıklar, ailenin mali gücü hakkında ipucu vermektedir. Satış hüccetlerinden ev, tarla, bahçe, dükkân gibi gayr-ı menkul varlıkları takip etmek mümkün olmakla beraber, menkul varlıkları hakkında yeterli bilgi sahibi olunamayıp var olan kayıtlar üzerinden aile üyelerinin yaptıkları borçlanmaları takip etmek mümkün olmuştur. Sivas esnaf ve tüccarının nakit para bakımından fazlaca zengin olmadıkları⁵³⁴ göz önüne alındığında aynı durumun Sivas'ın ileri gelen aileleri için de geçerli olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Kapı halklarının masrafları, devlete ödenecek muacceleler hesaba katıldığında nakde olan ihtiyacın artacağı, bu durumu aşmanın tek yolunun ise borçlanma olacağı açıktır. Diğer yönden bakıldığında Kenanzâdelerin borçlandıkları kişiler tarafından borç verilebilir insanlar olarak görüldükleri, günümüz deyimiyile kredi notlarının yüksek olduğu ve borçlarını karşılayacak yeterli mali güce sahip oldukları söylenebilir.

Görülen ilk borçlanma 1765 tarihine aittir. Sarraf taifesinden Mardros ve ortağı Simon'un Kenanzâde Ahmed Ağa'da 17.424 kuruş alacakları olup ölmeleri üzerine hakları çocuklarına devrolunmuş ve vasileri olan Bogos İstanbul'a arzuhal göndererek söz konusu meblağı talep etmiştir. Buna göre Ahmed Ağa 24 Ocak 1765 tarihli borç senediyle 10.000 kuruş, 16 Haziran 1769 tarihiyle 7189 kuruş ve 16 Aralık 1772 tarihiyle de 235 kuruş borç almıştır. Bu borcun ödenmesi için Haziran 1779'da emr-i şerif sudur etmiş, borcun 2835 kuruşu yazıcıya teslim edilmiştir.⁵³⁵ Tarihe bakınca Ahmed Ağa'nın bu borçlanmayı Gelengiras mukataasının muaccele bedeli için yapmış olduğu düşünülebilir. Çünkü İltizam hakkı elde etmek isteyen kişinin herhangi bir sarrafi kefil olarak göstermesinin mecbur olduğu bilinmekle beraber sarraflar sadece kefil olmakla kalmamış, aynı zamanda peşin olarak ödenmesi gereken paraları da vermişlerdir, bu nedenle iltizam sahipleri sarraflara daima borçlu olarak kalmıştır.⁵³⁶ Ahmed Ağa ile ilgili diğer bir borç kaydı 7 Ekim 1775 tarihiyle Sivas Valisi, Sivas Kadısı ve memuriyetle Sivas'ta olan Dergâh-ı Mualla gediklilerinden Mehmed'e hitabeden emirden anlaşılmaktadır.⁵³⁷ Belgeye göre vefat eden Tokat Voyvadası Abdullah Paşa'nın zimmetinden Kenanzâde Ahmed Ağa'da Sivas hassa malından 1300

⁵³⁴ Ömer Demirel, *Makaleler*, s.132

⁵³⁵ S.Ş.S. No 1/197-198

⁵³⁶ Yuzo Nagata, *Karaosmanoğulları*, s.86-87

⁵³⁷ BOA. C.ML. 666_27270_01

kuruş ve mal-ı miriden 300 kuruş toplam 1600 kuruş alacağı olduğu ve bunun tahsil edilmesi istenmektedir. Yine merhum Ağacıkzade İbrahim Ağa'nın borç defterine göre Ahmed Ağa'nın 300 kuruşluk bir borcu olduğu görülmektedir.⁵³⁸

Borç kayıtlarına rastladığımız diğer bir isim ise Kenanzâde Feyzullah Ağa'dır. Hâcegân-ı Divan-ı hümâyûndan ve Dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından Kâtib-i evvelin Mehmed Raşid'in takdim ettiği arzuhale göre Feyzullah Ağa'da 1785/86 senesinden beri bir kıta borç senedi ve ilam-ı şer'i mucebince 3000 kuruş alacağı bulunmaktadır. 1793/94 tarihli emr-i âli ile söz konusu paranın tahsili istenmiştir.⁵³⁹ Bu borcun 700 kuruşu Sivas Mütessellimi Zaralızâde Receb Bey'e teslim edilmiş, ödemeye dair senet 26 Kasım 1793 tarihinde sicile kaydedilmiştir.⁵⁴⁰ 1800/1801 tarihli emr-i âli'den ise Feyzullah Ağa'nın defter eminine 1300 kuruş borcu olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁴¹

Bazı borç kayıtlarında ise kesinlik olmadığı görülmektedir. Örneğin Ahmed isimli kişi İstanbul'a arzuhal gönderip Kenanoğlu Ahmed ve Feyzullah ile Mustafaoğlu'nda 1776/77 senesinden bu yana 2000 kuruş alacağı olup tekraren talep etmesine rağmen alamadığını, bunların zorba olduklarından mukavemetin mümkün olmadığı ve hakkını alabilmesi hususunda emr-i şerif rica etmiştir. 1782/83 tarihli emirle mahallinde şer'i-âli görülüp, bildirildiği üzere ise paranın tahsiline hükmedilmiştir.⁵⁴² Yine Silahşorandan El-hac Mehmed takdim ettiği arzuhalinde Kenanzâde Ali Ağa zimmetinde 1785/86 senesinden beri 3650 kuruş alacağı olup bu parayı alamadığını bildirmiştir. Temmuz/Ağustos 1793 tarihli emr-i âli ile Sadr-ı azam çukadarlarından Seyyid Ali mübaşir tayin edilmiş ilam olunduğu üzere ise paranın tahsil olunması istenmiştir.⁵⁴³ Ancak bu borçların tahsil olup olunmadığına dair başka bir kayda tesadüf edilmemiştir.

Ancak her iddianın da doğru olmadığı Kenanzâde Ahmed Ağa ile ilgili sicil kaydından anlaşılmaktadır. Nisan/Mayıs 1820 tarihli kayda göre Yergök karyesi sakinlerinden Markos isimli zimmî Kenanzâde Ahmed Ağa'da alacağı olduğunu iddia ederek terekesinden 2500 kuruşluk eşyasını almıştır. Bunun üzerine Ahmed Ağa'nın

⁵³⁸ S.Ş.S. No 1/ 229

⁵³⁹ S.Ş.S. No 5/ 250

⁵⁴⁰ S.Ş.S. No 5/ 288

⁵⁴¹ S.Ş.S. No 6/ 100

⁵⁴² S.Ş.S. No 2/ 36

⁵⁴³ S.Ş.S. No 5/ 216

zevcesi Hafize Hanım mübaşir marifetiyle mahallinde şer'i-âli görülmesini İstanbul'a arzihal etmiştir. Hassa hasekilerinden Hasan Ağa bu hususa mübaşir tayin olunmuş, görülen davada Markos'un böyle bir alacağı olmadığına hükmedilerek Ahmed Ağa'nın terekesinden aldığı 2500 kuruşluk eşyanın tamamı iade olunmuştur.⁵⁴⁴

Bu borç kayıtlarının yanı sıra alacak kayıtlarına da rastlamak mümkündür. Örneğin Vezir Abdullah Paşa'nın gelişinde Kenanzâde Ahmed Ağa "...*Mekulat ve meşrubat ve sair malzemelerine...*" harcama yapmış ancak harcanılan meblağı tahsil edemedi vefat etmiştir. Ağa'nın vefatının ardından söz konusu alacak eşi Hafize Hatun ve kızı Hadice'ye intikal etmiş, 29 Ekim 1819 tarihinde paranın tahsili hususunda Hafize Hatun emr-i şerif talep etmiştir.⁵⁴⁵ Buna göre Şehir Kethüdası Mehmed Ağa, Genç İbrahim Ağa ve Tokadlı Mehmed Ağa'dan tahsil edilmesi istenen miktar 16.000 kuruştur.⁵⁴⁶ Menkul varlıklar içerisinde diğer bir kalem mücevherlerdir. Bu bağlamda elimizdeki tek kayıt Kenanzâde Ahmed Ağa'nın zevcesi Hafize Hatun'a aittir. Ahmed Ağa'nın 1818 yılında vefatının ardından⁵⁴⁷ muhtemelen ekonomik açıdan sıkıntı yaşayan Hafize Hatun "...*bir çift zümrüt küpe, üç adet elmaslı iğne, bir adet elmas kaşlı gerdanlık, bir adet basma saat, iki yüz seksen dirhem bir adet sim divit ve bir adet fermaş şalı entari...*" yi Simon nam zimmîye 1525 kuruş karşılığında rehin vermiştir.⁵⁴⁸ Bu tarz mücevherlere sahip olmak için insanların güçlü mali kaynakları olması gerektiği açıktır. Dolayısıyla Hafize Hatun'a ait mücevherler Kenanzâdelerin ekonomik yapısı hakkında fikir edinmemizi sağlayacak önemli bir veridir.

Bu veriler ışığında ailenin nakit para darlığı yaşadığı dönemlerde borçlandığını söyleyebiliriz. Bu borçlanmaların muaccelle bedeli ödemek, kapı halkının masraflarını karşılamak gibi nedenlerden kaynaklandığını düşünmek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte alacaklı olduğunu iddia edenlerin bu iddialarında her zaman haklı olmadıkları da Ahmed Ağa örneğinden anlaşılmaktadır. Ayrıca, borçlanmak diğer â'yân ailelerinde de görülen bir durumdur. Örneğin 29 Aralık 1775 tarihli bir belgeye göre Karaosmanoğlu Mustafa Ağa İzmir'deki birçok Müslüman ve Efrencü tüccar ve esnafa

⁵⁴⁴ S.Ş.S. No 11/ 96

⁵⁴⁵ BOA. A.E.SMHD.II. 039/02577/01

⁵⁴⁶ BOA. A.E.SMHD.II. 039/02577/03

⁵⁴⁷ BOA. Hat. 1542/039

⁵⁴⁸ S.Ş.S. No 14/poz.15, H. 23 Receb 1241/M. 3 Mart 1826

borçludur.⁵⁴⁹ Yine Sivas'ın önemli ailelerinden Hatipzâdelere mensup Ali Ağa vefat ettiğinde geride yüklü bir borç bırakmıştır.⁵⁵⁰

Konu para iken burada bir parantez açmak gerekir. Parasal konuda Kenanzâdeler ile ilgili önemli bir mesele zimmet suçlamasıdır. 1821 yılına ait bir hatt-ı hümayundan yola çıkan araştırmacılar Kenanzâde Halid Bey'i zimmetine para geçirmekle suçlamışlardır.⁵⁵¹ Söz konusu hatt-ı hümayûnda:

“Defterdarın iş bu takriri manzur-ı hümayûnum olmuştur merkûm Mustafa Bey için dahi rızâperver ve erbâbıdır diyerek bundan akdem Müteveffa Hüseyin Paşa tarafından inhâ olduğuna binâen aşiret beyliği mir-i merkûma tevcih olunmuşdu şimdi Galip Paşa mir-i merkûmun hakkında bir takım şey tahrîriyle ahâlinin istid'â'sıyla diyerek azl idüb Kenanzâde Halid Bey'e virüb iktiza iden berâtı istiyor fi'l-hakika müşarünileyhin inhâsı hakka makrûn ise berâtı ısdar ve irsâl olunsun değil ise gereği gibi tahkik ve taharrî olunub ba'dehû icrasına bakılmak iktiza ider bunda akçesi kokusu var gibi anlaşılıyor”

denilmektedir.⁵⁵² Bu belgeden herhangi bir zimmet suçlaması çıkmayacağı açık olup belge bir rüşvet ihtimalinin araştırılmasından bahsetmektedir. Bu durum “...akçesi...” ibaresinden de rahatlıkla anlaşılmaktadır, araştırmacılar bu kısmı akçe olarak almışlar ve yanlış bir sonuca ulaşmışlardır. Bununla birlikte bu belgede Halid Bey'in Sivaslı Kenanzâdelerden olduğuna dair herhangi bir bilgi olmadığı gibi incelediğimiz Sivas Şeriye Sicilleri ve nüfus defterlerinde de bu isimde bir aile üyesine tesadüf etmediğimizi belirtmek gerekir. Daha önce de değindiğimiz gibi farklı bölgelerde Kenanzâde ya da Kenanoğlu olarak anılan aileler bulunmaktadır. Dikkat çekici bir husus ise “Kenanzâde Halid **Bey**” ifadesidir, belgelerden görebildiğimiz kadarıyla Sivaslı Kenanzâdelerin hepsi “**Ağa**” olarak anılmaktadır, bütün aile bireyleri Ağa olarak anılırken Halid Bey'in “Bey” olarak anılması Sivaslı Kenanzâdelerden olma ihtimalini zayıflatan bir durum olarak gözükmektedir. Bu konuya değindikten sonra ailenin gayr-ı menkul varlıkları konusu ele alınabilir.

⁵⁴⁹ Yuzo Nagata, *Karaosmanoğulları*, s.28

⁵⁵⁰ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.101

⁵⁵¹ bkz. İlhan Ege, *Zarâhzâdeler*, s.50,51 ayrıca bkz. Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.72,73

Kenanzade Halil Bey şeklinde kaydetmişlerdir. Doğru yazımı Kenanzade Halid Bey'dir. Ayrıca verdikleri metinde eksiklik olduğu için biz kendi okuduğumuz şekliyle metni aynen buraya aldık.

⁵⁵² BOA. Hat. 285/17143

Sivas şeriye defterlerinde rastladığımız satış hüccetleri ailenin gayr-ı menkul varlığı hakkında bilgi sahibi olmamıza imkân sağlamıştır. 29 Aralık 1855 tarihli satış senedine göre Kenanzâde Kerimesi Hatice binti Ahmed Ağa ve validesi, Gökçebostan Mahallesi'nde kendilerine miras olarak kalan hariçte iki bâb üst oda ve altları diğer iki bâb oda, bir miktar havlu ve havlu içerisinde Bayrampaşa suyundan yarım lüle mai-cari çeşme, dâhilinde iki bâb kış evi, bir bâb yaz evi, bir bâb alt oda, bir bâb odunluk, bir bâb ahır ve bir miktar havluyu içeren mülklerini 14.000 kuruşa Ohannes isimli zimmîye satmışlardır.⁵⁵³ Yine aynı tarihte Hatice binti Ahmed Ağa kendisine Gökçebostan Mahallesi'nde miras olarak kalan, içerisinde meyveli ve meyvesiz ağaç barındırıp "Korkmaz Bahçesi" olarak bilinen bahçedeki 3/4 hissesi ile "Zincirhan Arsası"nın yarı hissesini Sandık Sarrafı Ohannes'e satmıştır. Bu satışta bahçe için 6900 kuruş, Zincirhan Arsası'nın yarı hissesi için 600 kuruş ödenmiştir.⁵⁵⁴ Hatice Hanımın bunlardan başka Bahtiyarbostanı Mahallesinde bahçesinin olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁵⁵ 9 Nisan 1856 tarihinde ise Korkmaz Bahçesinin kalan 1/4 hissesi Kenanzâde Feyzullah Ağa ve kardeşleri Hüseyin Ağa, Mehmed Ağa ve Mustafa Ağa tarafından 2350 kuruşa yine Ohannes isimli zimmîye satılmıştır.⁵⁵⁶

Aile üyelerinin birbirlerine satış yaptığı da görülmektedir. 27 Mart 1870 tarihli senetle Kenanzâde Feyzullah Ağa ve Hacı Ağa'nın Bezirci tarlasındaki hisselerinden vazgeçmeleri için Nefise Hatun 8333 kuruş borcu olduğunu kabul etmiştir.⁵⁵⁷ Söz konusu meblağ 13 Mayıs 1870 tarihinde Kenanzâde Nefise Hatun'dan tamamen tahsil olunmuştur.⁵⁵⁸ 6 Şubat 1871 tarihli satış hüccetine göre ise Gökçebostan Mahallesi Kenanoğlu sokağında üst iki oda ve altta bir ahır, bir aralık ve müştemilatı içeren mülk Kenanzâde Yusuf Ağa ibn Mehmed Ağa tarafından kız kardeşi Nefise Hatun'a 3000 kuruş karşılığında satılmıştır.⁵⁵⁹ Bunların yanında 19 Şubat 1867 tarihli sicil kaydına göre Kenanoğlu Musa ve Hasan bin Hasan'a Hacıveli Mahallesi'nde bir kış evi, bir ahır, bir samanlık ve bir miktar havluyu içeren mülk vefat eden babalarından miras olarak

⁵⁵³ S.Ş.S. No 29/poz.122, H. 19 Rebiü'l-ahir 1272/M.29 Aralık 1855

⁵⁵⁴ S.Ş.S. No 29/ poz.122, H. 19 Rebiü'l-ahir 1272/M.29 Aralık 1855

⁵⁵⁵ S.Ş.S. No 41/ 84

⁵⁵⁶ S.Ş.S. No 29/poz.133, H. 3 Şaban 1272/M. 9 Nisan 1856

⁵⁵⁷ BOA. HSDSABZ 8/69/02

⁵⁵⁸ BOA. HSDSABZ 8/69/01

⁵⁵⁹ S.Ş.S. No 44/poz.137, H. 15 Zilkade 1287/M. 6 Şubat 1871

kalmıştır.⁵⁶⁰ Ayrıca Hasan Paşa tarafından yaptırılan “Çifte Hamam”dan kadınlara tahsis olunan hamamın sol tarafında Kenanzâdelerin boş arsaları vardır.⁵⁶¹

Bu gayr-ı menkullere dükkânlar ve akar özelliği olan Kenanzâde Konağını da eklemek gerekir. Sivas'ta â'yân ve eşrafın sahip olduğu, şehrin muhtelif mahallerinde bulunan 13 konağın devlet görevlileri ve Sivas dışından gelen önemli misafirler için kiralandığı görülmektedir.⁵⁶² Bu konaklardan biri de Kenanzâde Konağı'dır. Tevzi defterlerinde “Kenanzade Konağına Kira” başlığı altında ödenen ücretler bunu göstermektedir. 1805/1806 senesinde Sivas'ta yapılan masraftan Kenanzâde Konağına 100 kuruş,⁵⁶³ 18 Eylül 1822 ila Eylül 1823 sonuna kadar tanzim olunan tevzi defterinde 200 kuruş,⁵⁶⁴ 19 Mayıs 1825 tarihli kayda göre Sivas'ın altı aylık masrafında 100 kuruş,⁵⁶⁵ 9 Şubat 1826 ila Temmuz 1826 sonuna kadar altı aylık tevzi defterinde 200 kuruş,⁵⁶⁶ nihayet Mart 1829 ila Haziran 1829 tarihli iki aylık tevzi defterinde 200 kuruş⁵⁶⁷ Kenanzâde Konağı'na kira bedeli olarak kaydolunmuştur.

Dükkân olarak Sipah Pazarı yakınında bir dükkân⁵⁶⁸ ile nalbant ve ekmekçi dükkânları⁵⁶⁹ kayıtlarda gözükmektedir. 28 Şubat 1824 tarihli senet ile Kenanzâde Mehmed Ağa bin Feyzullah Ağa “...İslambol Etmekçisi...” demekle meşhur dükkânın 6 hissede bir hissesini Tüfenkçi Mehmed bin Hasan'a 110 kuruşa satmıştır. 1824 ve 1827 tarihlerinde şehirde ekmek üretimi yapan dört dükkân vardır⁵⁷⁰ ve bunlardan biri Kenanzâdelere aittir. Kayıtlarda her ne kadar sadece nalbant ve ekmekçi dükkânı gözükse de şeriye sicillerinde rastladığımız Kenanzâde çırakları daha farklı alanlarda da faaliyet gösteren dükkânlara sahip oldukları izlenimini vermektedir.

Ailenin ekonomik yapısına dair bize fikir verecek önemli bir kayıt türü de terekeler ve vergi kayıtlarıdır ancak bu konuda da neredeyse hiç belge yoktur. Bu durum akla, Kenanzâdelerin, kadıya “Resm-i kısmet” ödememek için paylaşımı aile içerisinde mi yaptıkları sorusunu getirmektedir. Nadir kayıtlardan ilki 28 Ağustos 1827

⁵⁶⁰ S.Ş.S. No 39/ 64

⁵⁶¹ S.Ş.S. No 13/142

⁵⁶² Ömer Demirel, *Vakıf-Şehir*, s.15

⁵⁶³ S.Ş.S. No 8/ 62

⁵⁶⁴ S.Ş.S. No 13/ 6

⁵⁶⁵ S.Ş.S. No 13/124

⁵⁶⁶ S.Ş.S. No 14/poz.33, H. 25 Rebiü'l-evvel 1241/M. 7 Kasım 1825

⁵⁶⁷ S.Ş.S. No 15/ 171

⁵⁶⁸ S.Ş.S. No 4/108

⁵⁶⁹ VGMA.HD 547/7a

⁵⁷⁰ Ömer Demirel, *II. Mahmud Dönemi Esnaf*, s.39

tarihli Kassam defteridir.⁵⁷¹ Buna göre erbab-ı timardan Kenanzâde Ali Ağa bin Hasan'ın 7194 kuruşluk terekesi eşi Hatice, oğlu Hasan ve kızı Asiye arasında taksim edilmiştir. 12 Temmuz 1851 tarihli tereke kaydına göre de vefat eden Seyyid Hayrullah bin Mehmed'in 6342 kuruşluk terekesi eşi Asiye, oğlu Mehmed ve kızı Dudu arasında taksim edilmiştir.⁵⁷² Aileye ait iki vergi kaydına göre, 1866/67 tarihinde Yusuf bin Mehmed'ten alınan vergi tutarı 3250 kuruştur.⁵⁷³ Diğer kayıt Kenanzâde Latif Ağa'ya ait olup miktarı 150 kuruştur.⁵⁷⁴

⁵⁷¹ S.Ş.S. No 15/poz.6, H. 5 Safer 1243/M.28 Ağustos 1827

⁵⁷² S.Ş.S. No 26/poz.101, H. 13 Ramazan 1267/M. 12 Temmuz 1851

⁵⁷³ BOA. HSDSABZ 8/67

⁵⁷⁴ Sezgin Zabun, *Sivas 1844-1845 Temettüat Defterleri*, C.5, Sivas, 2013s.332



IV BÖLÜM

KENANZÂDE AİLESİNİN ASKERİ ve SİYASİ FAALİYETLERİ

4.1. Ailenin Askeri Faaliyetleri

Â'yân ailelerinin Osmanlı İmparatorluğu'na hizmet olarak yerine getirdikleri en önemli görev askeri hizmetlerdir denilebilir. Asker yazımı, yazılan askerlerin cepheye sevki, cepheye gönderilecek erzak ve malzemenin temini yanı sıra â'yânlar kumandaları altındaki kuvvetlere başbuğ olarak seferlere bizzat da katılmışlardır. Özellikle XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu Rusya, Avusturya, Fransa ve İran ile bir dizi savaş yapmış â'yânlar da bu savaşlarda faal olarak cephedeki yerlerini almışlardır. 1768 senesinde Rusya ile başlayan savaşta Rumeli ve Anadolu â'yânlarının tümü cepheye çağrılmıştır.⁵⁷⁵

Rusya'yı güçlü ve büyük bir Avrupa Devleti haline getiren iki hükümdardan birisi II. Katerina'dır. Aslen Alman olan Katerina (1762-1796) III. Petro ile evlendikten sonra Ortodoksluğu kabul etmiş ve bir Rus'tan daha fazla Rus olmuştur. Gözünü güneye yani Osmanlı İmparatorluğuna dikerek onu yıkmak istemiştir. 1768-1774 savaşı sonunda imzalanan Kaynarca Anlaşması ile Azak Denizi'nin ağzını kapayan Kerç, Yenikale ve Kefe'yi, Dinyeper Nehri ağzındaki Kılburun Kalelerini, Azak Kalesi etrafındaki toprakları ve Bug Nehri ile Dinyeper Nehri arasındaki toprakları elde etmiştir. Yine bu anlaşma ile Kırım'a bağımsızlık verilmiştir. Avusturya İmparatoru II. Jozef ile anlaşarak 1787'de ikinci kez Osmanlı Devleti'ne savaş açmış, 1792 tarihli Yaş Anlaşması ile sınırlarını Dinyester Nehrine kadar uzattığı gibi Kırım'ı da ilhak etmiştir.⁵⁷⁶

II. Katerina'nın saldırgan ve yayılmacı politikaları neticesinde ortaya çıkan 1768-1774 ve 1787-1792 Osmanlı-Rus muharebelerinde Kenanzâdelerin cepheye görev aldıkları anlaşılmaktadır. Aralık 1771'de ikinci defa sadaret makamına getirilen Muhsinzade Mehmed Paşa Ruslarla derhal muhabereye başlayıp harbe son vermeye gayret ettiği gibi her ihtimale karşı tedbir almak üzere savaş hazırlıklarına devam ederek

⁵⁷⁵ Yuzo Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa*, s.89

⁵⁷⁶ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, 2010, s.31-32

memleketin dört bir tarafına fermanlar göndermiş, nerede asker toplayıp orduya göndermeye kudreti olan kimse varsa hepsine kendi malından asker yazıp orduya göndermelerini veya kendilerinin bu askerin başbuğu olarak bizzat orduya gelmelerini emretmiştir.⁵⁷⁷ Sivas'tan yalnızca iki aileden asker talep edildiği görülmektedir. Buna göre Tuna Nehri kenarında bulunan Ordu-yu Hümâyûn'a katılmaları için Zaralızâde Mir Ali Bey'den 200, Kethüdayeri Kenanzâde Ahmed Ağa'dan 150 süvari talep edilmiştir.⁵⁷⁸

II. Katerina'nın Avusturya İmparatoru II. Jozef ile anlaşarak 1787 yılında başlattığı savaşta da Kenanzâdeler Avusturya ve Rusya cephelerinde görev almışlardır. Mart 1787'de Sivaslı Kenanzâde Ahmed'in belirtilen miktarda asker tedarik ederek Özi Valisi ve İsmail Seraskeri Vezir Ali Paşa maiyetine katılması istenmektedir.⁵⁷⁹ İsmail canibi seraskeri sadr-ı sabık Ali Paşa maiyetinde hizmette bulunacak olan Sipah Terakkilüleri üzerine Kenanzâde Ahmed Ağa beş yüz başı nasb olunmuş, ancak Nisan/Mayıs 1787 tarihiyle henüz serasker paşanın maiyetine ulaşmadıkları dolayısıyla bunların Kenanzâde Ahmed Ağa maiyetiyle noksansız ve acelelen serasker paşa maiyetine ulaşmaları konusunda emr-i şerif sudûr etmiştir.⁵⁸⁰

Ahmed Ağa Rus Cephesinde iken 19 Mayıs 1788 tarihli belgeden de Sipah Terakkilü taifesinden olan Kenanzâde neferatının Avusturya Cephesinde Boğdan Başbuğu İsmail Paşa maiyetinde olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁸¹ Ayrıca 11-15 Haziran 1790 tarihiyle kayıtlı ivedilik emrine göre Recep Bey, Hazinedar Mehmed Ağa, İnce Mehmed Ağa, Kenanzâde Feyzullah Ağa ve diğer isim sahibi binbaşı, beş yüzbaşı, sipah ve silahdar kethüdayerlerinin sefere azimeti emrolunmaktadır.⁵⁸² 17 Eylül 1790 tarihinde Kenanzâde Ali Ağa'nın kethüdayeri vekili olarak kaydedilmesi⁵⁸³ Feyzullah Ağa'nın belirtilen tarihte seferde olduğunu göstermektedir, çünkü bu sırada kethüdayerilik görevi Feyzullah Ağa'nın uhdesindedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girdiği diğer cephe İran cephesidir. Ruslarla savaşın devam ettiği sıralarda İran'da iktidarda bulunan Zend Kerim Han, Osmanlı

⁵⁷⁷ Yuzo Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa*, s.78

⁵⁷⁸ Yuzo Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa*, s.112

⁵⁷⁹ BOA. AE.SABH.I. 345/24136

⁵⁸⁰ S.Ş.S. No 2/202

⁵⁸¹ BOA. AE.SABH.I. 221/14578

⁵⁸² S.Ş.S. No 3/ 190

⁵⁸³ S.Ş.S. No 3/ 203

Devleti'nin bu durumundan faydalanmak istemiş, Osmanlı sınır boylarında meydana gelen olaylar ona bu fırsatı vermiştir. İran sınırında Ocaklık olarak idare edilen Baban Sancağı'nda ortaya çıkan hadiseler nedeniyle iki devlet karşı karşıya gelmiştir.⁵⁸⁴ Baban Sancağı Mutasarrıfı Mehmed Paşa ile küçük kardeşi Ahmed Paşa arasında ihtilaf çıkmış, Mehmed Paşa kardeşini yakalayarak hapsedmiştir. Diğer kardeşi Mahmud Paşa ise Bağdat'a kaçarak Vali Ömer Paşa'ya sığınmıştır. Bağdat Valisi Ömer Paşa ise Mehmed Paşa'yı azledip yerine kardeşi Mustafa Paşa'yı atamıştır.⁵⁸⁵ Kerim Han, Ömer Paşa'ya mektup yazarak Mehmed Paşa'nın göreve iadesini istemiş, bu isteği reddedildiğinde yanına asker vererek Mehmed Paşa'yı Baban Sancağı merkezine saldırtmıştır. Yenilen Mehmed Paşa kaçmak zorunda kaldığı gibi İran kuvvetlerinin kumandanı ve Kerim Han'ın yeğeni olan Ali Murad Han da esir düşmüştür. Daha da hiddetlenen Kerim Han kardeşi Sadık Han'ı 20.000 kişilik bir ordunun başında Basra'yı muhasara etmekle görevlendirip, Doğu Anadolu'yu da yağmalatmıştır.⁵⁸⁶

İran Cephesinde vaziyet böyleyken Kenanzâde Ahmed Ağa'nın da İran cephesinde olduğu anlaşılmaktadır. 26 Nisan 1776 tarihli sabık Erzurum Valisi Ali Paşa tarafından gönderilen tahrirata göre Ankara ve Sivas tarafından tahrir olan Mirili binbaşılardan Kenanzâde Ahmed Ağa Kasım 1775'te Paşanın mahiyetine varmıştır. Yapılan sayımda Ahmed Ağa ve Sivaslı Elbeylioğlu Binbaşı Halil Ağa'nın yüz elliser neferinin ve iki yüz elli başı Bekir Ağa'nın 20 neferinin eksik olduğu anlaşılmıştır. Eksik neferlerin ulufe ve bahşişlerinin başbuğlarından geri alınması daha fazla neferin firarına neden olur düşüncesiyle şimdilik sükût edilerek hizmetleri tamamlandığında ulufe ve bahşişlerin geri alınacağı belirtilmektedir.⁵⁸⁷

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nu savaşa sürükleyen diğer bir hadise Fransa'nın Mısır'ı işgalidir. İngilizlerin Hint yolunu tehdit etmek maksadıyla Mısır seferine karar veren Napolyon 1 Temmuz 1798'de Murabıt Koyu'na asker çıkararak İskenderiye'ye hücum etmiş şehir teslim olmuştur.⁵⁸⁸ 1 Ağustos 1798 tarihinde Amiral Nelson kumandasındaki İngiliz Donanması tarafından donanması yok edilerek Fransa ile bağlantısı kesilen Napolyon, Gazze ve Yafa'yı aldıktan sonra Mart 1799'da Akka

⁵⁸⁴ Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, s.43

⁵⁸⁵ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.5, s.458-459

⁵⁸⁶ Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, s.44

⁵⁸⁷ BOA. C.AS. 469/19580

⁵⁸⁸ İ.Hami Danişmend, *İzahlı Kronoloji*, C.4, s.74-75

önlere gelmiştir. Akka'yı Cezzar Ahmed Paşa komutasındaki Nizam-ı Cedid askeri savunmakta olup⁵⁸⁹ Kenanzâde Feyzullah Ağa'nın da bu savunmaya katıldığı anlaşılmaktadır. 3 Haziran 1799 tarihli belgeye göre Sivas ve havalisi kazalarından toplanacak bin adet terakkilü silahdar askerinin binbaşısı olarak görevlendirilen Kenanzâde Feyzullah Ağa, kumandası altındaki askerlerle birlikte Şam Valisi ve Mısır Seraskeri Cezzar Ahmed Paşa ordusuna katılacaktır.⁵⁹⁰

Tanzimat döneminde de aile üyelerinden Kenanzâde Mehmed Ağa'nın askeri hizmette bulunduğu görülmektedir. 20 Eylül 1871 tarihli belgeye göre Terakkilü⁵⁹¹ Binbaşılardan Kenanzâde Muhammed Ağa'nın⁵⁹² nefer sayısının fazla olduğundan tayinatının yetmediği için eski harcırahının üzerine 50 harc zam yapılması Seferlü Ahmed Bey'e bildirilmektedir.⁵⁹³

4.2. Ailenin Siyasi Faaliyetleri

4.2.1. Canikli -Çapanoğulları Mücadelesi ve Kenanzâde Ali Ağa

Canikli Ali Paşaoğulları ile Çapanoğulları Sivas Vilayeti üzerinde hâkimiyet kurma mücadelesi içerisine girmiş, Canikli Ali Paşa ile Çapanoğlu Mustafa Bey arasındaki, mücadelenin ilk safhası Çapanoğulları lehine sonuçlanmıştır. Canikli Ali Paşa firar etmek zorunda kalmış ve belgelerde "Firari Ali Paşa" olarak anılmıştır.⁵⁹⁴ Bu mücadelenin ilk perdesinde Kenanzâdelerin Canikli Ali Paşa'ya askeri manada destek verip vermediklerine dair bir bilgi olmamakla beraber Canikliler ile Kenanzâdeler arasında bağlantı olduğunu gösteren bilgiler mevcuttur. Ancak mücadelenin ikinci safhasında, Kenanzâde Ali Ağa'nın bizzat Tayyar Mahmud Paşa'nın yanında ve taraftarı olduğu anlaşılmaktadır.

Battal Hüseyin Paşa'nın oğlu olan Tayyar Mahmud Paşa, Canikli Ali Paşa hanedanının önde gelen isimlerinden biridir. Babasının Kabartaylar'da Ruslara esir

⁵⁸⁹ Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, s. 103-104

⁵⁹⁰ İlhan Ege, *Kenanzâdeler*, s.114

⁵⁹¹ Terakkilü; Muharebe zamanlarında kaleye düşman saldırısı beklendiğinde eski ulufelerine zam ile muhafaza hizmetinde bulundurulmuş Yeniçeriler hakkında kullanılan bir tabirdir. Ayrıca Tımar ve Zeamet sahiplerinin Kılıç Haklarına ilaveten yapılan zamlar dolayısıyla da kullanılırdı. bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri*, C.III, s.458

⁵⁹² Kenanzâde Mehmed Ağa belgede şedde ile Muhammed şeklinde yazılmıştır.

⁵⁹³ BOA. C.AS. 996/43557

⁵⁹⁴ bkz. Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*

düştüğü sırada onunla birlikte olup yaklaşık 9 yıl esir hayatından sonra affedilerek Anadolu'ya dönmüş, kendisine Haziran 1799'da Canik ve Amasya Sancakları verilmiştir. Rakka Valiliği'ne tayin edilen eski Sivas Valisi Silahdar Hüseyin Paşa'nın göreve gitmek istememesi üzerine 1802 yılında onu öldürmekle görevlendirilen Tayyar Mahmud Paşa görevini başarıyla ifa edince Canik Muhassıllığı ve Trabzon Valiliği'ni almıştır. Mustafa Paşa'nın vefatıyla boşalan Sivas Valiliği'ni de talep eden Tayyar Mahmud Paşa'nın bu talebi hükümet tarafından kabul edilmemiştir.⁵⁹⁵

Bu arada Çapanoğlu Süleyman Bey, III. Selim'in İstanbul'da kurduğu Nizam-ı Cedid ordusunu eyaletlere yayma siyasetine uygun olarak kendisine tâbi yerlerde Nizam-ı Cedid teşkilatı kurmuştur. Onun bu tutumundan memnun olan Bâb-ı âli yeni ordu teşkilatını Amasya'ya yaymak şartıyla kendisini Amasya Sancağı Mütesellimliği'ne tayin etmiştir. Az sonra da oğlu Mehmed Celaledin Bey 14 Nisan 1805'te Sivas Valiliği'ne getirilmiştir. Bu durum üzerine Vali bulunduğu Trabzon'dan Canik Sancağı'na gelen Tayyar Mahmud Paşa asker toplamaya başlamış, hükümet yeni bir gaile istemediğinden, Amasya Sancağı Süleyman Bey'den alınmıştır. Bununla tatmin olmayan Tayyar Mahmud Paşa İrâd-ı Cedid hazinesini kaldıracağını ilan ederek Amasya ile Çapanoğullarına tâbi Tokat ve Zile'yi işgal etmiştir.⁵⁹⁶ Çapanoğulları ile birlikte harekete geçen Yusuf Ziya Paşa, Tayyar Mahmud Paşa ve Ahmed Mikdat Paşa'nın oğlu Hasan Bey kuvvetlerini dağıtmış, Tayyar Mahmud Paşa yazdığı mektupla affını talep etmişse de bu talep III. Selim tarafından kabul görmemiştir.⁵⁹⁷

Tayyar Mahmud Paşa bir müddet gizlendikten sonra Sohum kalesine sığınmak zorunda kalmıştır.⁵⁹⁸ Kendisini takip etmek üzere donanma ile Batum'dan Sohum Kalesi'ne gidilmiş, etraftan alınan haberlere göre sergerdelerinin Soğuksu denilen yerde toplandığı, Tayyar Paşa'nın da söz konusu mahalle Sohum'dan, bindiği küçük bir tüccar teknesiyle giderek Abaza Kabilesi'nden Keleş Bey taraftarı olanların yanında gizlendiği öğrenilmiştir. Ancak bu işe memur olanlar bu habere itimat etmeyip, meseleyi Sohum'da Dağıstanî Hüseyin Efendi taraftarlarından soruşturmuşlardır. Tayyar Paşa'nın Trabzon'dan kayığı geldiğinde bir türlü cesaret edemediğini, adamları Kethüda Lütfullah Ağa, Çarşambalı Süleyman Efendi, Kenanoğlu ve Delilbaşı Danabaş ve diğer

⁵⁹⁵ Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, s.150

⁵⁹⁶ Özcan Mert, *Çapanoğulları*, s.57-58

⁵⁹⁷ Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, s.151

⁵⁹⁸ Özcan Mert, *Çapanoğulları*, s.59

hizmetkârlarının Soğuksu denilen mahallin bir taraflarında gizlendiklerini ancak Tayyar Paşa'nın Cemaziye'l evvelin ortasında Sefineye binerek gittiğini öğrenmişlerdir.⁵⁹⁹

Eylül 1805 tarihiyle Sivas Valisi Mehmed Celaleddin Paşa'ya hitap eden ferman-ı âlide Sivas'ta sakin Kenanoğlu, Tokat'ta Genç Ağa ve Kasımoğlu ile Köprü'de Zaim Çomuluoğlu denilen "...Habasetkârların..." hakkında ferman-ı kaza ceryan-ı sudur eden "...Tayyar-ı habasetşiar..." taraftarlığı ihbar ve tahkik olduğundan cezalarının tertibi hususunda Erzurum ve Trabzon Valisi Yusuf Ziya Paşa'ya hitaben ferman sudur etmişse de bu kişiler firar ettiklerinden emval ve eşyalarının canib-i miri için zabt olunması bildirilmiştir.⁶⁰⁰ Ferman-ı âli gereği 21 Ekim 1805'te Divan-ı Rum'dan sudûr eden buyruldu da Sivas Kadısı ve Sivas Mütessellimi Uzun Hacızâde Ahmed Ağa'dan Kenanoğlu Ali'nin emval ve eşyalarının canib-i miri için zabtı ve ne vakit ortaya çıkarsa idam ve izalesi istenmiştir.⁶⁰¹ Yine 25 Eylül 1805 tarihiyle Mehmed Celaleddin Paşa'ya hitap eden fermanında Kenanoğlu firar ettiğinden bu konuda Erzurum ve Trabzon valisi El-hac Gazi Yusuf Paşa'ya hitaben ferman buyrulduğu belirtilip Tayyar Paşa taraftarlığı nedeniyle Kenanoğlu'nun bütün muhalefatı, emval ve eşyası, nukud ve emlakı, akar ve arazisi, çiftliği, hayvanatı, hububatı her neyi varsa canib-i miri için zabt olunması istenmiştir.⁶⁰²

18 Ocak 1806 tarihiyle Divan-ı Rum'dan tahrir olan buyruldu ile Celaleddin Paşa, hain Tayyar Paşa tarafından Sivas'a mütesellim tayin olunan Kenanoğlu Deli Ali'nin kethüdası Kömürlüoğlu Ebubekir ile Silahdarı Mustafa'nın hanelerinin mühürlenerek emval ve eşya, nakit ve hayvanat neleri varsa zabt edilip yazılarak imzalı defterinin tarafına gönderilmesini, Sivas Kadısı, Sivas Mütessellimi Ahmed Ağa ve Sivas'ta muhalefat tahririne memur Hâcegân-ı divan-ı hümâyûndan Feyzullah Efendi'ye bildirmiştir.⁶⁰³ Silahdar Mustafa'nın 1954 kuruşluk eşya bahasının 1600 kuruşunu Feyzullah Ağa hizmet bedeli olarak almıştır.⁶⁰⁴

Sultan Selim tahttan indirilince Rusya'ya kaçan Tayyar Paşa'nın hakkında af kararı verilmiş, bir Rus gemisiyle İstanbul'a gelen paşa tekrar Trabzon Valiliği'ne tayin

⁵⁹⁹ BOA. Hat. 103/4070/L

⁶⁰⁰ BOA. C.ZB. 37/1816

⁶⁰¹ S.Ş.S. No 8/12

⁶⁰² BOA. C.ML. 544/22349

⁶⁰³ S.Ş.S. No 8/16

⁶⁰⁴ S.Ş.S. No 8/21

edilerek Musa Paşa'nın yerine Rikâp Kaymakamlığına tayin olunmuştur.⁶⁰⁵ Kenanzâde Ali Ağa'nın akıbeti ise belli olmayıp, firar ettikten sonra Soğuksu taraflarında diğer Tayyar Paşa taraftarlarıyla birlikte gizlendiği bilinmektedir. Abaza ve Çerkez Kabileleri arasında izini kaybettirdiği ya da Tayyar Paşa'nın ardından bir yolunu bularak Rusya tarafına geçtiği düşünülebilir. Çünkü hakkında cereyan eden idam kararının yerine getirildiğine dair bir belgeye ulaşılamamıştır.

4.2.2. Kenanzade Ahmed Ağa'nın İsyanı

Tayyar Mahmud Paşa'nın Çapanoğulları ile mücadelesinde paşanın yanında yer alan Ali Ağa'nın idama mahkûm edilerek firar etmesinin ardından Kenanzâde ailesinin idari görevlere atanma noktasında bir duraklama içerisine girdiği görülmektedir. Kenanzâde Ahmed Ağa Kethüdayerilik görevine Ali Ağa'nın firarından yaklaşık on yıl sonra, 1815 tarihinde gelebilmiştir.⁶⁰⁶ Ancak ailenin Sivas'taki gücünü ve nüfuzunu yeniden arttırdığı anlaşılan Ahmed Ağa, kısa süre sonra Sivas Valisi'ne karşı başlayan isyanın liderliğini yapmış bu nedenle siyasi hayatı oldukça kısa sürmüştür.

4.2.2.1. İsyanın Nedenleri

Tarih, en basit tarifi ile geçmişte yaşanan olayları yer ve zaman göstererek sebep sonuç ilişkisi içerisinde inceleyen bir bilim dalıdır. Bu nedenle tarih sahnesinde cereyan eden bütün hadiseler, kendiliğinden ortaya çıkmayıp arka planda siyasal, sosyal, ekonomik çeşitli sebepler barındırdığı gibi olayın zaman ve mekân boyutu da oldukça önemlidir. Bu bağlamda, Ahmed Ağa'nın liderlik ettiği bu isyanın sebepleri nelerdir, Sivas halkı neden böyle bir ayaklanmayı desteklemiştir, isyanın başladığı tarihte Sivas'ta atmosfer nasıldı gibi sorular üzerinde durmak gerekmektedir.

Tarihi birçok hadisede olduğu gibi bu ayaklanmada da iktisadi sorunlar ön planda gözükmektedir. Sivas halkının büyük kısmının isyana dâhil olmasında, 1818 yılına mahsuben mubayaa, 1813/1814 yıllarına mahsuben ağdet-i ağnam bakayasından dolayı hazinenin alacağı 40.000 kuruş ile Delibaşoğlu ve Müteveffa Osman Paşa borçları gibi devlet alacakları⁶⁰⁷ şüphesiz etkili olmuştur. Halkı harekete geçiren önemli

⁶⁰⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Rumeli Ayanları*, s.89-90

⁶⁰⁶ bkz. İlhan Ege, *Kenanzâdeler*, s.113

⁶⁰⁷ BOA. HAT. 78/3242

nedenlerden biri de Sivas'ta et, yağ ve diğer erzak fiyatlarının gün be gün artmasıdır.⁶⁰⁸ Fiyat artışları devlet ve toplumun istemediği halde çeşitli nedenlerle ortaya çıkan olumsuz bir gelişmedir. Genel olarak fiyat artışlarının sebebini tabii, siyasi ve iktisadi sebepler olarak belirlemek mümkündür. Tabii sebepler kuraklık veya diğer afetlere bağlı olarak mahsulün az olmasıdır. Siyasi sebepler devletin üretim politikası ve harplerdir. Fazla kazanç hırsı, paranın ayarının bozulması gibi iktisadi nedenler de etkili şekilde fiyat artışına neden olmaktadır.⁶⁰⁹ 1808-1812 yılları arasında ani ve oldukça yüksek sayılabilecek bir artış olmuştur ki dönemin siyasi olaylarından Osmanlı-Rus harbinin fiyatları büyük oranda yükselttiği söylenebilir.⁶¹⁰ Ayrıca isyanın Şaban ayında başlaması⁶¹¹ yaklaşan Ramazan ayı dolayısıyla daha fazla kazanç elde etmek isteyenlerin, fiyatların yükselmesinde etkili olabileceklerini düşündüğü gibi erzak kıtlığının varlığı Sivas'ta bir karaborsa ortamının oluştuğunu da düşündürmektedir.

Fiyatların günden güne arttığı, erzak kıtlığının yaşandığı bir ortamda halk tarafından bu olumsuz atmosferin sorumlusu olarak yöneticilerin görüleceği açıktır. İsyanın nedenlerinden bir diğeri idareden yani El-hac Ali Paşa'dan duyulan hoşnutsuzluktur. Bu durumun en önemli nedeni Paşa'nın kethüdası Seyyid İbrahim ile Delilbaşısı Kör İbrahim'in halka sürekli zulmederek, haksız ve keyfi uygulamalarda bulunmasıdır.⁶¹² Paşa'dan duyulan memnuniyetsizlik hatt-ı hümayunda "...iş bu takririn ve evrâk-ı saire manzur-ı hümayûnum olmuştur bu maddede Sivas Valisi Ali Paşa'nın kabahati olmadığı **ahali valilerinden hoşnud olmadıkları halde Der-saadetime geliüb hallerini ifade itmeleri lâzım iken böyle bagiyane hareketleri mûceb-i töhmet olduğundan...**"⁶¹³ şeklinde dile getirilmiştir.

İsyanın başlamasındaki önemli sebeplerden biri de Kenanzâde Ahmed Ağa'nın şahsi nedenleridir. İlgili belgede Ahmed Ağa'nın 1815 yılında mültezim taifesinden Mehmed'i malına tamahen tüfek kurşunuyla öldürerek 4000 kuruş nakit ile 5000 kuruştan fazla malını, eşyasını, hayvanlarını ve silahlarını gasp ettiği, Mültezim Mehmed'in kardeşleri Yusuf ve Salih'in arzuhal takdimiyle mahkeme olunmayı talep etmeleri üzerine mahkemeye çıkarılacağını anlayan Ahmed Ağa'nın mahkemeye hücum

⁶⁰⁸ BOA. HAT. 79/3272/A

⁶⁰⁹ Ömer Demirel, *Makaleler*, s.122

⁶¹⁰ Ömer Demirel, *II. Mahmud Döneminde Esnaf*, s.117

⁶¹¹ BOA. Hat. 79/3272/A

⁶¹² İlhan Ege, *Sivas'ta Bir İsyan*, s.464

⁶¹³ BOA. Hat. 1326/51723

ettiği belirtilmektedir.⁶¹⁴ Ancak bu konuda H. 1228/29/30 (M. 1813, 1814, 1815) yıllarına ait “Ahkâm” defterinde⁶¹⁵ Ahmed Ağa ile ilgili herhangi bir şikâyet bulunmamaktadır. H. 1230/31/32 (M. 1815, 1816, 1817) yıllarına ait defterde ise Ahmed Ağa hakkında üç şikâyet mevcut olup yalnız bunlardan hiçbiri söz konusu cinayetle ilgili değildir.

Şikâyetlerden ilki Aralık 1815 tarihli, Eski nam karye ahalsinin şikâyeti olup kadim-i mera yerlerinin Kenanzâde Ahmed Ağa tarafından zabt olunmak istendiği belirtilmiştir.⁶¹⁶ Ocak 1817 tarihli ikinci şikâyetin konusu borç-alacak konusu olup Halil isimli kişi Ahmed Ağa'nın kendisine 1810/11 yılından bu yana 870 kuruş borcu olup tekraren talep etmesine rağmen alamadığını belirterek mahallinde şer'le hakkının alınması hususunda emr-i şerif talep etmektedir.⁶¹⁷ Haziran 1817 tarihli şikâyetin konusu yine borç-alacak mevzudur. Şikâyet eden kişi Dârü's-saâde Ağası Kâtip Esseyid Mehmed Emin olup 1810/11 senesinden bu yana Ahmed Ağa'da 7744 kuruş alacağı olup talep etmesine rağmen alamadığını, muhalefet eder ise çavuş mübaşeretiyle Der-saâdete getirilmesi konusunda emr-i şerif talep etmektedir.⁶¹⁸ Bu döneme ait Ahkâm defterleri içerisinde 1815 yılında öldürüldüğü belirtilen Mehmed'in kardeşleri Yusuf ve Salih'in takdim ettikleri arzuhale tesadüf edilmemiştir.

Araştırmacılar Mültezim Mehmed'in öldürüldüğü 1815 yılından isyanın başladığı 1818 yılına kadar her hangi bir işlem yapılmamış olmasını Kenanzâde Ahmed Ağa'nın Sivas'taki nüfuz ve İstanbul'daki etkinliği dolayısıyla olabileceğini düşünmüşlerdir.⁶¹⁹ Ancak Ahkâm defterlerinde, Ahmed Ağa'nın cinayet suçu yanında çok basit kalan meseleler için şikâyet edilebildiğini görmekteyiz. Bu nedenle ortada bir cinayet ve gasp suçu varken Ağa'nın neden şikâyet edilmediği ya da tarafların mahkeme olunmasını bildiren emr-i şerif'in niçin üç yıl geciktiği önemli bir sorudur. İşlenen cinayet belgede “...*Merkûm Kenanoğlu mezbûr Mehmed'i katl ve ol mikdar nukûd ve hayvanatın ve eşyâ-i sairesini ahz ittiği bi't-tevâtür nümâyân*⁶²⁰ olmağla...”

⁶¹⁴ BOA. Hat. 78/3242

⁶¹⁵ BOA. A_{DVNSAHK_SS_d_24

⁶¹⁶ BOA. A_{DVNSAHK_SS_d_025/94

⁶¹⁷ BOA. A_{DVNSAHK_SS_d_025/170

⁶¹⁸ BOA. A_{DVNSAHK_SS_d_025/194

⁶¹⁹ bkz. İlhan Ege, *Sivas'ta Bir İsyân*, s.460 ayrıca Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.71

⁶²⁰ Tevâtür=Bir haberin ağızdan ağıza dolaşarak yayılması

Nümayan=Görünen, Medanda bkz. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca Lûgat*, s.992 ve 1281

şeklinde ifade edilmektedir. ⁶²¹ Belgeye göre cinayetin Ahmed Ağa tarafından işlendiğinin delili tevâtüren nümayan oluşu, yani halk arasında ağızdan ağıza dolaşarak meydanda olmasıdır. Konuyla ilgili belgelerde herhangi bir kişinin cinayete şahitlik ettiği görülmemektedir. Ahmed Ağa'nın Mültezim Mehmed'i öldürdüğü üzerinde şüphe uyandıran noktalar olsa da bu cinayeti işlemekle suçlandığı açıktır.

Bununla birlikte Sivas Valisi Ali Paşa'nın kethüdası Seyyid İbrahim ile Delilbaşısı Kör İbrahim'in halka sürekli zulmederek, haksız ve keyfi uygulamalarda bulunması ⁶²² göz önüne alındığında, bu dönemde devletin resmi görevlileri ile Sivas'ın nüfuzlu kişileri arasında bir çekişme olduğu da düşünülebilir. Dolayısıyla Mültezim Mehmed cinayeti suçlaması bu nedenle üç yıl sonra ortaya konmuş olabilir. Â'yânlar döneminde insanların birbiri hakkında asılsız şikâyetlerde bulunup sahte dilekçeler düzenledikleri de bir gerçektir. Bunun bariz örneği Sarızâde Mehmed Emin Bey'in Kenanzâde Ahmed Ağa'yı evini yakmakla suçlamasıdır. ⁶²³ Muhtemel bir resmi görevli, yerli nüfuz sahibi çekişmesinde Sivas halkının El-hac Ali Paşa idaresinden memnun olmadığı gibi Kenanzâde Ahmed Ağa'ya bir teveccühü olduğu da açıktır. Şöyleki, 1815 yılında Kethüdayeri tayin olunan Ağa görevinden alınarak yerine Mustafa Ağa atanmıştır. Ancak halkın isteği üzerine yeniden bu göreve getirilmiştir. Bu durum ilgili belgede “...*bu def'a dahi Medine-i Sivas canibinden vürûd iden bir kıta i'lâm ve arz-ı mahzarları mûcebince bi'l cümle neferât ve vücûh-ı beldenin intihablarıyla yine kethüdayeri nasb ve tayin olunması lâzım gelmeğın ber-mûceb-i i'lâm hâlâ kethüdayeri olan Mustafa Ağa'nın ref'inden yine Kenanzâde Ahmed Ağa'ya umûr-ı kethüdayerilik ihâle ve tefviz olunduğunu havi...*” ⁶²⁴ şeklinde dile getirilmiştir. Ahmed Ağa'nın ahalinin yanı sıra ocak neferatı tarafından da teveccüh gördüğü bu kayıttan anlaşılmaktadır. Şüphesiz bu durum isyan sırasında büyük bir kalabalık tarafından desteklenmesini sağlamıştır.

Bu bilgiler ışığında, 1818 yılına mahsuben ve önceki yıllardan bakaya kalan 40.000 kuruşluk hazine alacakları, Sivas'ta yaşanan erzak kıtlığı ve erzak fiyatlarının artışı, Sivas Valisi Ali Paşa'nın idaresine karşı halkta oluşan honutsuzluk, İhtimalen devletin resmi görevlileri ile yerli nüfuzlu aileler arasındaki çekişme, Mültezim

⁶²¹ BOA. Hat. 78/3242

⁶²² İlhan Ege, *Sivas'ta Bir İsyân*, s.464

⁶²³ bkz. Kenanzadelerin Diğer Ailelerle İlişkileri, s, 79-80

⁶²⁴ Muhammet Aydın, *Ayan Aileleri*, s.70

Mehmed cinayeti ve bundan dolayı Kenanzâde Ahmed Ağa'nın suçlanmış olması isyanın sebeplerini teşkil etmiştir denilebilir.

4.2.2.2. İsyanın Başlaması ve Gelişmesi

Osmanlı İmparatorluğu tarihinde bir isyanın ortaya çıkıp gelişebilmesi için genel olarak bir takım gurupların birlikte hareket etmesi elzemdir. İsyancılar için en hayati unsurlardan biri meşruiyet sağlamaktır. Meşruiyet kaynaklarının başında da din yani şer'i hukuk gelmektedir. Bu nedenle isyan edenler meşruiyet sağlamak adına ya fetva almışlar ya da din adamlarından bir kısmını yanlarına çekmişlerdir. İsyancılar hayati öneme haiz diğer gurup ise şehir esnafıdır. İsyancılar başlar başlamaz yapılan ilk işlerden biri esnafa dükkanlarını kapattırma. Kepenklerin kapanmasıyla hayat durma noktasına gelip bir karmaşa ortamı oluşur. Esnafın asilere destek vermesi isyanı büyütüp, halk desteğini artırır. İsyancılar için en önemli hususlardan bir diğeri ise askeri gurupların desteğidir.⁶²⁵ "...Hadlerin bildirmesi isteğinden..."⁶²⁶ isyanın Kenanoğlu Ahmed, Mütevellioğlu Mahmud, Sivas Müftisi Nasuhzâde Nurullah Efendi ve Alay Beyi'nin reisliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Sivas'ta vuku bulan hadisede de isyan için hayati öneme haiz gurupların bir araya geldikleri görülmektedir.

Belgelerde üzerinde durulan önemli bir nokta Kenanzâde Ahmed Ağa ile Mütevellizâde Mahmud Ağa'nın birlikte hareket etmesidir. Â'yân-ı vilayet içerisinde çıkan ailelerin devlet memurları yerine çevrelerindeki yerli aileleri, â'yânları koruyacakları açıktır.⁶²⁷ Dolayısıyla isyan sırasındaki Kenanoğlu- Mütevellizade işbirliği⁶²⁸ anlaşılabilir bir durumdur, sabık Anadolu Valisi Alâeddin Paşa'nın da isyancılar temayülü⁶²⁹ bu nedenle olsa gerektir. Çünkü Paşa Selman oğulları ailesinin

⁶²⁵ Erhan Afyoncu-Ahmet Önal-Uğur Demir, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyancılar ve Darbeler*, İstanbul, 2010, s.6-12

⁶²⁶ BOA, HAT, 666/32420

⁶²⁷ Özkaya Yücel, *Osmanlı'da Ayanlık*, s.137

⁶²⁸ İlhan Ege, *Sivas'ta Bir İsyancı*, s 461'de "...Sivas ayancı ve vücûhu olan Kenanoğlu Mütevellizâde'yi nezdine celb ve biraz tekdîr itdiğine mebni..." şeklindeki ifadenin ikili arasındaki ittifakın zorla ve tehditle yapıldığını gösterdiğini belirtmiştir. Ancak belge "...erzakın killeti ve bahalarının gün be gün terakkisi hasebiyle müşarünileyh Sivas â'yân-ı vücûhu olan Kenanoğlu ve Mütevellizâdeyi nezdine celb ve biraz tekdîr eylediğine mebni ..." şeklindedir bu ifade Kenanoğlu ve Mütevellizâde'nin Ali Paşa nezdine çağrılarak tekdîr edildiklerini göstermektedir dolayısıyla Ahmed Ağa'nın Mütevellizâde'yi zorlaması ve tehdit etmesi söz konusu olmayıp her ikisini de tekdîr eden kişi Sivas Valisi El-hac Ali Paşa'dır.

⁶²⁹ BOA. Hat. 666/32420

önemli fertlerinden biri olup⁶³⁰ Sivas'ın yerlilerindendir. Sivas'ın önde gelen üç ailesine mensup bu insanlar isyana halkın geniş çaplı katılımını sağlamış olmalıdır. Şunu da belirtmek gerekir ki Sivas'ta meydana gelen isyan devlete karşı değil Sivas Valisine karşı yapılmıştır.

Sivas'ta kendisine karşı isyan başlatılan Ali Paşa Konya doğumlu olup 1805 tarihinde Mir-i miran rütbesiyle Yenbu'l-bahr muhafızı olmuştur. 1807 yılında vezaret rütbesiyle Ordu Çarhacısı⁶³¹ ve Silistre Mutasarrıfı olmuş aynı yıl Ağrıboz Mutasarrıfı olup, 1809 yılında Sadaret Kaymakamı olarak görevlendirilmiştir. Nisan 1809 yılında görevine Kaptan-ı Derya'lık da eklenen paşa aynı yılın Eylül ayında azledilip Alaiye Mutasarrıfı olmuşsa da ardından vezirliği kaldırılarak Limni'ye gönderilmiştir. 1810 yılında vezirliği iade edilerek Trabzon Valisi olmuş, 1815 yılında Kars Muhafızı ve 1816 yılında Sivas Valiliği görevine getirilmiştir.⁶³²

Siyasi kariyeri kısaca bu şekilde olan El-hac Ali Paşa Haziran 1818⁶³³ tarihinde Sivas'ta et, yağ ve diğer erzak fiyatlarının günden güne artması nedeniyle Sivas Â'yânı olan Kenanoğlu ve Mütevellizâde'yi yanına çağırarak takdir etmiş, Ahmed Ağa ve Mütevellizâde Mahmud Ağa, paşa kapısından çıktıklarında dükkânları kapattırarak Sivas ahali ve ocaklısını ayaklandırmışlardır. Oluşturdukları büyük cemiyet ile mahkemeye hücum ederek Hâkim Efendi'yi de kendi taraflarına çekmek istemişler kendisi buna direnerek isyancılara tabi olmamıştır.⁶³⁴ Bu belgeye göre Ali Paşa'nın olayı duyarak daire halkı ile bizzat mahkemeye geldiği Hâkim Efendi'yi isyancıların ellerinden kurtarmak isterken çıkan muharebede Ali Paşa hizmetkârlarından bir kaçının kurşun isabet ederek öldüğü ve Hâkim Efendi'nin kurtarılacak saraya götürüldüğü belirtilmektedir. Yalnız isyancıların Hâkim Efendi'yi mahkemeden kaldırıp, kürkünü vesaire elbisesini parçalayarak önlerine katıp tahkir ile cemiyetlerine getirdiklerine dair bir bilgi de mevcuttur. Hâkim Efendi bu cemiyeti dağıtmaya çalışmışsa da başarılı olamamış isyancıların cemiyetine gelen Ali Paşa Hâkim Efendi'yi kurtararak sarayına götürmüştür.⁶³⁵ Ali Paşa'nın bu cemiyete gelmesi ve sarayına geri dönebilmesi oldukça

⁶³⁰ İlhan Ege, *Sivas'ta Bir İsyân*, s.462

⁶³¹ Çarhacı: yürüyüş halindeki orduda öncü vazifesi yapanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Süvari olan çarhacıların sayısı dört-beş bin civarındadır. bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri, C.I*, s. 326

⁶³² Fatih Yıldız, *Vilayet Yönetimi*, s.116

⁶³³ Şaban 1233 bkz. İlhan Ege, *Sivas'ta Bir İsyân*, s.459

⁶³⁴ BOA. Hat. 79/3272/A

⁶³⁵ BOA. Hat. 78/3242

dikkat çekicidir. Bu durum isyancıların paşayı öldürmek yerine kendisini tazyik ederek Sivas'tan çıkartmayı amaçladıklarını düşündürmektedir.

Sivas Valisi El-hac Ali Paşa daha sonra isyancıların hareketlerinden vazgeçmeleri, Devlet-i Aliyye'ye arz ve dilekçe tertip etmelerini, kendisinin de yazacağını ve ne tür emir gelirse ona göre hareket edilmesi hususunda hocasını isyancılara göndererek gönüllerini almaya çalışmışsa da Hoca Efendi başarısız olup darp edilmiş, yaralı bir şekilde saraya dönmüştür.⁶³⁶ Ardından Sivas Müftüsü, Kenanoğlu ve Mütevellizâde üç binden fazla silahlı adamla saraya hücum ederek Ali Paşa'ya Sivas'tan çıkmasını bildirmişlerdir.⁶³⁷ Yine isyancıların sayısını yedi-sekiz bin civarında⁶³⁸ gösteren bir bilgi de mevcut olup sayı konusunda bir ihtilaf mevcuttur. Sivas'ta 1818 yılında vuku bulan isyandan on üç yıl sonra yani 1831 yılında yapılan nüfus sayımında on üç ve kırk yaş üzeri aralığında toplam 4948 Müslim erkek nüfus gözükmektedir. 1818 nüfusunun da bu rakamlara yakın olacağı düşünülürse, üç binden fazla isyancının varlığı isyanın halk tarafından geniş şekilde desteklendiğini gösterdiği gibi⁶³⁹ yedi sekiz bin rakamının da oldukça mübalağalı olduğunu ortaya koymaktadır.

Ali Paşa'nın sarayına hücum eden kalabalık isyancı gurubu sarayın etrafında hendek ve siperler oluşturmuş, buradan saraya ateş ederek paşayı sarayından çıkarmaya çalışmıştır.⁶⁴⁰ Ali Paşa'nın Sivas'tan çıkmamak için direnmesi üzerine harem tarafından yapılan top atışıyla harem odaları yıkılırken selamlık tarafından yapılan kurşun atışıyla Ali Paşa dairesinden on- on beş kişinin kimisi ölmüş kimisi yaralanmıştır. Ardından saray ateşe verilmek istenmiş Ali Paşa yine çıkmayarak sarayında mahsur kalmıştır.⁶⁴¹ İsyancılar cemiyetlerini artırarak paşanın su ve zahiresini kesmiş, muhasara ile her gün üzerine hücum etmişler, bu muhasara kırk beş gün sürmüştür.⁶⁴² 1817/18 senesine mahsup mübayaa, 1813-1814 senelerine mahsup ağdet-i ağnam bakayası ve

⁶³⁶ İlhan Ege, *Sivas'ta bir İsyân*, s.461

⁶³⁷ BOA.Hat. 79/3272/A "...hâce-i mumaiylehi dahi darb ve mecrûh eylediklerinden ol vecihle mecrûhen saraya avdet eyledikten sonra müfti ve merkum Kenanoğlu ve Mütevellizade hevâ-dârları olan üç binden mütecâviz müsellâh eşhâs ile saraya hücum birle Sivasdan çıkmalusun deyu ısdâr ve müşarünileyh dahi çıkmaduğundan..."

⁶³⁸ BOA.Hat. 78/3233

⁶³⁹ Müslim erkek nüfusun sayı ve yaş dağılımı için bkz. Salih ŞAHİN, *Mekân ve İnsan*

⁶⁴⁰ BOA.Hat. 78/3233

⁶⁴¹ BOA.Hat. 79/3272/A "...harem tarafından top endahtıyla harem odalarının hedmi ve selamlık cânibinden dahi kurşun endahtıyla müşarünileyhin dairesinden on onbeş neferin kimini telef kimini mecruh etmek ve saraya ateş virmek misüllü hareket-i bâgi-yâneye ibtidâr eylediklerini ve müşarünileyh metanet ile saraydan çıkmayub ol vecihle mahsuran mûkim olub..."

⁶⁴² BOA. Hat. 78/3251

Delilbaşıoğlu ile Müteveffa Osman Paşa zimmetleri gibi önemli devlet alacaklarını⁶⁴³ vesile eden isyancıların hücumları Ali Paşa'nın Delilbaşısı maiyetindeki yetmiş-seksen nefer, elli-altmış gulam ve diğer hizmetkârla savuşturulmuştur.⁶⁴⁴

Ali Paşa tatarı Ahmed'in maiyetine Delilbaşını katarak kavga ile Sivas'tan çıkarmayı başarmış, İstanbul'a ulaşan tatar vakanın dokuzuncu günü olduğunu Sivas'tan altı günde geldiğini belirtmiştir.⁶⁴⁵ Ayrıca Sivas'ta tahsilâta memur Hassa silahşorlarından İbrahim Rıfat Bey ve Ahmed Ağa ile Gedüklüyandan El-hac Mehmed Ağa da bu konuda birlikte bir kıta şukka göndermişler,⁶⁴⁶ Durumdan haberdar olan hükümet isyanın bastırılması adına bir dizi önlemler almaya başlamıştır.

3.2.2.3. Alınan Önlemler ve İsyanın Bastırılması

İsyanlarda önemli noktalardan biri, hem isyan edenlerin hem de isyanı bastırarak olanların hızlı karar verebilme yeteneğidir. Uzun tartışmalarla, nasıl hareket edileceğine hemen karar verip asiler üzerine gidilmediğinde bu durum bir zafiyet olarak algılanmaktadır. Geç kalınan her dakika asilerin lehine baştakilerin aleyhine gelişmelerin olduğu bir durumdur.⁶⁴⁷ Sivas'ta isyanın kırk beş gün sürmesi hükümetin ya da bu işe memur kılınanların yeterince hızlı davranmadığını göstermektedir. Geç kalınan her an El-hac Ali Paşa'nın içerisinde bulunduğu durum zorklaşırken isyancıların sayısının arttığı anlaşılmaktadır.

İsyan haberinin İstanbul'a ulaşması ve Ali Paşa'nın tahriratının arzından sonra sudûr eden Hatt-ı hümayûn'da padişah şekâvete sebep olanların birer mahalle sürgün olunmaları için fermanlar yazılarak tahkikat için kapıcıbaşlarından dirayetkâr ve cesur bir mübaşir tayin olunmasını istemiştir. Ayrıca civardaki vüzera ve mir-i miranın dahi gerekirse mübaşire yardım etmeleri hususunda emirler gönderilmesini ve bu iş için düşünecek birkaç kişinin pusulasının takdimini emretmiştir. Bu hususa tayin olunacak hatıra gelen kişilerin isimlerinin arz edilmesiyle Ömer Kâşif tayin olunarak 5000 kuruş harcırah verilmesi hususunda irade buyrulmuştur.⁶⁴⁸ Ayrıca Ali Paşa'nın zulüm ve

⁶⁴³ BOA. Hat. 78/3242

⁶⁴⁴ BOA.Hat. 78/3233

⁶⁴⁵ BOA.Hat. 79/3272/A Belge Fi selh Şaban 233 tarihli olup buna göre isyan 25/26 Haziran 1818 tarihinde başlamıştır.

⁶⁴⁶ BOA.Hat. 1326/51723

⁶⁴⁷ Erhan Afyoncu- Ahmet Önal-Uğur Demir, *İsyanlar*, s.10

⁶⁴⁸ BOA. Hat. 282/16836, T.Ş.S. 2306/0074

adaletsizliği ortaya çıkarsa devlet tarafından nüfuzunun kırılması gerekeceğinden azl olunarak görevinin civarda bulunan vezirlerden münasip birine tevcih olunması da arz olunan önemli bir konudur.⁶⁴⁹

Temmuz 1818 tarihli emr-i li’de Kâşif Ömer Ağa’dan memuriyeti üzere bir an evvel hareketle olayı tahkik edip teskinine gayret etmesi istenmiş, Hatt-ı hümâyûn gereği mer Kâşif’e yardımcı olmaları için civarda bulunan Maden-i Hümayun Emini Nuri Paşa, Trabzon Valisi Hüsrev Paşa,⁶⁵⁰ Çorum Mutasarrıfı, Bozok Mütesellimi ve Tokad Voyvodasına ayrı ayrı emirler gönderilmiştir. Yine bu ayın sonunda sudûr eden emr-i li ile Kayseri Sancağı Mutasarrıfı Ahmed’den “...*Namus-ı hükümet ve şan-ı vezaretin ikmali...*” için kendi kapı halkından başka toplayabildiği askerle bizzat hareket ederek bir an önce Sivas Valisi Ali Paşa’nın maiyetine varıp gereken yardımı yapması istenmiştir.⁶⁵¹

Karaman Valisi Celal Paşa kendisine gönderilen emirler gereği harekete geçerek 5000 askeri ile Konya’dan Sivas’a doğru yola çıkmış, Sadarete gönderdiği tahriratında isyanın bastırılmasında görevlendirilen bütün paşalar ve diğer görevlilerin görevden alınmalarını talep etmiştir. Bu kadar memur ve askerin Sivas’ta toplanmasının ağır yükler getirerek halkı perişan edecek olmasını, talebine gerekçe kılmıştır. Eğer görev bütünüyle kendisine verilirse halkı ezmeden suçluları gereği gibi cezalandıracağını da taahhüt etmiştir.⁶⁵² Paşa’nın bu talebinde Sivas Valiliği’nin kendisine tevcihi beklentisi önemli olmalıdır. Bilindiği gibi bu görev uzun süre Çapanoğulları, Canikli Ali Paşaoğulları ve Zaralızadeler arasında rekabet konusu olmuştur.

Kâşif Ömer Ağa’nın, İrade-i senniyye üzere Tokat’ta olduğu, isyancıların reisleri ve Sivas’ta olan Alâeddin Paşa ile olan yazışma ve muhabereleeri, söz konusu isyanın etrafa sirayet etmeye başladığı ve Sivas’a gönderdiği “ştırı”nı sorgudan sonra İstanbul’a gönderdiğini içeren tahriratı padişaha arz olunmuştur. Ayrıca hadiseye memur olanlardan Karaman Valisi Celal Paşa’nın Ramazan ayı başında hareket ettiğini bildiren yazısı ulaşmışken diğerlerinden bu tarihte henüz bir haber alınamamıştır. Olayın Kâşif Ömer Ağa’nın üstesinden gelebileceği suretten çıkmasıyla kendisinin şimdilik olduğu yerde kalması ve memuriyetinin Sivas’a memur olan ıldır Valisi Hafız

⁶⁴⁹ BOA. Hat. 1326/51723

⁶⁵⁰ BOA. Hat. 282/16836

⁶⁵¹ S.ř.S. No 11/ 7

⁶⁵² İlhan Ege, *Sivas’ta İsyân*, s.466

Ali Paşa, Karaman Valisi Celal Paşa ve Karahisar-ı sahip Sancağı Mutasarrıfı Lütfullah Paşa'dan birine ihale olunması ve bu nedenle yeniden emr-i âli gönderilmesinin uygun olduğu şeklinde görüş ve bilgiler de padişaha arz olunmuştur. Ayrıca isyancılarla birlikte hareket eden Müftü ve diğerlerinin de gereği gibi engellenmesi lazım olduğundan konunun Şeyhü'l-islam'ın hanesinde şura kulları ile müzakere olunması için takrir ile müsaade istenmiştir.⁶⁵³ Bu takrir üzerine sudûr olan Hatt-ı hümayûn'da ahaliyi isyana teşvik eden Kenanoğlu, Mütevellioğlu, Alaybeyi ve diğer bilinen isimlerle birlikte Müftü'nün cezalandırılması gerektiği, söz konusu üç vezirden hangisinde karar kılınırsa işin ona havale edilerek diğer memurların kendisiyle istişare edip, yekvücut ihtilalin etrafa sirayet etmeden teskin edilmesi istenilmektedir. Bu arada İstanbul ahalisinin her işittiğini "...*Neşr-i havadise...*" düşkün olduğundan "...*Sivas ahalisini bütün bütün kıracaklarmış vezirler tayin olunmuş...*" diye söylenmeye başladığı belirtilerek Cumartesi günü meclisin toplanarak kararın ifadesi istenmiştir. Hatt-ı hümayûnda isyanın etrafa sirayet etmeden bastırılması üzerinde durulduğu gibi Sivas'ta vuku bulan hadiseden İstanbul halkının da etkilendiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle Padişahın İstanbul'da da bir hadise meydana gelme ihtimalini göz önünde bulundurarak ilgilileri bu konuda ikaz ettiği söylenilebilir.

Söz konusu belgeye göre belirlenen günde Şeyhü'l-islamın dairesine giden şura üyeleri, evrakları tek tek okuyarak müzakereye başlamıştır. Bazı üyeler Sivas'a memur üç vezirden Lütfullah Paşa'nın aslen Sivaslı ve nüfuz sahibi olduğunu, ahalinin durumunu bildiğini, hadisenin nasihat ile teskinine muktedir ise de ahalinin bu suretle sükûnet bulmayacağını belirtmişlerdir. Ayrıca Lütfullah Paşa'nın idaresinin yumuşak olduğu ve Sivas doğumlu olması nedeniyle işin üzerine şiddetle gitmeyeceği düşüncesiyle meselenin ona ihalesini uygun bulmamıştır. Çıldır Valisi Hafız Ali Paşa mukavemeti fazla olmasına rağmen, mansıbına giderken Sivas'tan geçmiş ahaliye bir takım nasihatlerde bulunarak fesat ateşini söndürmeye gayret etmiş ancak tesir ettirememiştir. Bu nedenle memuriyetin ona ihalesi de uygun görülmemiştir.

Karaman Valisi Celal Paşa, 5000 asker ile hareketini bildirerek kimlerin tedip olunması isteniyor ise tarafına bildirilmesini belirttiğinden, maiyeti ve yanındaki askerin çokluğu ve vezaretinin daha eski olması nedeniyle diğerlerine tercih edilmiştir. Memuriyet Celal Paşa'ya havale kılınarak, Sivas Müftisi Nasuhzâde Nurullah Efendi

⁶⁵³ BOA. Hat. 666/32420

eşkıyalığa reis olduğundan fetva makamından azl olunup Sivas müderrislerinden Menab Efendi'nin fetva makamına iznini içeren mektup ile eski müftünün münasip bir mahalle sürgün olunması hususunda emr-i âli yazılması ve önceden Kenanoğlu ile Mütevellioğlu'nun sürgünleri hususunda yazılarak mübaşire verilen fermanların tamamının Celal Paşa'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁵⁴

Görevli vezirler ve diğer memurların yol esnasında süratle seyrederek Sivas'a varmaları, henüz hareket etmemiş olanların derhal hareket etmeleri konusunda uyarılarak Celal Paşa maiyetine girmeleri açıkca bildirilip Paşa ile istişare halinde hadisenin etrafa sirayet etmeden teskinine başlanması için ayrı ayrı emirler yazılması şurada alınan kararlardandır. Ayrıca Sivas'ta ikâmete memur eski Anadolu Valisi Alâeddin Paşa'nın da isyancılara meylettığı duyulduğundan sürgün suretiyle değilse de civardaki Konya, Akşehir, Osmaniçik ve Bozok kazalarından birinde ikâmeti hususunda bir kıta emrin Celal Paşa'ya gönderilmesi alınan diğer bir karardır. Ancak bu durumun hadisenin şiddetlenmesine sebep olacağı anlaşılırsa Alâeddin Paşa'nın başka bir yerde ikâmetinin geciktirilerek gizli tutulması belirtilmiştir.

Ali Paşa'nın ailesi ile birlikte salimen ihracına özen gösterilmesi, eğer ahali Kenanoğlu, Mütevellioğlu ve Nasuhzâde'nin sürgün mahallerine gönderilmesine rıza gösterip hadisenin teskinine meyleder, ancak Ali Paşa'nın görevden alınması için isyana devam edecekleri anlaşılırsa Paşa bundan sonra Sivas'ta icra-i hükümet edemeyeceğinden bunda ısrar edilmeyerek değiştirilmesi lazım olduğunun gizlice yazılıp irsal olunması şurada alınan kararlardan bir diğeridir. Kaşif Ömer Ağa'nın memur olduğu işler Celal Paşa'ya havale olduğundan kendisinin paşanın yanına giderek elindeki sürgün fermanlarını paşaya vermesi ikâmeti veya dönmesi konusunda Celal Paşa'nın vereceği karara göre hareket etmesi de alınan kararlar arasındadır.

İstanbul'da isyanın bastırılması için çeşitli kararlar alınırken Kâşif Ömer Ağa Tokat'tan isyancıların cemiyetine tesir imkânı bulamamış, Tokat, Kazabad ve Artukabad kazalarının askerleriyle 5 Ağustos 1818 tarihinde Pirkinik Karyesi'ne gelmiş⁶⁵⁵ ertesi gün Karahisar-ı sahip Sancağı Mutasarrıfı Lütfullah Paşa da Pirkinik'e ulaşmıştır. Ömer Ağa ve Lütfullah Paşa tarafından muharebenin sona erdirilmesi

⁶⁵⁴ İlhan Ege, *Sivas'ta İsyân*, s.464'te Hükümet tarafından isyanı bastırmak için Zaralızâde Lütfullah Paşa'nın görevlendirildiğini belirtmiştir. Ancak Paşa'nın bu göreve getirilmesi düşünülmüşse de yukarıda görüldüğü gibi bir takım gerekçeler öne sürülerek bu iş Karaman Valisi Celal Paşa'ya ihale olunmuştur.

⁶⁵⁵ BOA.Hat. 78/3233

herkese bildirilmiş, üzerlerine memur askerlerin toplanması ve çoğalmasıyla Kenanoğlu ve Mütevellioğlu'nu Kâşif Ömer Ağa'ya gönderen ahali harpten vazgeçmiştir.⁶⁵⁶ Asayişin temininin ardından halkın tüfekleri toplanılarak asayişin sağlandığı ve Sivas Valisi Ali Paşa'nın görevine başladığı Karahisar-ı sahip Mutasarrıfı Zaralızâde Lütfullah Paşa tarafından sadarete bildirilmiştir.⁶⁵⁷ Ömer Ağa ve Lütfullah Paşa Sivas'a girerek Ali Paşa ile görüşmüşler ancak Kâşif Ömer Ağa Kenanoğlu ve Mütevellioğlu'nun beyanlarını gereksiz bulmuştur.⁶⁵⁸ Bu durum isyancı cephenin amaçlarını, hangi saiklerle kendilerini savunduklarını görmemizi engelleyen bir durum olmuştur.

4.2.2.4. İsyancıların Cezalandırılması

Osmanlı İmparatorluğu tarihinde isyan başarıya ulaşırsa dahi isyancıların cezalandırılmaktan kurtulamadıkları görülmektedir. Hatta isyanlar neticesinde tahta çıkan padişahların dahi ilk icraatları, kendilerinin tahta çıkmasına vesile olan isyancılardan kurtulmak olmuştur. Dolayısıyla kırk beş gün süreyle Sivas'a hâkim olan isyancı gurubunun da cezalandırılacağı aşikârdır. İsyancı elebaşlarından Kenanoğlu Ahmed, Mütevellioğlu Mahmud ve Sivas Müftüsü Nasuhzâde Nurullah'ın ilk etapta Sivas'tan sürgün edildikleri anlaşılacakla beraber isyanın reislerinden olan Alaybeyi hakkında nasıl bir işlem yapıldığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Temmuz 1818 tarihiyle Sivas Valisi El-hac Ali Paşa ile Rodos Adası Naibine hitaben kaleme alınan emr-i âli'de Sivas'ta isyana teşebbüs eden Kenanoğlu Ahmed Ağa'nın haddinin bildirilmesi ve "...emsallerinin terhib olunması..." konusunda Ağa'nın mübaşir marifetiyle Rodos Adası'na sürgün olunması, aynı şekilde Ali Paşa ve Lefkoşa Naibi'ne hitap eden diğer fermenda da Mütevellioğlu Mahmud'un Kıbrıs Adası'na sürgün olunması istenmiştir.⁶⁵⁹ 26 Ağustos 1818 tarihli, Kâşif Ömer Ağa'nın yazısından Kenanoğlu ve Mütevellioğlu'nun mübaşirlerine teslim ile sürgün mahallerine gönderildikleri anlaşılmaktadır.⁶⁶⁰

⁶⁵⁶ BOA.Hat. 78/3251

⁶⁵⁷ Fatih Yıldız, *Vilayet Yönetimi*, s.34-35

⁶⁵⁸ BOA. Hat. 78/3251

⁶⁵⁹ S.Ş.S. No 11/5

⁶⁶⁰ BOA. Hat. 500/24500

Kenanoğlu Ahmed Ağa'nın Rodos Adası'na vardığı ve sürgün olarak ikâmet ettirildiğini belirten Rodos Kadısı'nın ilamı üzerine sudûr eden Hatt-ı hümayûnda Kenanoğlu ve Mütevellioğlu'nun cezalarının tertip edilerek kesik başlarının İstanbul'a getirilmesi için emirler yazılıp birer haseki ile gönderilmesi emrolunmuştur.⁶⁶¹ Rodos Naibi'nin 9 Ekim 1818 tarihli ilamına göre sürgün olarak Rodos'ta ikâmet üzere olan Kenanoğlu Ahmed'in idam ve izalesi için Rodos Mutasarrıfı Yusuf Bey'e hitaben emr-i şerif sudur etmiş ve Hassa Hasekilerinden idama memur Nuri Haseki ile Kenanoğlu Ahmed'in kesik başı İstanbul'a yollanmıştır.⁶⁶²

Kıbrıs'a sürgün edilen Mütevellioğlu Mahmud'un Lefkoşe'de ikâmet ettirildiğini bildiren Lefkoşe Naibi'nin ilamının ardından Mahmud Ağa'nın izale edilmesi gerektiğinden sürgün mahallinde katl ve kesik başının İstanbul'a gönderilmesi husunda irade ortaya çıkmış, Mahmud Ağa'nın kesik başının tayin olunan hasekiye teslim edilerek gönderilmesi için Kıbrıs Muhassıllına Ekim 1818'de ferman-ı âli gönderilmiştir.⁶⁶³ 28 Ekim 1818 tarihli tahrirattan Mütevellizâde Mahmud Ağa'nın hakkında sudûr eden ferman gereği idam edildiği anlaşılmaktadır.⁶⁶⁴

İsyanın elebaşlarından ve isyana meşruiyet sağladığı anlaşılan Sivas Müftüsü Nasuhzade de Sivas'tan sürgün edilmiştir. Ağustos 1818 tarihli emr-i âli ile sabık Sivas Müftüsü Nasuhzade Esseyyid Mehmed Nurullah'ın Sivas'ta vuku bulan isyan nedeniyle Şeyhü'l-islam Mekkizade Mustafa Asım'ın işaretini üzere Kütahya'ya sürgün olunması istenmiş, Nasuhzade'nin Divan-ı hümayun çavuşlarından Cezayirli Seyyid Ahmed Çavuş'a teslim olunarak Kütahya'ya sürgün olunması hususu Kâşif Ömer Ağa'ya bildirilmiştir.⁶⁶⁵ Nasuhzade Nurullah Efendi'nin sürgününün ardından muhallefati da zabt edilmiş, bu konuyla ilgili Dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından Esad Ağa görevlendirilmiştir.⁶⁶⁶ İsyancılara meylettği düşünülen Alâeddin Paşa ise Konya'ya sürgün olunmuştur.⁶⁶⁷

İsyanın elebaşları bu şekilde cezalandırılırken isyana karışarak Sivas'tan firar edenler de takip edilmiştir. 14 Ağustos 1818 tarihli buyruğunda “...*Haklarında gazab-ı*

⁶⁶¹ BOA. Hat. 501/24546

⁶⁶² BOA. Hat. 1542/039

⁶⁶³ Şani-zade Mehmed'ata'ullah Efendi, *Şanizade Tarihi, C.II*, İstanbul, 2008, s.875, haz. Ziya Yılmaz

⁶⁶⁴ BOA. C.ZB. 27/1313

⁶⁶⁵ S.Ş.S. No 11/10

⁶⁶⁶ BOA. Hat. 500/24506

⁶⁶⁷ İlhan Ege, *Sivas'ta İsyân*, s.468

hazret-i tacidari zuhur iden...” bazı kişilerin Sivas’tan firar edip başka kazalarda gizlendikleri, gerekli kazalara buyruldu gönderildiği, Tokat’a firar edenlerin bu gün şehirde olduğu, bu konuda özür ve bahanenin kabul olunmayacağı, firarilerin harice çıkmamaları konusuna dikkat edilmesi istenmektedir.⁶⁶⁸ Kaçaklardan dördü ele geçirilmiş, kelleleri alınarak İstanbul’a yollanmıştır.⁶⁶⁹

İsyanın yatışmasının ardından idari görevlerde de değişiklik yapıldığı görülmektedir. Ali Paşa yeniden vazife başına getirilmiş olsa da yönetiminden kaynaklı bir memnuniyetsizlik söz konusu olduğundan görevinden alınmıştır. Hem isyanın bastırılmasındaki başarısı hem de Sivaslı olması nedeniyle Karahisar-ı sahip Mutasarrıfı Zaralızâde Lütfullah Paşa Sivas Valisi olarak tayin edilmiştir.⁶⁷⁰ Sivas Valiliği’nden alınan El-hac Ali Paşa’nın da zahire için Tokat kadısına gönderdiği buyrulduan Karahisar-ı sahip Mutassarrıflığına tayin edildiği anlaşılmaktadır.⁶⁷¹

İsyanın başladığı tarihte kethüdayeri olan Kenanzâde Ahmed Ağa isyan nedeniyle sürgün edildiğinden 8 Ağustos 1818 tarihiyle kayıtlı, Sivas Kadısı ve Sipahi bölük ihtiyarlarına hitaben Divan-ı Rum’dan çıkarılan buyruldu ile Fertellioğlu Memiş Ağa kethüdayeri tayin olunmuştur. Ayrıca buyrulduda eşkıya takımının cezalandırılması için isim ve şöhretleriyle kethüdayeri Memiş Ağa’ya ihbar olunmaları istenmiştir.⁶⁷²

⁶⁶⁸ T.Ş.S. 2306/0075

⁶⁶⁹ Halis Cinlioğlu, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, Tokat, 1941, s. 88

⁶⁷⁰ Fatih Yıldız, *Vilayet Yönetimi*, s.35

⁶⁷¹ T.Ş.S. 2306/0077

⁶⁷² S.Ş.S. No 11/6

SONUÇ

Â'yân tabiri Anadolu Selçukluları'ndan Osmanlı İmparatorluğu'na devr olunmuş ve geniş bir terim kimliği kazanmıştır. Ancak çalışmalarda kastedilen â'yân, devletin resmi görevlisi ve idari yetkiler kazanmış kişidir. İmparatorlukta yaşanan bir takım gelişmelerin neticesinde devletin resmi görevlileri olan â'yânların önemleri artmış ve yerel güçler halinde temayüz etmişlerdir. İlgili çalışmalarda â'yânların daha çok baskıları, zulümleri ve yolsuzluklarının ön plana çıkarılması nedeniyle, onların ifa ettikleri görevler, yaptıkları hizmetler, arka planda kalmıştır. Dolayısıyla bu durum devletin â'yânlara güç yetiremediği ve merkezi hükümetin otorite zafiyeti şeklinde yorumlanmış ve genel bir kabul halini almıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki Osmanlı İmparatorluğu katı bir merkeziyetçilik uygulamamış idarede pragmatik davranmıştır. Kanaatimizce otorite zafiyeti Alemdar Mustafa Paşa'nın sadaret süresi ile sınırlı tutulmalıdır; Bu dönem haricinde devlet haddini aşan her â'yânı bir şekilde cezalandırmıştır.

Osmanlı klasik düzeninde, mali buhranlar, askeri sorunlar, levendat, suhtevat, büyük kaçgunluk gibi toplumsal hadiseler neticesinde gerçekleştirilen tasarruflar â'yânlık kurumu lehine sonuçlar ortaya çıkarmış, aynı zamanda devlet de taşrada resmi görevliler dışında servet ve nüfuz sahibi insanların bulunmasını istemiştir. Pragmatik Osmanlı idare sistemi bu noktada taşrada ihtiyaç duyduğu hizmetlerin daha hızlı ve daha verimli şekilde gerçekleştirilmesi için â'yânlardan faydalanmıştır. Devletin tasarrufları sonucunda malikâne, çiftlik, resmi görevler, vergi tahsilâtı gibi gelir kaynakları elde eden â'yânlar Osmanlı İmparatorluğu'na askeri görevler, asayişin temini, gemi yapımı, erzak ve malzeme tedariki, istihbari faaliyetler gibi sahalarda hizmet sunmuşlardır. Kısacası â'yânlar devletin kendilerine göz yumması neticesinde elde ettikleri servetlerini yine devlete hizmete dönüştürmüşlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun genelinde olduğu gibi Sivas'ta da merkez bazı önemli ailelerden istifade etmiştir. Osmanlı sosyal tabakalaşmasına uygun olarak bu ailelerden bazıları idari görevler de alsalar ilmiye zümresine mensupken bazı aileler ise tamamen ifa ettikleri idari ve askeri görevlerle ön plana çıkmışlardır. Bu görevlerin yanı sıra Sivas â'yân ailelerinin toplum hayatı için önemli vakıflar tesis ettikleri de görülmektedir. Bu ailelerden Hatipzâde, Mütevellizâde, aileleri ilmiye kökenli â'yân

aileleridir. Zaralızâde, Selmanoğulları, Sarızâde ve Himmetzâde aileleri ise ehl-i seyf ailelerdir ve bu ailelerin tamamında paşa rütbesine haiz üyeler vardır. Ancak nüfuz ve etki bakımından en önemli, â'yânlık araştırmalarında en çok tesadüf ettiğimiz aile tartışmasız Zaralızadeler'dir.

Sivaslı Kenanzâdeler ise paşalık payesi elde edememiş olmalarına rağmen bölgede güçlü ve nüfuzlu bir aile olarak görünmektedir. Her ne kadar bu payeye erişemeseler de Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın ikinci sadaretinde, yalnızca Zaralızâdeler ile Kenanzâdeler sadaret makamı tarafından muhatap alınmıştır. Bu durum Kenanzâdelerin içerisinde paşa çıkaran diğer ailelerden daha güçlü olduğu şeklinde yorumlanabilir. Sivas'ın bazarbaşılık görevini de uzun süre uhdelerinde bulundurarak Sivas'ın ticari hayatında faal olarak rol aldıkları gibi diğer â'yân aileleriyle benzer şekilde, malikâne, çiftlik, resmi görevlerle servet ve nüfuz sahibi olmuşlardır. Mütesellimlik, kethüdayerilik gibi idari hizmetlerin yanı sıra harp sahalarında da devlete askeri hizmette bulunmuşlardır.

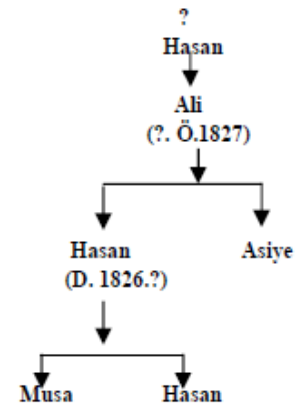
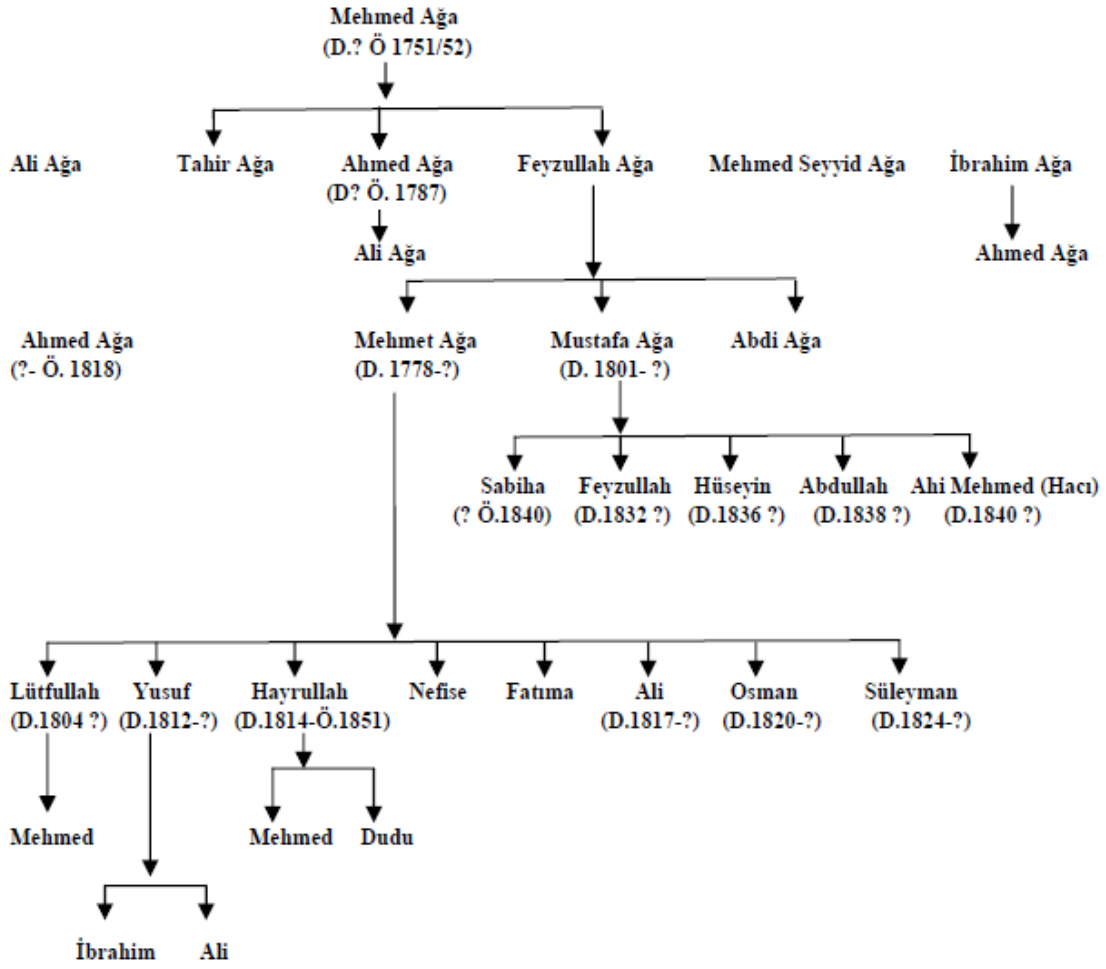
İdari ve askeri hizmetlerinin yanısıra aile üyelerinden Ali ve Ahmed Ağa iki siyasi hadisede etkin rol oynamıştır. Ali Ağa Çapanoğulları-Canikli Ali Paşaoğulları mücadelesinde Canikliler ailesinden Tayyar Mahmud Paşa'yı desteklemiş neticesinde idama mahkûm olarak Sivas'tan firar etmek zorunda kalmıştır. Bu hadise ailede bir fetret devri ortaya çıkarmış yaklaşık on yıl boyunca Kenanzâdeler hiçbir idari göreve getirilmemişlerdir. Ali Ağa'dan sonra kethüdayeri tayin olunan Ahmed Ağa ise bir başka siyasi hadisenin baş aktörü olmuştur. Sivas Valisi El-hac Ali Paşa'ya karşı başlayan isyanın öncülüğünü yapan Ahmed Ağa bu hareketinin karşılığında Rodos Adası'na sürgün edilerek idam edilmiştir.

Arka arkaya iki önemli siyasi hadise içerisinde Kenanzâde ailesi üyelerinin yer almaları aile üzerinde önemli etki yapmış, hükümet nezdinde güvenilirliği azaldığı anlaşılan aileden herhangi bir isim idari sahada yeniden görev alamamıştır. XVIII. asrın son çeyreği ile XIX. asrın ilk çeyreğinde yaklaşık elli yıl nüfuzunu sürdüren Kenanzâde Ailesi II. Mahmud'un merkezîyetçi politikaları, ardından Tanzimat'ın etkileri ve idari yapıdaki değişiklikler neticesinde diğer "hanedan-ı memleket" aileler gibi nüfuz ve etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde Kenanzâde Mehmed Ağa 1871 yılında terfili binbaşı olarak görev yapmıştır. Kenanzâdeler Sivas'taki etki ve nüfuzlarını

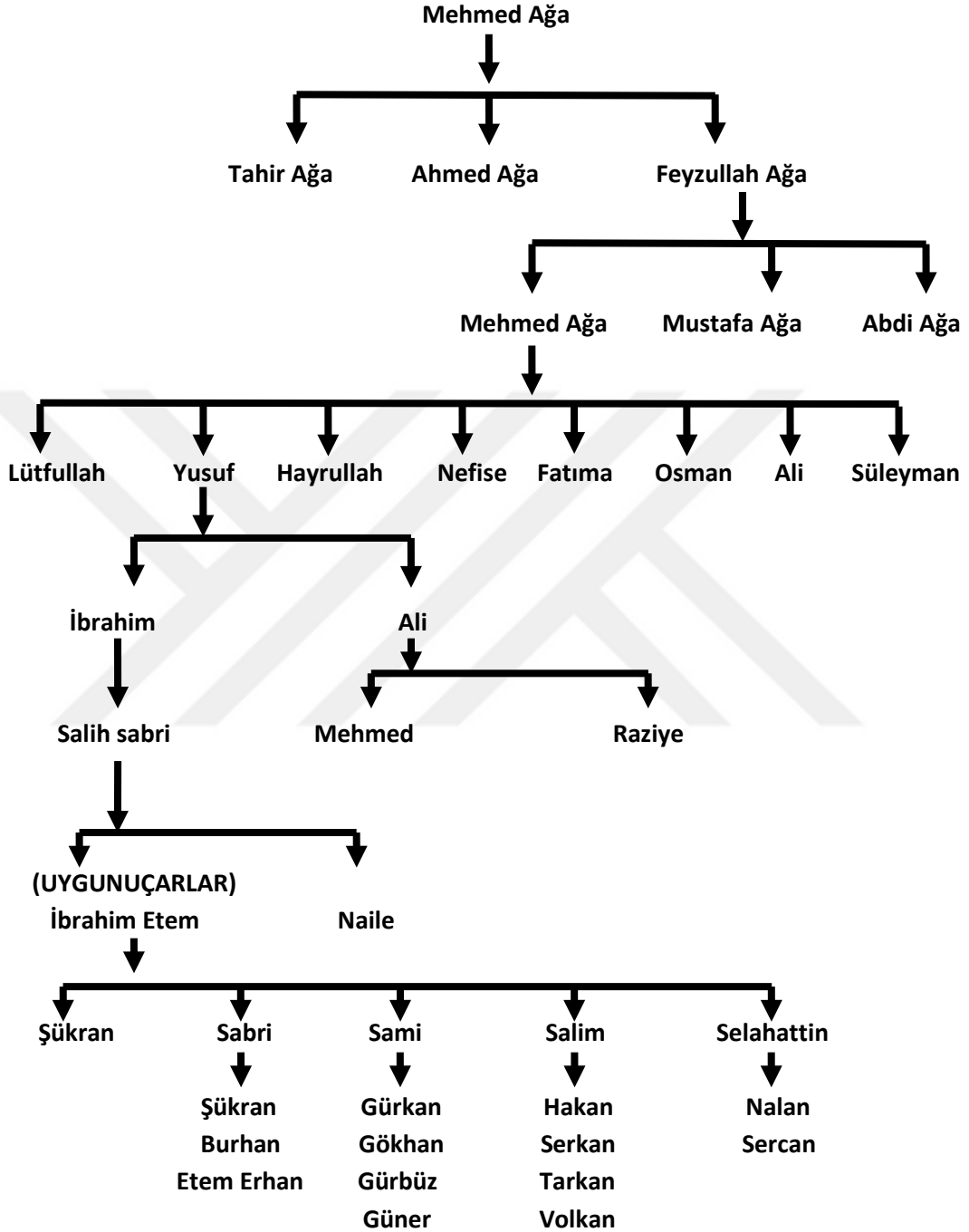
kaybetseler de yerli aileler arasında tanınan bir aile olarak varlığını sürdürmüştür. 21 Haziran 1934 yılında kabul edilen Soyadı Kanunu'nun ardından Kenanzâde ailesi üyeleri dört farklı soy isim almışlardır. Ailenin iki farklı kolu UYGUNUÇARLAR, diğer bir kolu ÇİNTAY, üç kardeşten Mustafa Davut (Vedat) ve Suat, BAYİSKİT diğer kardeşleri Mehmet, AYKUT soyadını almıştır.



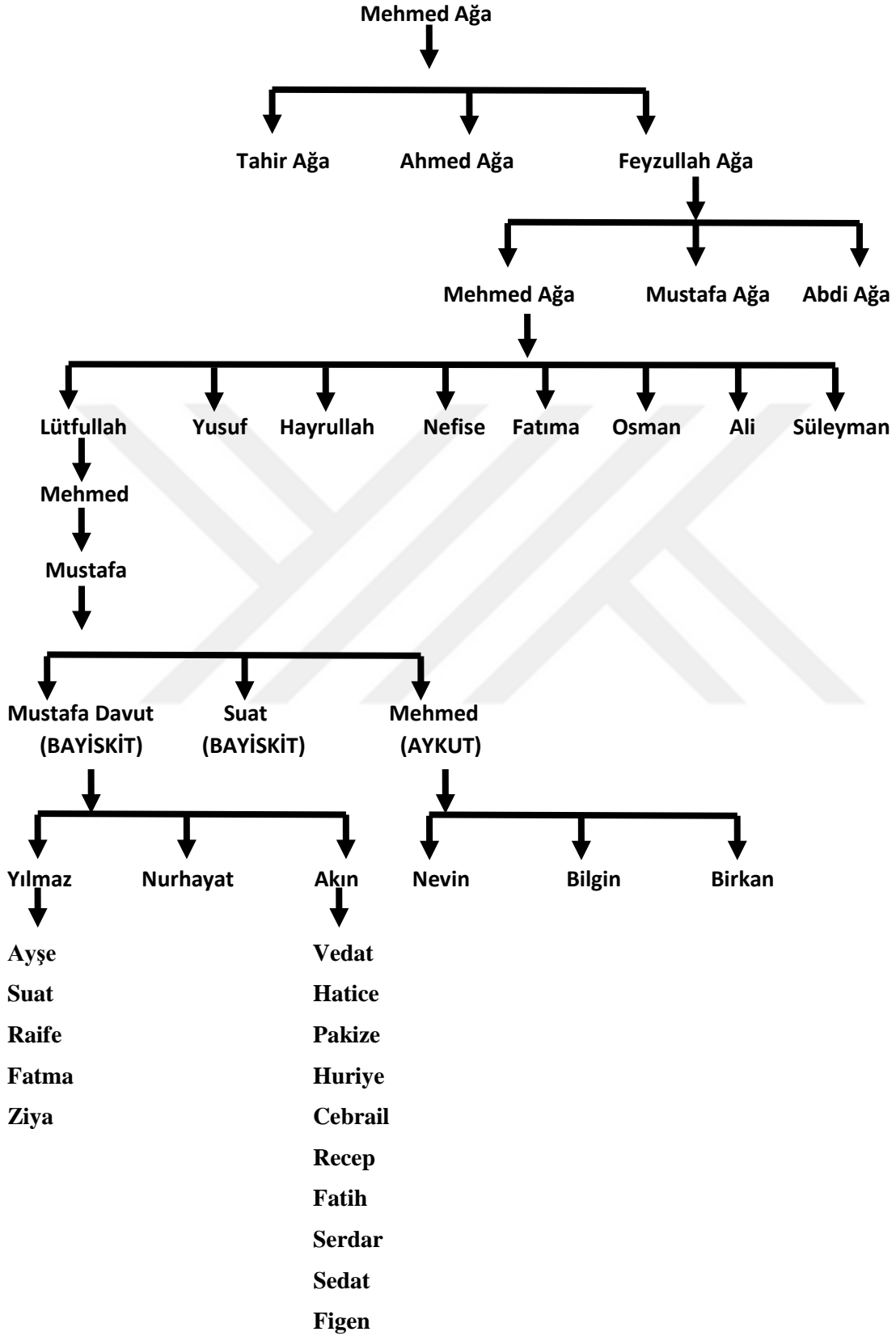
Tablo 4.1 Kenanzâdelerin Şeceresi



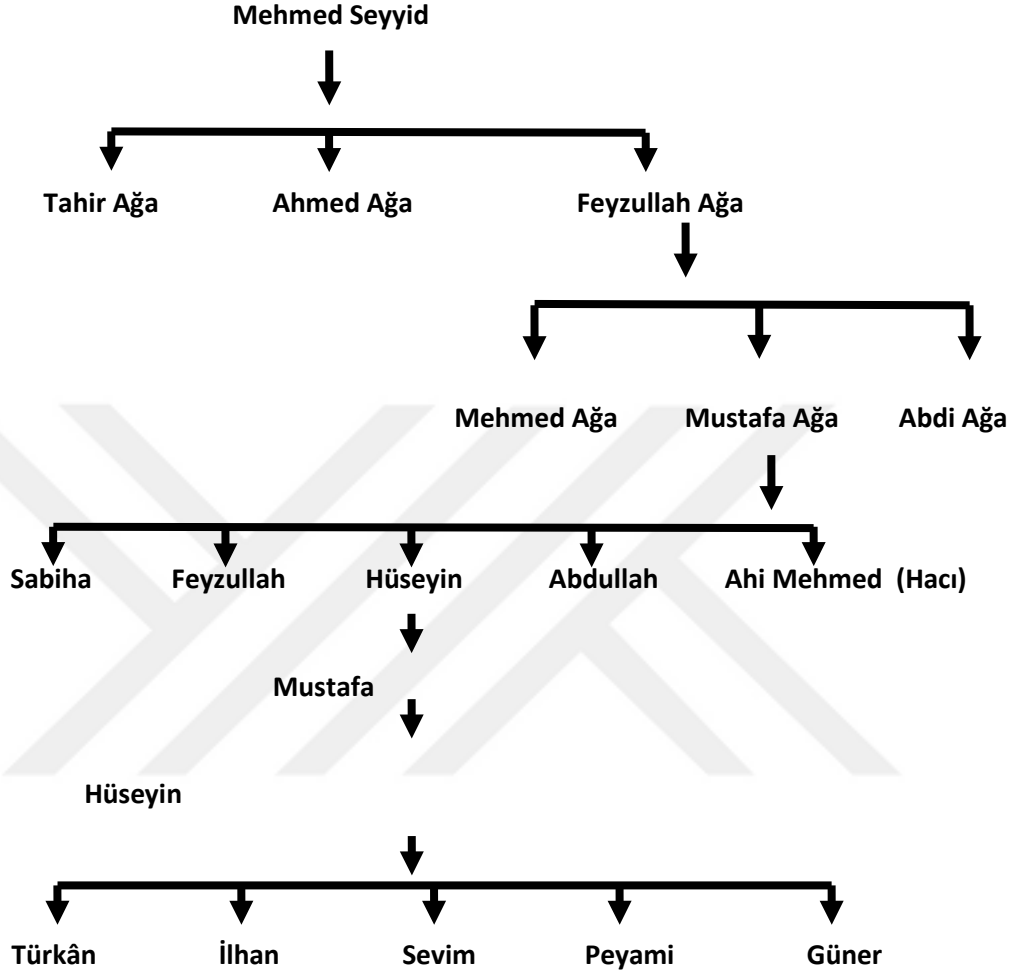
Tablo 4.2 Kenanzâdelerin Şeceresi -Uygunuçarlar-1



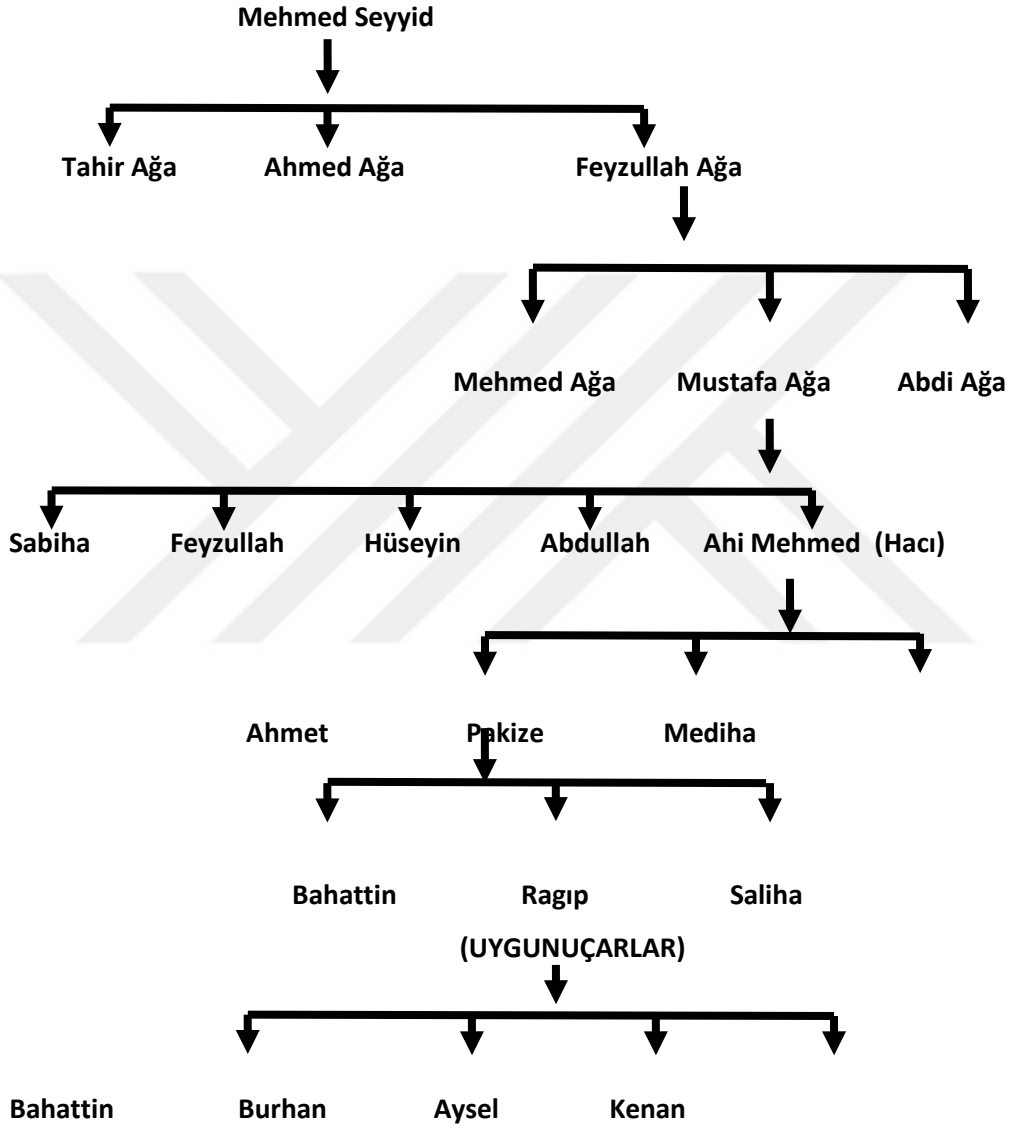
Tablo 4.3 Kenanzâdelerin Şeceresi-Bayiskit ve Aykut



Tablo 4.4 Kenanzadelerin Şeceresi-Çintay



Tablo 4.5 Kenanzadelerin Şeceresi-Uygunuçarlar-2



KAYNAKÇA

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Hatt-ı Hümayun: 500_24506_01, 1411_57370_01, 35_1796_01, 1533_01_01
1642_003_01_01, 1542_039_01, 285_17143_01,
103_4070_L_01, 78_3233_01 78_3242_01,78_3251_01
79_3272_A, 1326_51723_01, 666_32420_01,
282_16836_01, 500_24500_01, 501_24546_01,

AE.SHMD.I : Ali Emiri Mahmud I
6_404_01, 192_15034_01

AE. SABH.I : Ali Emiri Abdülhamid I
273_18362_01, 141_9502_01, 345_24136, 221_14578_01

AE. SMST.III : Ali Emiri Mustafa III
361_28858

AE. SSLM.III : Ali Emiri Selim III
193_11640_02

AE.SMMD.IV : Ali Emiri Mehmed IV
30_3469_01

A.E.SMHD.II : Ali Emiri Mahmud II
039_02577_01-03,

C.AS : Cevdet Askeriye
469_19580_01, 1005_43992, 996_43557,

C.DH : Cevdet Dahiliye
198_9888_01

C.EV : Cevdet Evkaf
449_22714_02

C.HR : Cevdet Hariciye
83_4128,

C.ML : Cevdet Maliye
388_15898_01, 544_22349_01, 666_27270_01,

C.ZB : Cevdet Zaptiye
27_1313_01, 60_2983, 70_3480_01, 37_1816_01

HSD.SABZ : Sivaslı Ali Baba Zaviyesi
8_67_01, 8_72_01, 8_69_01-02,

TS MA e : Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
542_30_01, 791_67_01, 231_5, 889_24_01,

NFS_d : Nüfus Defterleri
2412_033

A_{DVNSAHK_SS_d :Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Sivas
Ahkam Defterleri
D. No : 1/23
: 4/141,369,390
: 24
:25/94,170,194

VGMA : Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
HD Hurufat Defterleri
547/ 7a

S.Ş.S: Sivas Ziya Bey Kütüphanesi Sivas Şeriye Sicilleri

Defter No.1: 16, 40, 45-47, 53, 79, 83, 84, 124-126, 188,197-198, 212, 226-227, 229
353, 382, 401, 403-405, 419-420, 436-437, 440, 454, 458,

Defter No.2: 36, 40-41, 43-44, 49, 122, 125, 137, 150-151, 176, 202,

Defter No.3: 104, 144, 158, 162, 172, 176, 190, 203, 234,

Defter No.4: 13, 26, 108, 110, 140, 185, 230

Defter No.5: 22, 26-27, 43, 56,112, 115, 147, 167,216, 250, 281, 288, 331,

Defter No.6: 46, 89, 100, Poz.69-15 Muharrem 1216, Poz.93-15 Cemaziye'l-
evvel 1216

Defter No.7: 9, 17, 52,58, 144, 147,182, 194,

Defter No.8: 12, 16, 21, 62

Defter No.10: 12, 144-145, 161

Defter No.11: 1, 5, 6, 7, 10, 45,96, 100

Defter No.12: 109,

Defter No.14: Poz.33-25 Rebiü'l-evvel 1241, Poz.15- 23 Receb 1241

Defter No 13: 6, 124, 142

Defter No.15: 171, Poz.6-5 Safer 1243

Defter No.18 : (20 Rulo) 133,

Defter No 20: Poz.64/65-7 Şaban 1256,

Defter No 26: Poz.101-13 Ramazan 1267

Defter No 29: Poz.122-19 Rebiü'l-ahir 1272, Poz.133-3 Şaban 1272

Defter No 30: 28-29, 242

Defter No 39: 64

Defter No 41: 84

Defter No 44: Poz.137-15 Zilkade 1287

T.Ş.S : Ankara Milli Kütüphane Tokat Şeriye Sicilleri
2306_0074, 2306_0075, 2306_0077

ABDİ-ZADE HÜSEYİN HÜSAMEDDİN, Amasya Tarihi I, Ankara, 1986

AKDAĞ, Mustafa, Celali İsyanları, (1550-1603), Ankara, 1963

-----Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, Ankara, 1999, C.2

ARMAOĞLU, Fahir, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, İstanbul, 2010

ASLANOĞLU, İbrahim, Sivas Meşhurları, Sivas 2006, C.I, II

AYDIN, Muhammet, Sivas'ta Ayan Aileleri 1740-1850, Sivas 2015

BARKAN, Ömer Lütfi, "Tımar" Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi, Eskişehir,
1997

BEŞİRLİ Mehmet, Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat, Tokat, 2005

CEZAR, Mustafa, Mufassal Osmanlı Tarihi, Ankara 2011, C.III.

----- Osmanlı Tarihinde Levendler, Ankara, 2013

CİNLİOĞLU, Halis, Osmanlılar Zamanında Tokat, Tokat, 1941

ÇADIRCI, Musa, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik
Yapısı, Ankara, 1997

ÇAKMAKÇIOĞLU, Seda, Koçi Bey Risaleleri, İstanbul, 2007

DANIŞMEND, İ. Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul, 1972

- DEMİREL, Ömer, II. Mahmud Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim-Tüketim İlişkileri, Ankara, 1989
- Osmanlı Dönemi Sivas Şehri Ve Esnaf Teşkilatı, Sivas, 1998
- Osmanlı Vakıf Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü, Ankara, 2000
- Osmanlı Dönemi Sivas Şehri-Makaleler, Sivas 2006
- DENİZLİ Hikmet, Sivas Tarih ve Anıtları, Sivas, ?
- DEVELİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, 2010
- EGE, İlhan, “Son Dönem Osmanlı Tarihinde Bir A'yân Ailesi Zaralı-Zadeler”, C.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2006
- “Sivas'ta Gizli Kalmış Bir İsyân” Prof. Dr. Necmi Ülker'e Armağan, İzmir 2008
- “Hanedan-ı Memleket Kenanzadeler” Sultan Şehir Kültür Sanat Dergisi, 2009, S.10
- ERGENÇ, Özer, “Osmanlı Klasik Döneminde ki Eşraf ve Ayan Üzerine Bazı Bilgiler” Osmanlı Araştırmaları III, 1992, s. 106, , erişim tarihi: 03.01.2018. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/oa/article/view>
- GENCER, Fatih, “Merkezileşme Politikaları Sürecinde Yurtluk-Ocaklık Sisteminin Değişimi”,erişim tarihi:12.01.2018:
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1627/17446.pdf> 12.01.2018
- GENÇ, Mehmed, “Mâlikâne-Divânî” Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2003, C. 27
- “Malikâne” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2003, C.27
- Osmanlı Tarihinde Devlet ve Ekonomi, İstanbul, 2010
- GÖKBUNAR, Ali Rıza, Türk Maliye Tarihinde Ayanlık Kurumu Rantiyer Bir Sınıfın Oluşum Mücadelesi, Manisa,2007
- GÜLER, Mustafa, Osmanlı Devletinde Haremeyn Vakıfları (16 ve 17. Yüzyıllar), İstanbul,2011

- HALAÇOĞLU, Yusuf, XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara, 1998
- Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650), Ankara 2009
- İNALCIK, Halil, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu" Belleten XXVIII, 1964
- Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, İstanbul, 2012
- Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV, İstanbul, 2016
- KARAGÖZ, Rıza, Canikli Ali Paşa, Ankara, 2003
- KARAL, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. I
- KAYAOĞLU, İsmet, "Rahatoğlu ve Vakfiyesi", VD. XII, 1981
- KIZILOĞLU, Sedat, İsrail Devletinin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi, s.36, erişim tarihi: 07.01.2008, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/181032>
- KUCUR, Sadi S. , "Rahatoğulları" Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2007
- KÜTÜKOĞLU Mübahat S. ,Tarih Araştırmalarında Usul, Ankara, 2011
- McGOWAN, Bruce, "Ayanlar Çağı 1699-1812" Osmanlı İmparatorluğunun Sosyal ve Ekonomik Tarihi, (çev. Ayşe Berktaş) İstanbul, 2004,
- MERT, Özcan, XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları, Ankara, 1980
- MERT, Özcan, "Ayan" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.4 s.195-196, erişim tarihi: 03.01.2018, [www. İslamansiklopedisi.info/ayrinti.php](http://www.İslamansiklopedisi.info/ayrinti.php),
- MİDHAT Kemal Bey, Ayanlar Devrinde Bolu, Haz. Hamdi Birgören, Bolu, 2008
- NAGATA, Yuzo, Muhsinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi, ?,1976
- Tarihte Ayanlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme, Ankara, 1997
- ORTAYLI, İlber, Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Ankara, 2008
- ÖZDEMİR, Fulya, Eyalet-i Sivas'ta Ekonomik ve Sosyal Hayat (I No'lu Ahkâm Defterine Göre), C.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2018

- ÖZKAYA, Yücel, “XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında Anadolu’da Ayanlık İddiaları”
DTCF. Dergisi C. XXIV-S.3-4, 1966’dan ayrı basım, Ankara 1969
- Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık, Ankara 1994
- PAKALIN, M. Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 2004,
C.I,II
- PAMUK Şevket, Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, İstanbul, 2011
- SAKAOĞLU, Necdet, Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı, Ankara,
1984
- SAVAŞ Saim, On altıncı Asır Anadolu’sunda Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi Sivas
Ali Baba Zaviyesi, İstanbul, 1992
- “XVIII. Asırda Sivas’ta Bir Ayan Ailesi Zaralızadeler” erişim tarihi:
10.12.2017, <http://dergipark.gov.tr/download/article.file/58306>
- SEZEN, Tahir, Osmanlı Yer Adları, Ankara, 2006
- Osmanlı Yer Adları, Ankara, 2017
- SÜREYYA, Mehmed, Sicill-i Osmani, İstanbul,1996, C. 1, 3, 4
- ŞAHİN, Salih, Mekân ve İnsanıyla Sivas, İstanbul, 2013
- ŞANİ-ZADE MEHMED’ATA’ULLAH EFENDİ, Şanizade Tarihi, C.II, İstanbul, 2008,
haz. Ziya Yılmazer
- UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı, ERGÜDER, Nafiz, Sivas Şehri, Ankara, 2014, Haz. Recep
Toparlı
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, Ayan” Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi, C.2,
İstanbul, 1993
- Büyük Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 6. Bas. C.3,4
- Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman
Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa, Ankara 2010
- YILDIZ, Fatih, Sivas Vilayet Yönetimi ve Valileri (1800-1850), C.Ü. Sosyal Bilimler
Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2011

YÜKSEL, Ahmet, II. Mahmut Devrinde Osmanlı İstihbaratı, İstanbul, 2013

ZABUN, Sezgin, Sivas 1844-1845 Temettüat Defterleri, Sivas, 2013





EKLER

EK 1: Resimler



Kenanzade Mehmed Ağa bin Lütfullah bin Mehmed

(D. 1832- Ö.?)



Kenanzade Mustafa bin Mehmed bin Lütfullah

(D ?-Ö?)



Salih Sabri oğlu İbrahim Etem UYGUNUÇARLAR

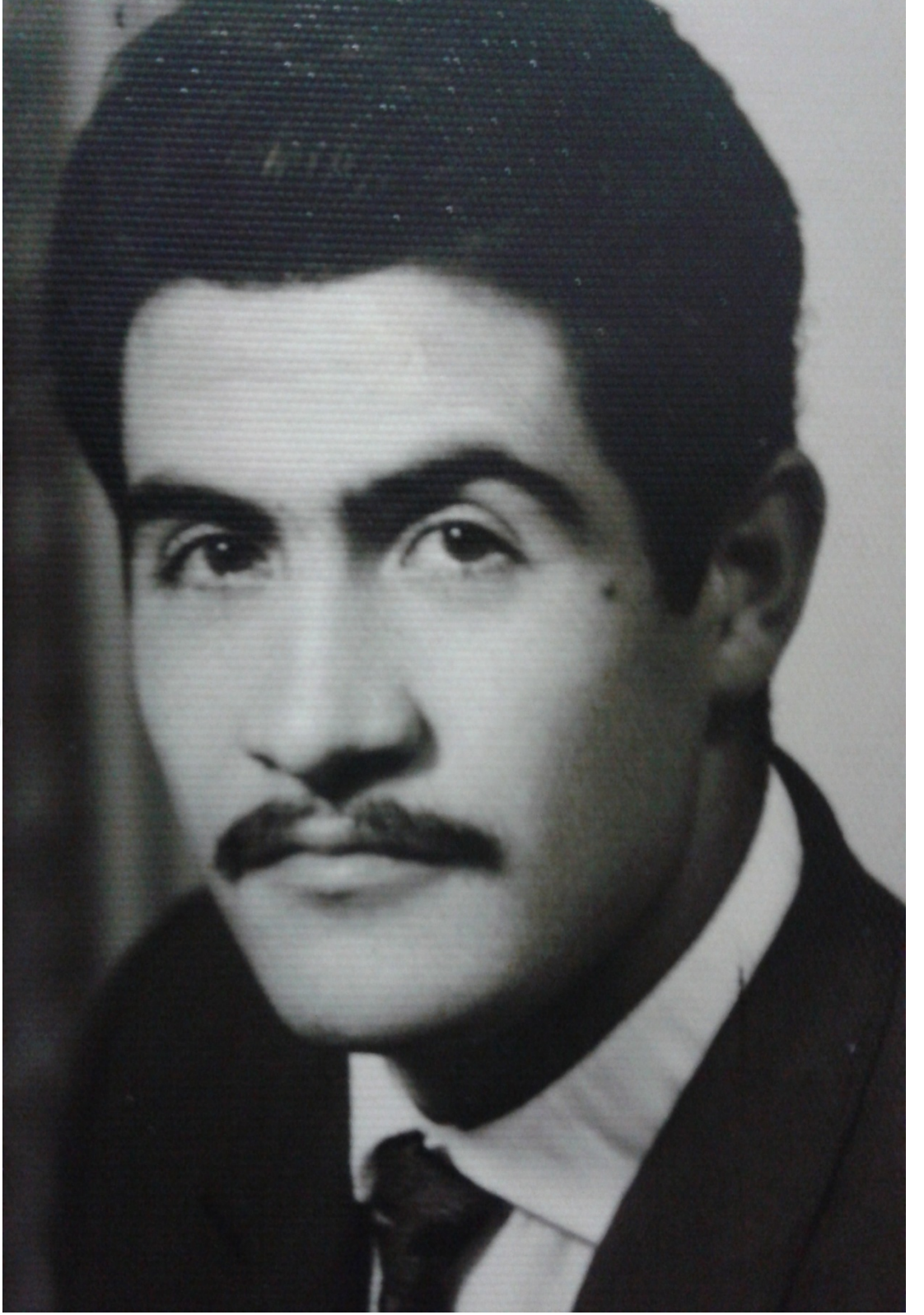
(1905/1906- 1967)

Sivas'ın İlk Posta Dağıtım Memurlarından



İbrahim Etem Oğlu Sabri UYGUNUÇARLAR

(D. 1934)

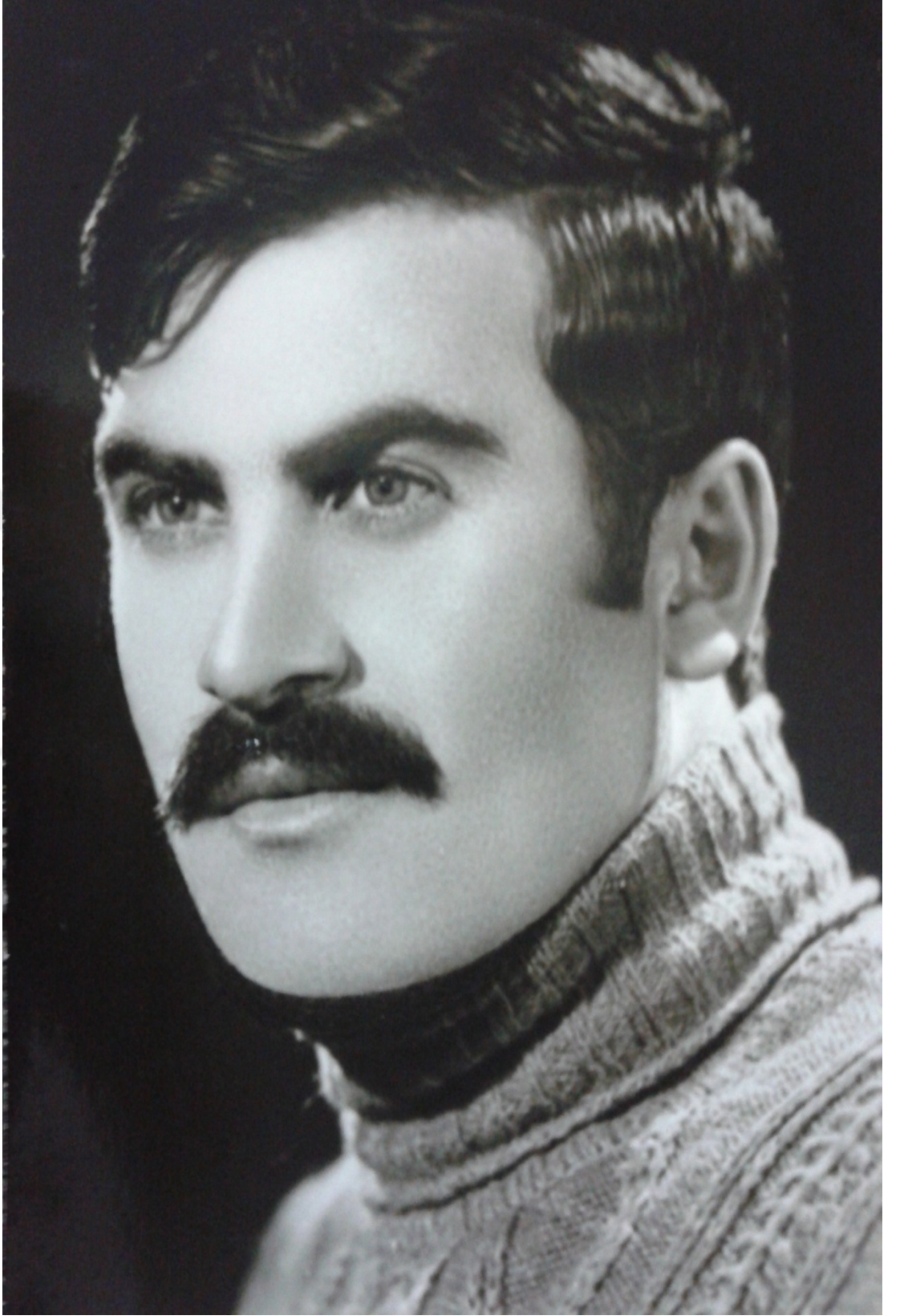


İbrahim Etem Oğlu Sami UYGUNUÇARLAR

(D. 1939)



İbrahim Etem Oğlu Salim UYGUNUÇARLAR
(D. 1942)



İbrahim Etem Oğlu Selahattin UYGUNUÇARLAR
(D. 1946)



Mustafa Davut Oğlu Yılmaz BAYİSKİT

(D. 1938-Ö. 2017)



Mustafa Davut Oğlu Akın BAYİSKİT

(D. 1947- Ö. 2017)



(sol taraf) Sabri UYGUNUÇARLAR ve Gazozcu Şükrü (Şükrü GÜRLER)

Kenan oğlu Sokağı 1957

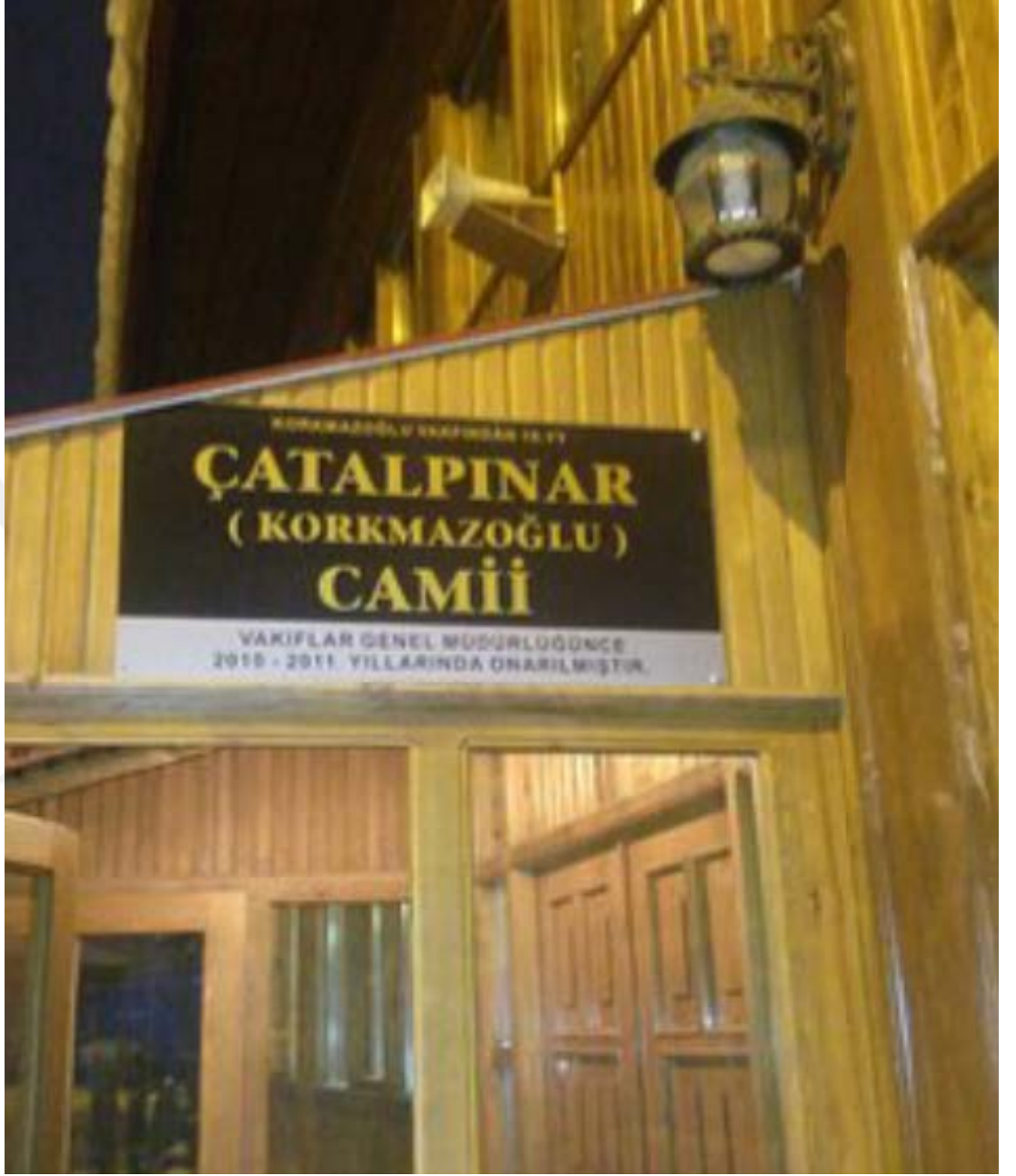
(Günümüzdeki ismi Hafız Hami Sokağı)



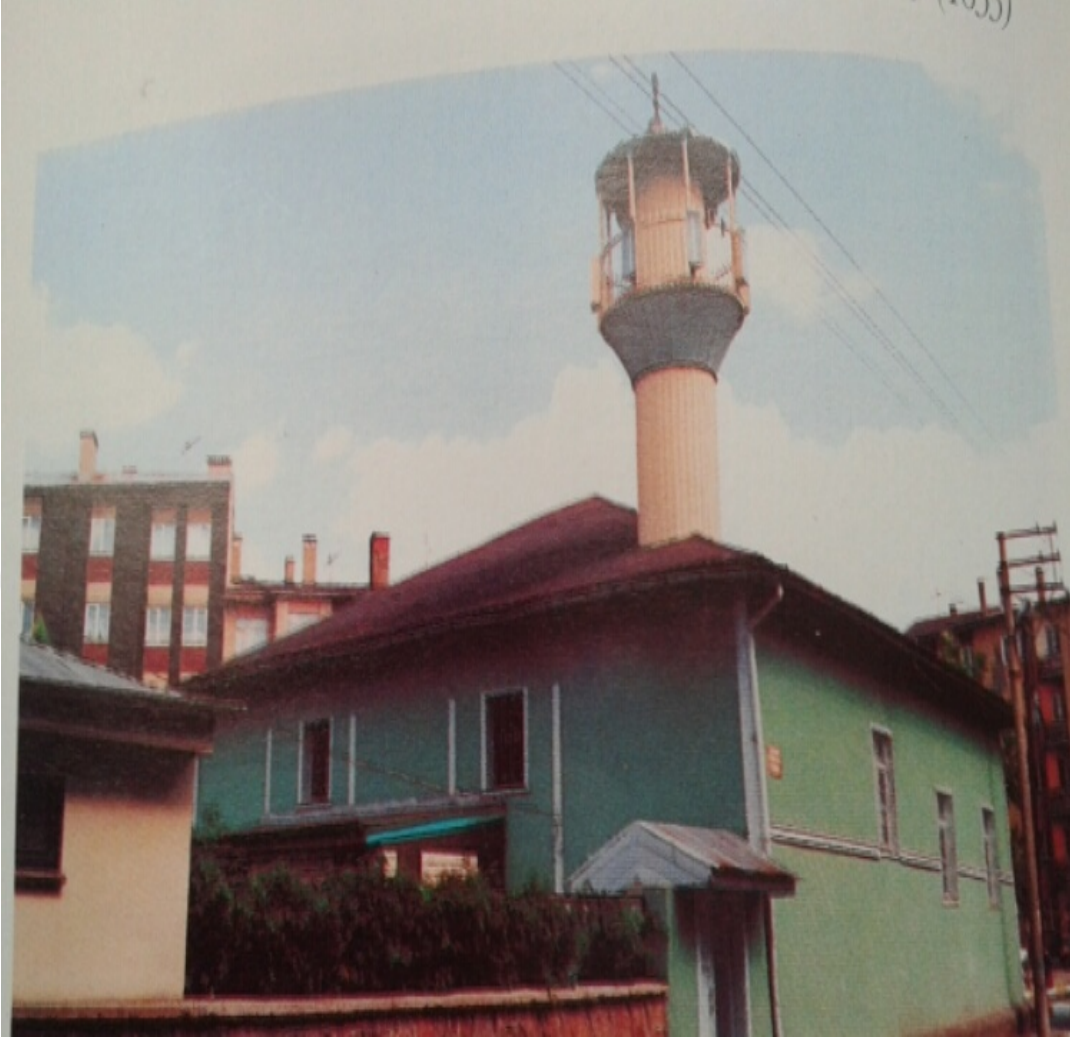
(Sol başta) Sabri UYGUNUÇARLAR ve Peyami ÇİNTAY (Sağ başta)



(Sol taraf) Sabri UYGUNUÇARLAR ve Birkan AYKUT (Sağ taraf)



Belgelerde Kenanzade Cami-i Şerifi Olarak Geçen ve Mehmed Seyyid Ağa Tarafından Yeniden Yaptırılan Camii Günümüzde Çatalpınar Camii Olarak Anılmaktadır.



Kenanzade Cami-i Şerifi (Çatalpınar Camii) 1993 Yılı⁶⁷³

⁶⁷³ Bu fotoğraf Hikmet Denizli'nin *Sivas Tarih ve Anıtları* adlı eserinden alınmıştır.



Camii'de 2010-2011 Yıllarında Yapılan Tadilat alışmalarından Bir Görüntü



Camii'nin Günümüzdeki Görünümü



Kenanoğlu Sokağı'nın (Hafız Hami Sokak) Günümüzdeki Görünümü

BOA. Hat. 079/03272/A

Sivas Valisi saâdetlü Ali Paşa Hazretlerinin tahrîrâtıyla bu def'a der-saâdete vârid olan tatarı Ahmed kullarının takrîridir Fi selh Şa'bân 233

Derûn-i Sivas'da lâhm ve revgan ve sâir erzâkın killeti ve bahâlarının gün be gün terakkisi hasebiyle müşarünileyh Sivas â'yân-ı vücûhu olan Kenanoğlu ve Mütevellizâdeyi nezdine celb ve biraz tekdir eylediğine mebnî merkûmlar paşa kapısından çıktıkları gibi Sivas ahâli ve ocaklusunu ayaklandurub dükkânları kapatturub cemiyet-i kesire peydâ iderek mahkemeye hücum ve hâkim efendiyi taraflarına celb-i murad eylediklerinde tâbiyyet itmediğinden sakalının bir tarafını koparub envâ'-i tahkire ibtidârları müşarünileyhin mesmû'ı oldukda dairesi hakıyla bin-nefs mahkemeye varub hâkim-i mûmâ-ileyhi yedlerinden tahlîs esnasında eşhâs-ı merkûme muharebeye ibtidâr ve müşarünileyhin tevâbi'inden çend nefer kurşun isabetiyle telef olmuş ise de mûmâ-ileyhi yedlerinden tahlîs ve saraya getürdüğü

Bu misüllü hilâf-ı rızâ-i bâdi ve menâfi'-i tâb-ı tâc-darî hareketden ferâgat ve herkes yerlü yerlerine azîmet eylesünler eğer yine itmezler ise devlet-i aliyyeye arz ve mahzar tertib eylesünler bende yazarım ne vecihle emir gelür ise ol vecihle hareket idelüm deyü müşarunileyh hâcesini göndermiş ve telif ve istimâletlerine çalışmış ise de ısga' itmediklerinden mâ-adâ hâce-i mûmâ-ileyhi dahi darb ve mecrûh eylediklerinden ol vecihle mecrûhen saraya avdet eyledikten sonra müfti ve merkûm Kenanoğlu ve Mütevellizâde hevâ-dârları olan üç binden mütecâviz müsellâh eşhâs ile saraya hücum birle Sivas'dan çıkmalusun deyu ısdâr ve müşarunileyh dahi çıkmaduğundan harem tarafından top endâhtıyla harem odalarının hedmi ve selâmlık cânibinden dahi kurşun endâhtıyla müşarünileyhin dairesinden on on beş neferin kimini telef kimini mecrûh etmek ve saraya ateş virmek misüllü hareket-i bâgî-yâneye ibtidâr eylediklerini ve müşarünileyh metânet ile saraydan çıkmayub ol vecihle mahsûran mûkim olub tatar merkûmun maiyyetine delil başını terfîk ile gavga iderek derûn-i şehirden çıkarmış olduğunu ve menba'-ı fesâd merkûman Kenanoğlu ve Mütevellizâde idüğünü ve bu bâbda ne vecihle irade-i seniyye taalluk ider ise ol vecihle hareket ideceğini şifâhen ifade eylesini tenbih etmiş olduğunu ve vak'a-i merkûmanın bu gün dokuz gün olub Sivasdan altı günde geldiğini takrîr ider

بارشم

بیم وزیرم

شکری سوسده اولاد غانده بر طرف اولدی کفان اوغنی اید منون اوغنی بادی قصاد اولاد قناری کفق اولغده اکیسنگ دخی جزاری
ترتیب اولونج سر قسط عادی بولور کونودلک ایچون ارزی اصداد و برده ایلیک مکنز تده سر عیا ارسل اولد

سولتو کرنتلو وایبلو درنلو و قلم قلم

امایسه ماده سنه زمر معروض غیغیای ملوکانه زن قنانه تقریر عازیم بالوت سرف اتزی صیغه ضرور اولدنه خط غایبه سولتو سولتو سولتو سولتو
سوسده نشی اولدنه کفانه اولدی اید غلالده بانانک کل معازنه وصولک امدادک کدرده در حال دیکان غایبه عرض ایله کیم اورون بولور بولور
دورم کفانه اوغنیک مامود افانی اولدی روس جزیره سنه دوروزک سفایک واقات ایدر لکینی صبه دوقونایسنگ اعلای دوروزک
اولغده مکنده اعلام رفودک نفی حقه صادر اولد اخلانک قدی بالارنه شرح وریک ایوم اورده بر معاد بورد ایسی قمر اولد ایت
دوروزک غایب بولور بولور عرض و قلم قلم قلم قلم و موی اید غلالده بانانک لغوز سفانه وصولی خبرک دوروزک اشرا اولغده اناک نفی سفانه
وصولی صبه اعلای کدرده حال خاکبای همایونه ملوکانه بزمه تقدیم دسیار اولد نفی موی غایب بورد ایسی اوروزک سولتو کرنتلو
وایبلو درنلو و قلم قلم بارشم درنلو

BOA. Hat. 501/24546

Benim Vezirim

Şimdi Sivasda olan gaile ber-taraf oldu Kenanoğlu ile Mütevellioğlu bâd-i fesâd oldukları muhakkak olmağla ikisinin dahi cezaları tertib olunub ser-maktûaları bu tarafa getürülmek için emirleri ısdâr ve birer haseki mübâşeretle serian irsâl oluna

Padişahım

Şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretli velinimetim efendim

Amasya maddesine dair ma'rûz-ı atebe-i ulyâ-i mülükâneleri kılınan takrîr-i çâkerânem bâlâsına şeref-efzâ-i sudur olan hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn-ı şahanenizde mukaddem Sivas'dan nefy olan Kenanoğlu ile Alâeddin Paşanın mahâll-i menfâlarına vusûlleri i'lâmları geldikde derhal rikâb-ı hümâyûnuma arz eylesin deyu emr u ferman buyrulmuş ve şimdi merkûm Kenanoğlunun me'mur-ı ikâmeti olduğu Rodos Ceziresine vürûdu ile menfiyen meks ve ikâmet itdirildiğini mübeyyen Rodos Kadısının i'lâmı vürûd itmîş olmağla mazmûn-ı i'lâm merkûmun nefyi hakkında sâdir olan emr-i âlinin kaydı bâlâsına şerh virilmek için üzerine bermu'tâd buyruldu su tahrîr olunarak manzûr-ı şâhâneleri buyrulmak için arz ve takdîm kılındığı ve mûmâ-ileyh Alâeddin Paşanın henüz menfâsına vusûlü haberi vürûd itmemiş olmağla anın dahi menfâsına vusûlünü mübeyyen i'lâm geldikde derhal hâkipâ-i hümâyûn-ı mülükânelerine takdim ve tisyâr olunacağı muhât-ı ilm-i aliyeleri buyruldukda emr-u ferman şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü velinimetim padişahım hazretlerindir.

S.Ş.S. No 6/46

Kenanzâde Seyyid Ali Ağanın Kethüdayerilik Mektubu

İzzetlü ref'etlü fazîletlü efendi hazretlerinin huzûr-ı şer'ilerine dürer-i da'vât-ı sâfiyat ve gurer-i teslimat-ı vâfiyat ithâfiyla inhâ' olunur ki hâlâ taht-ı hükümet şîârınızda vâki' Sivas ve Sivasili ve Yıldızeli ve Hân-ı cedid ve Behramşah ve tevâbi' nevâhîyesinde sâkin altı bölük yoldaşlarının üzerlerine zâbit ve kethüdayeri nasb olunmak deb-i kadîm olmağla ebnâ-yi sipâhiyândan Zaralızâde Seyyid Hacı Mehmed Bey bundan akdem kethüdayeri nasb olunmuş olup bu def'a mûmâ-ileyhin azli muktezî olmağla mûmâ-ileyh azl ve bölükde akçeye mutasarrif olan Kenanzâde Ali Ahmed Sivas zîde kadruhû müceddeden kethüdayeri nasb olunduğunu hâvî tarafımızdan iş bu mektub tahrîr ve irsâl olunmuşdur gerekdir ki mûmâ-ileyhi hizmet-i merkûmede istihdâm ve kethüdayerilik umûrunda mürâcaât itdürdesiz ve siz ki ol havâflerde mütemekkin olan altı bölük yoldaşlarız mûmâ-ileyhi üzerlerinize zâbit ve kethüdayeri bilüb şer'at-ı garrâya kemâl-i itâat ve mûmâ-ileyhe inkiyâd üzere olasız ve sen ki kethüdayeri zide kadruhûsun altı bölük yoldaşlarından olup sahîhi'l-esâmî sipâh ve sipâhizâde ve tekaüdlere bundan akdem sâdir olan ferman-ı âlişanın mazmûnı üzere hükkâm eline virilmeyüb tühem-i şer'îye ile müttehem olanları ber-muktezî şer'i-kadîm zâbita ma'rifeti ve ma'rifet-i şer'i-şerif ile iktizâ' iden ceza'-i şer'ileri icrâ' olunub sipâh ve sipâhizâde ve tekaüd olmayub reâyâ makulesinden olanlara sahib çıkılmayub sâdir olan ferman-ı âli mûcebince amel ve hareket idüb hilâfından hâzer ve mücânebet eyleyüb mûceb-i mektub ile âmil olasız tahriren fi evail-i recebü'l-ferd sene erbaa-i aşer ve mieteyn ve elf

Bende İbrahim	Bende Osman Ağa-i Gurebâ-i	Bende Osman Ağa-i	Bende İsmail
Ağa-i Silâhdâran-ı Ulûfeciyân-ı	yemin Dergâh-ı âli	Ulûfeciyân-ı	Dergâh-
yesâr Dergâh-ı âli			âli
Bende Süleyman Ağa-i Sipâhiyân-ı Dergâh-ı âli		Bende Seyyid Mehmed Nuri Ağa-i Gurebâ-i yesâr Dergâh-ı âli	

كنهان زاح سعاد تو سید علی اغا کف کلکراس و قیغ قوتیغ بد واحد حرف اولی
 ایچنه اصدار ایتدی بد دیکر مایه عایت نه
 ۲۸۱
 قدوق القناده و الحکام معدنه الفضل و الکلام مولانا سیواس قانیسی زار فضله
 و قدوق الا حاجد و الایکینه سیواس مستلم زید مجح توفیح رفیع هایدونه
 و اصل اولیچی معلوم اوله کم بالفعل دار السعادة الشریفیم اغای و هو میله
 الشریفیه او قاض ناظری خالده اغا دام علوق یوانه هایدونه عرضی قدر
 کوند زوب تحت نظر رتیم اولان اولان او قاضیم هر میله اوقه یغ
 مقاطعیم مع التولیم باحظ هایدونه بد واحدیم ضبط ایلمک اوزره قاطعه
 مزبورک مالکانه منصرفه کنهان زاح کیدیم زید مجح ترک برات عالیینم
 عین سن اولوبه اخرج دقل ایجاب اغز ایلی مشترکانه کیدیم قیغ اولانم
 سیواس قضا سن اولان وقت قرالیر ضبط ایلمک داعیه سن اولغله ساری
 امر عالیینم واقع اولان حد اخله یه منع اولغله باین امر شریفیم صدوریه عوی
 سیدی با عرضی استدعای عیانت اعلییه مرقوم کیدیم فیض اللهب مقایره عیانت
 وقع اولان حد اخله یه معرفت شرعیه منع اولوبه یه با بدو خلاف امر عیانت عیانت
 چه سرا اولورسه تادیبات لایق یه اجرا اولونه جعفر کور کور حورنه القا و تدریس اولوب
 اغای مشار الیهلمک عرضیم صادر اولان سبوا امر عالیینم حکم مضمون منجی امر
 خلاصه هر کندن تجانیه مراتقا اولغله باین امر شریفیم و برونک رجانه اعدم
 اقلیه ایچدی موجودی علم اولغله باین فرمان عالیینم صادر اولور سید و بدیل
 علم شریفیمه وارد وقع بود باین وجه مشروح اولان شریفیمه صدور اولان
 امر عالیینم حکم مضمون منجی برلم عامر اولوب خلاصه برزخ وضع و اکت
 ایتدی برجه کز شریفیمه سز عیانت کز رفیمه ایچدی و جمله ز کجور ان الیوم العشرین
 حکم سن قان و مانیه و الف
 عیانت و ضبط
 حورانه

S.Ş.S. No 5/281

Kenanzâde Seyyid Ali Ağa'nın Gelengiras Vakfı tevliyetini yed-i vâhiden sarf olunmak için ısdâr itdirdiği fermân-ı âli-şândır

Kıdvetü'l-kuzât ve'l-hükkâm ma'deni'l-fezâil-i ve'l-keîâm Mevlânâ Sivas Kadısı zide fazluhû ve kıdvetü'l-emâcid-i ve'l-â'yân Sivas mütesellimi zide mecdühû tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak mâlum olaki bî'l-fiil Darü's-saâdet-i şerifim ağası ve Haremeyni's-şerîfeyn Evkâfî Nâzırı Halid Ağa dâme ulüvvuhu divan-ı hümâyûnuma arzuhal gönderüb taht-ı nezâretinde olan evkâfdan haremeyn evkâfî mukataası mâ-el-tevliye bâ-hatt-ı hümâyûn yed-i vâhiden zabt itmek üzere mukataa-i mezbûrun malikâne mutasarrıflarından Kenanzâde Seyyid Ali zide mecdühûnun berât-ı âli-şânımla uhdesinde olub âherin dahli îcâb itmez iken müştereklerinden Seyyid Feyzullah nam kimesne Sivas kazasında olan vakıf kuraları zabt itmek dâiyesinde olmağla mugayir-i emr-i âli-şânım vâki olan müdâhalesi men olunmak bâbında emr-i şerifim sudûrunu mûmâ-ileyh Seyyid Ali bâ-arzuhal istid'â-i inâyet itmeğin merkûm Seyyid Feyzullah'ın mugayir-i emr-i âlişân vaki olan müdahalesi marifet-i şer'le men olunub fi-mabad hilaf-ı emr-i âli-şân harekete mütecâsir olur ise te'dîbât-ı lâıykası icrâ' olunacağı gûş-i hûşuna ilka' ve tehdit olunub ağa-i müşarünileyhin arzıyla sâdır olan iş bu emr-i âli-şânımın mazmûn-ı münifi icrâ' ve hilâf-ı hareketten tehâşi ve ittika olunmak bâbında emr-i şerifim virilmek ricâsına î'lâm itmeğin imdi mücebince amel olunmak bâbında fermân-ı âli-şânım sâdır olmuştur buyurdum ki î'lâm-ı şerifimle vardıkda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref yâfte-i sudûr olan iş bu emr-i âli-şânımın mazmûn-ı münifi birle âmil olub hilâfıyla bir ferde vaz'- hareket itdirmeyesiz şöyle bilesiz alâmet-i şerife itimâd kılâsız tahriren fi'l-yevme'l-ışrin muharrem sene semân ve mieteyn ve elf

Be-makam-ı Konstantiniyye

El-mahrûse

۱۱
 حالت با این حال نیز بیست و نوبت
 به نوبت اقوم و در خطب ام سید الشانک گفتند ای بلیندی بر دشمنانم و عینا بدین کلام او بود و نیز در خطب
 یوم بانه او را باره معاد اوتمش این بود که همه عینا بدین و بود ایران تجارتان در طایفه کتخا بدین
 قوم نخبه بر باره آیموب تجارتان به نوبت بدیع اولسون بدین صاده کلام کتخا بدین عینا بدین کلام بود که
 بر باره مطلوب ایلیوب مدینه ایلیبه لرا مطلوب ایبرار ایسه نه توانند تمسکات و بی غیر و نیسای و فقه
 سفاکتمدن حضرت عمر او جاعلمند و در اولوب لغت مستغرق اولسون به نوبت و کلام در لغت و خط
 قید اولوب بر حسب تدریج و در اولوب و در اولوب
 از اول کتفه و در اولوب و در اولوب
 در اولوب و در اولوب

S.Ş.S. No 4/13

Hâlâ Bazarbaşı El-hac Beşir Bey bâde's-selâm inhâ' olunur ki

Bundan akdem merhûm Hatipzâde Ali Ağa'nın kethüdayeriliğinden beru taşradan ve Ayıntab'dan gelen üzüm ve bekmez yüklerinden yük başına on para mu'tâd olunmuş iken bundan sonra Ayıntab'dan vürûd iden tüccarların yüklerinden Kethüdayeri Konağına bir para alunmayub tüccarlara benden teberru' olsun benden sonra gelen kethüdayerleri Ayıntab'dan gelen yüklerden bir para matlûb eylemeyüb müdâhale eylemeyeler matlûb iderler ise Allah-u Teâlâ'nın rahmetinden ve Peygamber-i Zî-şân Hazretlerinin şefâatinden ve Hazret-i Ömer Ocağı'ndan mahrûm olub lâ'nete müstağrak olsun bu tezkire mahkeme-i şerifde sicil-i mahfûza kayd olunub ber-mûceb-i tezkire âmil olasız vesselâm

Fi 17 M 1213

Es-seyyid
Feyzullah
Kenanzâde
Kethüdayeri



ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Etem Erhan UYGUNUÇARLAR
Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti
Doğum Tarihi ve Yeri: 26.06.1971/Sivas
e-posta: eeuygunucarlar@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	2014
Yüksek Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	Öğrenci

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
-------	-------	-------

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı **KPDS ()** **ÜDS ()** **TOEFL ()** **EILTS ()**